

Měřínský, Zdeněk

Hmotná kultura mladší doby hradištní na Moravě a ve Slezsku

Archaeologia historica. 2013, vol. 38, iss. 1, pp. 45-90

ISSN 0231-5823 (print); ISSN 2336-4386 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/128308>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Hmotná kultura mladší doby hradištní na Moravě a ve Slezsku

ZDENĚK MĚŘÍNSKÝ

Abstrakt: Studium hmotné kultury mladší doby hradištní představuje jeden z předních úkolů archeologie středověku a v článku je podán přehled hlavních okruhů hmotných památek movitého charakteru z období 10. až první poloviny 13. století. Pozornost je věnována především keramice včetně pestře glazovaných hlíněných kraslic, tzv. pisanek a reliéfních dlaždic, dále železným nástrojům a předmětům denní potřeby, jako jsou například nože, očílky, sídla, kování věder, železné přezky, klíče, stavební kování i další artefakty, velmi vzácné jsou nálezy řemeslnického i zemědělského nářadí, militaria a výstroj jezdce i uzdění koně, kam náleží především udidla, třmeny, kování a přezky řemení, hřebelba i součásti sedla, vzácné doklady mečů či jejich částí a hroty kopí nebo oštěpů, bojové sekery a nejčastější nálezy představují železné hroty šípů luku. Ochrannou zbroj reprezentuje železná přílba z Olomouce datovaná do první poloviny 11. století, další část přílby rámcově snad z 11. století z Opavy-Jaktaře a nález štítové puklice z Brodku u Přerova. Častější nálezy představují ostruhy.

Velmi široký okruh představují artefakty spojené s uměleckým řemeslem, zejména šperk, toreutika apod. Obchod reprezentují skládací bronzové váhy a závaží. V závěru je věnována pozornost skleněným artefaktům, výrobkům z kosti a parohoviny, použití kamene, kůže, textilu a dřevu.

Klíčová slova: Mladší doba hradištní – Morava a Slezsko – movité hmotné památky.

Material Culture of the Late Hillfort Period in Moravia and Silesia

Abstract: The study of material culture of the Late Hillfort Period is among the primary objectives of medieval archaeology. This article presents an overview of the main circles of material heritage of moveable character dating from the period between the 10th century and the first half of the 13th century. Attention is devoted to pottery including clay eggs with multicoloured glazing and relief tiles, as well as to iron tools and everyday utility objects such as knives, sharpening steels, bodkins, bucket fittings, iron buckles, keys, building fittings and further artefacts. The most valuable items involve finds of craftsmen's and farming tools, militaria and horse-riding gear. This category also comprises horse gear such as bits, stirrups, belt fittings and buckles, combs and parts of saddles, rare examples of swords and their parts, points of spears and lances, and battleaxes. The most frequent finds are iron arrowheads. Protective gear is represented by an iron helmet from Olomouc dated to the first half of the 11th century, a part of another helmet possibly from the 11th century from Opava-Jaktař and a shield umbo from Brodek u Přerova. Spurs were among the most common finds. Artefacts associated with applied arts are plentiful: jewellery, toreutic items and the like. Trade is represented by folding bronze scales and weights. The final section of the article centres on glass artefacts, bone and antler products, and the use of stone, leather, textile and wood.

Key words: Late Hillfort period – Moravia and Silesia – moveable heritage.

Studium hmotné kultury středověku obecně a mladší doby hradištní zvláště představuje bezesporu jeden z předních úkolů archeologie středověku v nejšířších aspektech celého oboru a má i nezastupitelné místo v rámci medievistiky jako takové, neboť řadu důležitých a podstatných informací nelze získat jinak než z výsledků archeologických výzkumů a stavebně historických průzkumů. Samozřejmě v současnosti by shromažďování těchto poznatků mělo probíhat na zcela jiné úrovni než v dobách, kdy archeologie středověku před více než padesáti lety hledala teprve své specifické místo v obecném rámci archeologického bádání a konstituovala se jako jeho samostatná součást, byť tehdy vlastně pouze jako archeologie vrcholně středověkého období ne zcela přesně a výstižně nazývaná historická v protikladu k archeologii slovanské, zabývající se vlastně dobou raného středověku. Není asi třeba upozorňovat na politický i etnický či nacionální aspekt tohoto vymezení – tj. slovanská vůči archeologii germánské včetně severské vikingské, avarské apod. (Měřínský 2000a; 2002; 2009, 9–10, 39; srov. Richter–Smetánka 1975; Smetánka 1987, 279–293).

Obecně lze hmotné památky rozdělit na nemovité a movité a v tomto příspěvku ponecháváme stranou právě prvou rozsáhlou skupinu zahrnující taková témata bádání jako je výzkum vesnického osídlení, jako základního článku vytváření středověké kulturní krajiny i ekonomiky, zahrnující také problematiku systému zemědělské výroby (Měřínský 2008), fortifikace včetně jejich správního, mocenského a vojenského faktoru i úlohy v hospodářském životě apod. (Měřínský 2006; Procházka 2009) a vazby na prvotní městské organizmy s jejich

další genezí i přerůstání v plně institucionální města vrcholného středověku (Měřínský–Zumpfe 2007; Měřínský 2011a; 2012; 2012a), dále sakrálních objektů a církevních institucí s vůdčí úlohou v duchovní oblasti, školství a vůbec kulturním životě společnosti (např. Měřínský–Procházka 2010, 12–13). Musíme zmínit i rozsáhlou oblast výzkumu výrobních objektů a zařízení, montánní archeologie, studia komunikací, přírodní prostředí, klima a jejich změny apod. Tyto všechny procesy a oblasti bádání samozřejmě úzce souvisejí nejen s nemovitými, ale i movitými hmotnými památkami. Rozsáhlou oblast, která již přímo souvisí s předmětem našeho zájmu, představuje kultura každodenního života v nejširších aspektech fyzického a zdravotního stavu populace, její stravy, etnické skladby a jejích eventuálních projevů v hmotných památkách, duchovní, sociální a v rámci samotných archeologických výzkumů především získávaných artefaktů materiální kultury (Měřínský 2009, 9–11, 39; Měřínský–Procházka 2010).

Obecně lze konstatovat, že ač při každoročně konaných konferencích archeologie středověku jsou památky movité hmotné kultury, jejich analýza, interpretační a vypovídací možnosti pro širší závěry o životě středověkého člověka a celé společnosti vždy široce zastoupeny, speciálně bylo věnováno poměrně málo výhradně na tuto problematiku zaměřených konferencí. Jmenovat vlastně můžeme pouze XIV. celostátní konferenci k problematice historické archeologie s hlavním zaměřením na otázky řemeslné výroby v období středověku v Roudnici nad Labem 4.–8. října 1982 (AH 8, 1983), částečně potom XXI. celostátní konference k problematice historické archeologie s hlavním zaměřením na všední život ve středověku v Táboře 25.–29. září 1989 (AH 15, 1990), částečně XXXII. konferenci archeologů středověku České republiky a Slovenské republiky s hlavním zaměřením na získávání a zpracování surovin v Čáslavi 25.–28. září 2000 (AH 26, 2001) a XL. mezinárodní konferenci archeologů středověku s hlavním zaměřením Hmotná kultura každodenního života ve středověku a raném novověku v Plzni 15.–19. září 2008 (AH 34, 2009; Měřínský 2009, 10, 39). Značným přínosem pro poznání hmotné kultury Moravy a Slezska byla také výstava Sága rodu Přemyslovců Olomouc, Přemyslovský palác, 20. dubna až 6. srpna 2006 a Brno, hrad Špilberk, 14. září 2006 až 21. ledna 2007) a zejména k ní připravený katalog s esejemi a ukázkami archeologických nálezů i dokladů umění a uměleckého řemesla (Sága moravských Přemyslovců. Život na Moravě od XI. století do počátku XIV. století. Sborník a katalog výstavy pořádané Vlastivědným muzeem v Olomouci a Muzeem města Brna k 700. výročí tragické smrti Václava III., posledního českého krále z dynastie Přemyslovců. Olomouc, Brno 2006; Sága 2006).

Přítom důkladné poznání středověkých hmotných movitých památek je velmi důležité jako východisko dalších analýz a z nich vyplývajících interpretací i širších závěrů pro archeologické bádání a historických věd obecně. Je však nutno konstatovat, že právě v této oblasti vykazuje bilance naší archeologie středověku ve svých výsledcích značný deficit. Přítom je zcela zřejmé, že bez speciálních studií o dílčích oblastech památek hmotné kultury obecně a jednotlivých předmětech zvláště, jejich typologii, chronologii i místech výskytu a vazbě na typy lokalit včetně souvislostí materiálových a technologických, se celé bádání nepohne kupředu. Přehlédneme-li úctyhodné množství publikovaných monografií, zveřejňujících výsledky větších, z velké části systematických výzkumů lokalit různého typu, zaměřených především na fortifikace a méně již na otevřená vesnická sídliště, sakrální objekty se hřbitovy a řadová pohřebiště poskytující v 11.–12. století většinou stereotypní hrobovou výbavu a milodary, kláštery, dále výrobní centra a objekty apod. Lze konstatovat celkem standardní přístup ke zpracování nálezů a jejich vyhodnocení na základě jednotlivých skupin (kovové předměty včetně barevných a drahých kovů, mince, keramika, sklo, kámen, kost a parohovina, eventuálně výrobky ze dřeva a dalších organických hmot). V podstatě je nutné mít k dispozici dílčí vyčerpávající monografie o těchto jednotlivých předmětech hmotné kultury s jejich soupisy a chronologickými závěry, závislé samozřejmě na současném stavu bádání. Pouze tak získáme „dobové“ kompletní závěry, a nebude nutno v každé monografii či článku uvádět „únavné“ soupisy analogických nálezů z různých lokalit a jejich možné chronolo-

gické postavení. Ve většině případů bohužel v naší odborné produkci takovéto speciální, komplexní a vyčerpávající syntézy postrádáme. To platí obecně pro celou hmotnou kulturu středověkého období, kde máme pro raný středověk více či méně zpracovány některé okruhy hmotných památek časně slovanské, předvelkomoravské a velkomoravské periody včetně speciálních studií o jednotlivých skupinách předmětů a jejich typů včetně chronologických závěrů, podobně je tomu v rámci hmotných památek středověku vrcholného, ale nejslabší článek představuje právě mladší doba hradištní zahrnující 11.–12. století včetně přechodné periody 10. věku (Měřínský 2009, 10–12, 39).

Primární pro obecný vývoj hmotných památek celého období zůstává poznání ekonomických procesů doby a jejich všeobecné trendy. Na druhé straně je v řadě případů stanovení hospodářské úrovně v obecném měřítku i jednotlivých oblastech a zvláště centrech, kde se může výrazně lišit, závislé právě na stavu našich vědomostí o hmotné kultuře, její typologii a chronologii. V celé periodě od 10. století dochází jen k velmi pozvolnému zvyšování produkce zemědělské výroby, neboť prakticky až od 12. století se postupně začínají prosazovat změny v jejím systému i technických inovacích, jež se plně projevují až v následujícím 13. věku. Podobně se pomalu v rámci tradiční technologie a organizace pracujících jen velmi omezeně pro trh rozvíjí řemeslná výroba závislá hlavně na panovníkovi a církevních institucích. Vzniká a stabilizuje se vnitřní trh, který se stává stimulujícím faktorem rozvoje řemesla i vzrůstu významu směny včetně rozvoje denárové měny a její ražbě moravskými údělníky. Jako první razil moravské denáry Břetislav, ještě jako vládce jednotné nerozdělené Moravy, později mají mincovní regál všechna údělná knížata a olomoučtí biskupové. Mincovny byly v Olomouci, Brně, Znojmě, Podivíně, Hradci nad Moravicí, ale patrně i na dalších hradech, jako byl například Přerov. Opožďování všech výše naznačených procesů za vývojem v západní Evropě však bylo značné a je postižitelné jak v kvantitativní, tak kvalitativní stránce všech popisovaných jevů. Každopádně však tyto procesy, zejména rozvoj vzdělanosti, vznik vlastní inteligence, šlechty s jejím pozemkovým vlastnictvím a rozpad družiny, pozvolný hospodářský vzestup i emancipační úsilí církve, vytvářely předpoklady pro další vývoj českých zemí, které se ocitly na prahu rozsáhlých změn. Ty našly svůj výraz v dynamickém vývoji 13. věku. Předpoklady pro start tohoto procesu byly vytvořeny do poloviny 12. století a souvisí s nimi i počátky vnitřní kolonizace vycházející ze starého sídelního území do dosud neosídlených podhorských poloh vytvářející sídelní komory na hlavních komunikacích a postupující proti větším i menším vodním tokům (srov. např. Zemlička 1979, 109–129; 1982, 17; 1997, 272–309; k zemědělství Beranová 1975; 1980; k mincovnictví např. sborník Denárová měna 1986; dále Sejbal 1979, 30–52; 1996; 1997, 77–132; Radoměřský 1992, s. 243–257; Krejčík 1986; 1993, 61–77; Skružný 1988, 191–206; Pošvár 1970, 9–23, 71–74, 117–120, 137–143; 1986; Šmerda 1996; 2006; 2012; k osídlení Měřínský 1993, 102–103; obecně k Moravě 10.–12. století Měřínský 2011).

V rámci tohoto příspěvku nelze uvést podrobný výčet, čeho bylo dosaženo, a na co je třeba soustředit během dalšího bádání pozornost. Na tomto místě můžeme uvádět pouze podstatné příklady. V první řadě obraťme pozornost ke skupině nálezu v rámci archeologických výzkumů nejpočetnější – keramice. Pro mladší dobu hradištní máme řadu dílčích studií nebo monografií zveřejňujících výsledky větších a velkých výzkumů jednotlivých lokalit. Celkově lze konstatovat, že k dispozici máme velké množství materiálu, který je zpracován v řadě dílčích studií buď speciálně, či v rámci celkového vyhodnocení výzkumů včetně funerální keramiky, řada souborů však na zpracování teprve čeká. Celková syntéza nám však prozatím chybí. Lze konstatovat, že daleko nejslabší článek představuje právě stav bádání o tzv. mladohradištní keramice rámcově z druhé poloviny 10. až 12. století a lépe je zpracováno pouze její vyznívání do první poloviny 13. věku. Tato situace vynikne zejména, uvědomíme-li si, že první a prozatím poslední syntéza o české a moravské středověké keramice z pera V. Nekudy a K. Reichertové, jež již v době svého vydání vzbudila značnou diskusi, vyšla před více než čtyřiceti lety (Nekuda–Reichertová 1968; srov. Richter–Smetánka 1970). V současnosti nelze vůbec odhadnout, kolikanásobně se za tuto dobu rozšířily ná-

lezové fondy oproti stavu, který měli tehdy autoři k dispozici. Jistě to však bude trojciferný násobek, vezmeme-li do úvahy množství systematických a hlavně záchranných výzkumů, jež za toto období proběhly, a z nich získaný keramický materiál většinou čeká na podrobné zpracování, vyhodnocení a publikaci. Právě z pohledu masy materiálu bude nová syntéza o to obtížnější, ač řada dílčích studií, ať již opět ze zpracování jednotlivých lokalit, vyhodnocení jejího vývoje v regionech nebo určitých typů, druhů a specifických forem existuje (srov. Měřínský 2009, 12–13, 40).

Na řadě velkomoravských opevněných sídlišť doznívá osídlení během 10. věku nebo přežívá a přerůstá v centra a místní ústředí přemyslovské Moravy 11. a 12. století. Právě od závěru středohradištního období i průběhu 10. století se počíná na Moravě objevovat raná grafitová keramika (např. Staňa 1998; Poláček 1998; 1998). Z prvně jmenovaných lokalit jsou to například Mikulčice, staroměstsko-uherskohradištská aglomerace, Znojmo – Hradiště sv. Hipolyta, několik sídlištních objektů z druhé poloviny 10. století bylo publikováno z trosky kostela na Pohansku u Břeclavi, kontinuita osídlení i centra je postižitelná v Olomouci, dále můžeme jmenovat Přerov, Hradec nad Moravicí, patrně Bítov i další lokality (srov. Měřínský 1981a, 148, 150–161; 1986, 29–70; 2006, 55–58, 64–65). Na řadě těchto nalezišť byla věnována speciální pozornost také keramice. Staroměstsko-uherskohradištské aglomeraci se věnuje L. Galuška (např. 2008; 2009; Galuška–Vaškových 2006), širší Brněnsko zpracovával Č. Staňa (např. 1994; 1995; 1996), slezské lokality s důrazem na Hradec nad Moravicí a Chotěbuz – Podoboru vyhodnotil P. Kouřil (např. 1994; 2001). Například byly též publikovány ukázky souborů keramiky z hradiska Rokytná u Moravského Krumlova (Novotný 1981, obr. 3–7 na s. 224–228) a podobně též z hradiska Spytihněv (Novotný 1978, 186, 190, 193–194, 198, 200, obr. 13–18 na s. 196–197, 199). Keramikou 9.–12. století na jihozápadní Moravě se potom zabýval L. Poláček (1991; 1994; 1995). V rámci zpracování dalších oblastí a regionů jmenujme alespoň J. Ungera (1984, 288–292) pro jižní a V. Goše (1970; 1977; 1991; Goš–Novák 1979) pro severní Moravu a R. Procházku (např. Procházka 1984; 2000; Procházka–Štof 1983; Procházka–Loskotová 1999; Jordánková–Loskotová 2006; Procházka–Peška 2007; Zapletalová 2009 včetně staršího vývoje středohradištního; Procházka–Wihoda–Zapletalová 2011, 496–497, 503–504, 515–522, 524, 538, obr. 210–212 na s. 497–499, 215 na s. 503, 221–222 na s. 523–524, 230 na s. 532, 234 na s. 539, 240–241 na s. 549–550) pro Brno a Brněnsko (srov. Měřínský 2009, 11–13, 40). Sledován je i Přerov (např. Staňa 1998a; Procházka Drechsler–Schenk 2006) a určité pozornosti se dostalo Znojenskému hradu (např. Nekuda 1989; Klíma 1995, 148–170, obr. 76–92 na s. 149, 151–152, 154–156, 159–163, 165–170).

Při zpracování jednotlivých lokalit se potom značné pozornosti dostalo mladohradištní keramice v monografiích o raně středověkém osídlení zaniklé středověké vsi Mstěnice u Hrotovic (Nekuda 2000), ze starších sídlišť potom Mohelnice (Goš 1973; 1977; 1984, 235–238, zvl. obr. 6–7 na s. 250–251; 1991; Goš–Kapl 1985, 179–181) a Palonínu (Goš–Kapl 1985, 179, 181–182; 1986, 190, 192, 194, 197–198, obr. 7 na s. 192, 9 na s. 195, 201–202) na severní Moravě, kde druhé polovině 9. a průběhu 10. století náleží v podstatě středohradištní keramika (1. fáze), 2. fázi materiál rámcově druhé poloviny až konce 10. a 11. věku a 3. fáze je potom datována do 12. až první poloviny 13. století. Souhrnně nepublikovány jsou Záblačany u Polešovic na Uherskohradištsku (srov. Snášil 1973; Kováčik 1998; 1999) a Hradisko u Olomouce (Čižmář–Kohoutek 1997, 285, obr. 9–12 na s. 285–286; 1998, 342–345, obr. 10–12 na s. 341–342; Kohoutek 2002). Naopak vyhodnoceny jsou soubory z prostoru tzv. Přemyslovského paláce v Olomouci u sv. Václava (Dohnal 2001; 2006). Pozornosti se na Moravě i ve Slezsku také dostalo keramice datované mincemi (Nekuda 1980, zvl. s. 391–392, 397–402).

Z výrobních zařízení musíme především zmínit hrnčířskou pec ze Želechovic na severní Moravě prozkoumaná v roce 1933 K. Schirmeisenem (1933, 129–134). Nálezem denáru Oty I. Sličného (1061–1087) je datována někam do druhé poloviny 11. až počátku 12. století. Podle V. Goše (1982, 27) se vyznačovala jednoduchou mířovitou konstrukcí a naznačená

podlaha roštu měla být vlastně částí kopule. Tento kamenný rošt však dnes nelze spolehlivě prokázat. Před topeništěm se nacházela předpecní jáma obsahující kromě výše zmiňovaného denáru zlomky železa, dřevěné uhlíky, zvířecí kosti a především fragmenty keramiky, z nichž se podařilo rekonstruovat dva hrnce (srov. Nekuda 1963, 62–63; Goš 1970; Měřínský 1983, 47). Další vypalovací zařízení prozkoumal K. Schirmeisen v roce 1938 ve Velké Střelné (okr. Olomouc). Tato pec měla již vypalovací kanály a autor výzkumu ji datoval do 12. století. Obsahovala keramiku a terakotové dlaždice čtvrté ostrovské skupiny (Schirmeisen 1939, 49–54, obr. 1 na s. 47; Nekuda 1963, 63; Měřínský 1983, 47), jejíž počátky sahají právě k období kolem roku 1200, či o něco dříve, a jejich výroba doznívala v polovině 13. století. Pec lze rámcově datovat do první třetiny 13. století (Kouřil 2011). Stopy po hrnčířské výrobě byly objeveny i na zaniklých Záblačanech (okr. Uh. Hradiště). Jednalo se o kupolovitou pec s pozůstatky čelusně, dvě malé pícky umístěné v kruhovitých mísovitých prohlubeninách, jámu, v níž se mísilo hrnčířské těsto, tuto situaci doprovázely nálezy zlomků deformované a přepálené keramiky (Snažil 1973, 102–104; 1975, 312; Měřínský 1983, 47). Problematická pak je interpretace pyrotechnických zařízení v Mohelnici jako hrnčířských pecí. Zejména zarážející zde je velmi malé množství defektních výrobků, což autor výzkumu vysvětloval zrůcností hrnčířů (Goš 1982, 25–27, 30; srov. např. Měřínský 1983, 47).

Zvláštní místo mezi keramickými výrobky zaujímají pestré glazované artefakty importované z území Kyjevské Rusi nalezené v Olomouci. Jedná se o zlomky hliněných kraslic tzv. pisanek z 11.–12. století (Bláha 2006, obr. na s. 175, vlevo nahoře a vpravo dole), kulovitou hrkačku (Bláha 2006, obr. na s. 175, vlevo dole) a kulovitý amulet či závěsek (Bláha 2006, obr. na s. 175, vpravo nahoře) s bradavkami nebo ostny (srov. Bláha 1998b, 145, obr. 8:1 na s. 146; 2000, 190; 2001, 345, Abb. 4:15–18 auf S. 361; Sága 2006, obr. na s. 241, vpravo nahoře / pisanka/ a obr. na s. 214 vpravo dole /kulovitý závěsek/). Další keramické vajíčko pochází z Brna, ulice Vídeňské (Procházka–Wihoda–Zapletalová 2011, 522, obr. 221:10 na s. 523). Z dómského návrší v Olomouci pochází pak domácí replika vajíčka vybroušeného z vápence (Dohnal 2001, 36; srov. dále). Mezi technickou keramikou náleží tyglíky. Z výrobního objektu č. 2, s největší pravděpodobností šperkařské dílny pracující v pokročilém 11. století na hradišti Vysoká zahrada u Dolních Věstonic, známe zlomek tyglíku se stopami zlata. Kromě zlomků keramiky, železa a zvířecích kostí byl tento náleзовý celek tvořen téměř výhradně předměty majícími charakter ozdob a skládal se ze 49 zlomků skleněných kroužků-prstenu, 15 korálků, jednoho oka prstenu, tří bronzových esovitých záušnic, jednoho bronzového prstenu, zlomku bronzového kroužku z torované drátu, bohatě zdobeného kostěného předmětu a zlomku dalšího podobného. Dále kolekce obsahovala drobné olovené kruhové či kotoučovitě ploché závaží s otvorem uprostřed (k nim srov. dále) a zlomek uherského denáru Ondřeje II., který vládl v letech 1046–1061 (Himmelová–Měřínský 1987, 131; k objektu s. 129–131). Z výplně příkopu staršího dvorce na velkomoravském hradišti Petrova louka u Strachotína pochází další zlomek tyglíku spolu s částí mincovních vážek a oloveného závěsku. Nález byl učiněn v roce 1981 (srov. dále; Měřínský 1985, 217; Klanicová–Měřínský 1983, 47, obr. 26:3). Tři tyglíky, z nichž dva byly zhotoveny z okrajů zásobnic, známe z lokality Štýřice i dalších nalezišť na pravobřeží Svratky, kde jsou datovány do 12. století. Na základě analýz sloužily produkci sloučenin mědi, eventuálně stříbra. Zlomek tyglíku je uváděn z Brna, Starobrněnské ulice (Procházka–Wihoda–Zapletalová 2011, 522, 536). Podobně z patnácti tyglíků nalezených na Josefské ulici 7 a 9 v Brně, jich čtrnáct bylo recyklováno z okrajů tuhových zásobnic (Procházka–Wihoda–Zapletalová 2011, 538). Hliněné přelisy si připomeneme dále při výkladu o textilní výrobě. Také z Olomouce, Pekařské ulice č. 3 uvádí J. Bláha (2000, 189; 2001, 344) zlomek tyglíku a hliněných forem.

Zmínit musíme také stavební keramiku reprezentovanou dlaždicemi vyšehradského typu datovanými do 12. století. Starý nález patrně z doby rozsáhlých výkopových prací nejpravděpodobněji v letech 1883–1885 souvisejících s neogotizací chrámu podle projektu architekta Gustava Meretty pochází téměř jistě z okolí katedrály sv. Václava na Olomouckém hradě (k ní srov. Merhautová 1988, 26, pozn. č. 17 a 19 na s. 49, pozn. č. 82 na s. 53, obr. 33 na s. 33).

K nálezu došlo s největší pravděpodobností v druhotné poloze při odkryvu východní části čestného dvora kapitulinho děkanství (Michna–Pojsl 1988, 79). Spolu se sbírkou J. Slováka se dostala do sbírek Muzea Kroměřížska v Kroměříži, takže v některých pracích je uváděn další nález z Kroměříže, ale s jistotou se jedná o olomoucký nález (srov. Rozehnal 1988). Její původ hledali D. Hejdová s B. Nechvátalem (1970, 124, obr. 7 na s. 123) v Klášterním Hradisku u Olomouce, avšak sami podotýkají, že o nálezových okolnostech není nic známo a lokalizace byla zjevně ovlivněna názorem V. Richtera (Hejdová–Nechvátal 1970, pozn. č. 56 na s. 124). Jedná se o dlaždici s okřídleným gryfem (typ 4; Hejdová–Nechvátal 1970, 400). Podle A. Merhautové (1988, 26–27, obr. 33 na s. 33) náleží její první skupině řazené do druhé až třetí třetiny 12. století, přičemž v tomto konkrétním případě uvažuje asi o sklonku druhé čtvrtiny 12. století a období v benediktinském klášteře na Ostrově u Davle. Vše svědčí pro domněnku, že olomoucký nález je importem z místa výroby ležícího v Čechách, podle A. Merhautové (1988, 12, 26–29) právě dílny v Ostrovském klášteře, která jimi vybavovala i další sakrální objekty v Čechách a potažmo také na Moravě. Nelze však ani vyloučit výrobu na více místech z matric zhotovovaných v jednom centru. Uváděna je i druhá dlaždice (Michna–Pojsl 1988, 79), jejíž původ byl hledán v klášteře Hradisko (Hejdová–Nechvátal 1970, 324, obr. 7 na s. 323). Nelze vyloučit, že se jedná o totožný nález pocházející z prostoru kapituly či biskupského paláce u katedrály sv. Václava v Olomouci (Rozehnal 1988, 210–214; srov. Michna–Pojsl 1988, 79; Sága 2006, obr. na s. 206, vpravo uprostřed). Není však ani vyloučeno, že se jedná o další, dnes nezvěstný exemplář či nález jmenovaný bez bližších okolností a citace pramene A. Merhautovou (1988, pozn. č. 17 na s. 49), jež uvádí „*Věřohodnost zápisu (tj. prvního kusu; pozn. Z. Měřínský), jak lze nyní dodat, potvrzuje nedávný nález dlaždice v obvodu téhož hradu, pozdějšího data, ale s výzdobou zcela shodnou s ostrovskými dlaždicemi.*“ Použití těchto reliéfních dlaždic snad první ostrovské skupiny A. Merhautové na podlahách benediktinského kláštera Hradisko u Olomouce dokládá nález zlomku dlaždice nebo obkládací destičky v zásypových vrstvách druhé poloviny 12. století (4. etapa či sídlištní fáze) učiněný v roce 1986, která nese motiv ryby Čižmář–Kohoutek 1998, 343, obr. 11:3 na s. 342).

Nově byl objeven soubor těchto dlaždic na hradišti Rokytná u Moravského Krumlova (Geisler–Kohoutek–Unger 2006, 71, 138; Výzkumy 2006, 266–267 č. 251). Na celkem jednácti fragmentech, z nichž osm je reliéfních, dvě hladké s glazurou a jednu nelze identifikovat se na nich objevují motivy ryb, jelena, gryfa, ptačí postavy a další zlomky s neurčitelným reliéfním dekorem včetně trojúhelníkových forem. Níže uvedení autoři je pouze rámcově časově zařazují do období druhé poloviny 12. až první poloviny 13. století (Fleková–Čižmář–Procházka 2012). Šestiboký tvar dlaždic s motivy gryfa, ryb a dále zobrazení orla poukazují na příslušnost k první a druhé skupině A. Merhautové (1988, 18–23; srov. výše), naznačují datování časnější k době kolem poloviny 12. století nebo již před toto datum. Dále sem ještě patří terakotová kosodélná dlaždice opatřená rostlinnou plastickou výzdobou ostrovského typu asi z osmdesátých let 12. století náležející ke třetí skupině A. Merhautové (1988, 59–92, zvl. obr. 55 na s. 63), od sv. Mořice v Olomouci (Sága 2006, obr. na s. 207, dole). Dále lze do první čtvrtiny 13. století zařadit soubor terakotových reliéfně geometrickým dekorem zdobených obdélných dlaždic či podle jejich značné tloušťky keramických obkládaček z kláštera Panny Marie a sv. Jiří z Velké Střelné na Olomoucku (Kouřil 2011). Tento geometrický styl dominuje například ve čtvrté úpadkové skupině ostrovských dlaždic, jejíž počátky sahají právě k období kolem roku 1200 či o něco dřívějšímu, a jejich výroba doznívala v polovině 13. století (Merhautová 1988, 97–103).

To co bylo výše konstatováno o keramice, platí v neměsí míře i o kovových předmětech. Téměř nezpracovány jsou železné nástroje a předměty denní potřeby jako jsou například nože, ocílky, šídla, dláta, kování věder, železné přezky a kroužky, klíče, stavební kování i další artefakty. Řada těchto předmětů je registrována z výzkumů v Brně a jeho zázemí (Procházka–Wihoda–Zapletalová 2011, 522) či ze Znojemského hradu (Novotný 1963, 76; Klíma 1995, 181–193) i dalších lokalit. Otázkou však v některých případech zůstává na lokalitách

osídlených hluboko do novověku časové zařazení těchto artefaktů. Velmi vzácné jsou nálezy řemeslnického i zemědělského nářadí, taktéž obvykle velmi rámcově datované. Jmenujme například pérové nůžky z hradiště Spytihněv na Zlínsku (Novotný 1978, 200, obr. 19:9), nůžky a nůž z mladohradištního hrobu č. 201 v zahradě probošství ve Znojmě hradišti (Dostál 1968, 30–31, jejich zlomek datovaný snad již do první čtvrtiny 11. stoletím z Přerova – Horního náměstí (Staňa 1999, 764), dále pérové nůžky a motyky ze Znojemského hradu (Klíma 1995, 181, obr. 98:6 na s. 180), motyky z hradiště Rokytná u Moravského Krumlova. Odtud známe také železné nože, klíče, zlomek podkovy, sekery i hřebíky (Novotný 1981, 10 na s. 231). Dále zlomek srpů (2. fáze, 11. století) z Palonína, odkud z 3. fáze náležející 12. až první polovině 13. století pochází také železný nůž (Goš–Kapl 1986, obr. 7:6 na s. 192, 9:10 na s. 195; srov. výše). Z lokality Štýřice v pravobřeží Svatky na Starém Brně je uváděna sekera, poříz, ovčácké pérové nůžky, kování vědérka apod. (Procházka–Wihoda–Zapletalová 2011, 522). Mezi poměrně ojedinělé nálezy můžeme zařadit železný rybářský háček z Pekařské ulice č. 3 v Olomouci náležející k horizontu 10. až počátku 11. století (Bláha 2001, Abb. 4:1 Auf. S. 361).

Podobně je tomu také s militarií a výstrojí jezdce i uzděním koně, kam náležejí především udidla, třmeny, podkovy i hřeby podkováky, kování a přezky řemení, hřebľa i součásti sedla (srov. např. Novotný 1979, 287–293; Měchurová 1981; 1983). Širokou podkovu s podkovákem datovanou rámcově do 13. století známe z Přerova, Horního náměstí (Sága 2006, obr. na s. 242, nahoře vpravo). Doklady těchto širokých podkov v počtu šesti zlomků rámcově vročených do 11.–12. století známe z hradiště Vysoká zahrada u Dolních Věstonic (Novotný 1979, 292, tab. 4 na s. 291). Celkem odtud pochází soubor 44 podkov či jejich zlomků většinou s výrazným ozubem a hřeby-podkováky (Novotný 1979, 287–292, tab. 1–4, 6 na s. 288–291, 293). Větší soubor podkov známe ze Znojemského hradu. Většinou jsou však z cesty datované do 13. až 17. století (Klíma 1995, 172–176, obr. 93–95 na s. 173–175) Podobně je známe taktéž z různých míst Olomouckého hradu (Dohnal 2001, tab. 31:1–9). Kolekce předmětů spojená s koněm a jezdcem z Vysoké zahrady obsahuje ještě zlomek ucha třmene, jedno kompletní udidlo a další dva zlomky (Novotný 1979, 293, tab. 6; nalezeným ostruhám bude věnována pozornost dále). Třmen a udidlo známe taktéž z okolí spytihněvského hradiště (Novotný 1978, 204, obr. 21:2 a 4 na s. 202), a asi z doby mladší než je 10. století pochází litý bronzový třmen s rozšířenou stupačkou a kvadratickým závěsným uchem ze sondy 3/82:350 na Olomouckém hradě (Michna–Pojsl 1988, 39; Dohnal 2001, tab. 1:1 na s. 224, obr. 81 na s. 292). Železný třmen s obdélným závěsným ouškem, vývalkem zesíleným krčkem a širokým stupadlem publikoval B. Novotný (1978, 204, obr. 21:4 na s. 202) spolu se železným udidlem (Novotný 1978, 204, obr. 21:2) z okolí hradiště Spytihněv na Zlínsku. Železné udidlo z prostoru kaple sv. Jana Křtitele na Olomouckém hradě zobrazuje V. Dohnal (2001, tab. 31:11). Železnou přezku a zlomky podkov uvádí B. Novotný (1963, 76) ze Znojemského hradu a dvě železné přezky pocházejí z hrobu č. 17 a 73 na zahradě probošství ve Znojmě–Hradišti (Dostál 1968, 45; srov. výše). Samozřejmě není účelem tohoto příspěvku podrobně analyzovat mladohradištní přezky, ač by si to jistě zasloužily.

Jmenovat musíme některé doklady ze souboru nálezů z okolí Loděnic u Moravského Krumlova, které mohou souviset s bitvou u Loděnic v roce 1185 (Měřínský 1980; Měchurová 2012a, 50–51), ač část údajně na katastru obce nalezených militarií je na základě nového zpracování P. Žákovského (2011, 132–136, 156; srov. Měchurová 2012a, 51) mladšího data a mohly být ztraceny až v bitvě, která se u této obce odehrála v roce 1435. V olomoucké Univerzitní ulici se našla rukojeť s částí čepele s tuzovaným nápisem + ulbeht + (Sága 2006, obr. na s. 244, vlevo nahoře) a do druhé poloviny 12. století jsou datovány meče z Vrchoslavic (Sága 2006, obr. na s. 244, vpravo; Měchurová 2012, 52, obr. 2) a Blížkovic (Sága 2006, obr. na s. 245, vlevo; Měchurová 2012, obr. 2; oba exempláře datuje šířeji do 12. až první poloviny 13. století). Další zbraň představovalo kopí a oštěp. Zajímavý hrot oštěpu s křídélky a výzdobou damaskem rámcově z 10.–13. století pochází snad z Uherského Hradiště (Sága 2006, obr. na s. 246, vlevo nahoře), podobně nejistá je lokalizace železného hrotu kopí z 10.–11.

kladená do Předmostí u Přerova (Sága 2006, obr. na s. 246, vpravo nahoře) i hrot železného kopí s damaskovými vložkami možná z Ostravy (Sága 2006, obr. na s. 246, dole) a starý nález trojhranného hrotu kopí ze Znojemského hradu (Novotný 1963, 76). Zmínit ještě musíme bojové sekery, ale nejčastější nález představují železné hroty šípů luku (např. Sága 2006, obr. na s. 247, nahoře), které by si taktéž zasloužily samostatné zpracování. Na tomto místě uvádíme pouze několik příkladů z Olomouce. Při výzkumu na Pekařské ulici č. 3 byla v horizontu 10. až počátku 11. století nalezena železná šipka s tulejkou a křídélky i další exemplář s plochým širokým hrotem a trnem. Do doby po roce 1000 jsou pak řazeny šipky s trny, z nichž jedna má plochý široký listovitý hrot a další představuje typickou rombickou šipku i kuželovitý hrot s tulejkou (Bláha 2000, 188; 2001, 344, Abb. 4:5–6, 9, 11–12 auf S. 361). Ochrannou zbroj reprezentuje železná přilba s nánoskem z Olomouce datovaná do první poloviny 11. až 12. století uložená dnes ve Vídni (Michna–Pojsl 1988, obr. 22 na s. 57; Sága 2006, obr. na s. 243, vlevo nahoře) a část přilby rámcově snad z 11. století z Opavy–Jaktaře (Kouřil 1994, 46; Lutovský 2001, 223; Sága 2006, obr. na s. 243, vpravo nahoře; Moravec 2012). Z druhé poloviny 11. až 12. století je kladen nález štítové puklice z Brodku u Přerova (Sága 2006, obr. na s. 243, dole).

Častější nálezy v rámci vybavení jezdce představují ostruhy (srov. např. Kavánová 1976 pro starší dobu hradištní až 10. století; Drobný 1995; pro Slovensko Koošová 2004). Specifický typ železné ostruhy s dlouhým bodcem bývá spojován snad s přítomností polských posádek na Moravě v době počátku 11. století a známe ji z hradiště Zelená Hora na Vyškovsku (Staňa 1966; 1993, 184; 1996, 275–278; 1998, 66; Lutovský 2001, 280). Podobný typ železné ostruhy s dlouhým při hrotu zaškrnceným bodcem je uváděn z polohy Štýřice v pravobřeží Svatky západně od Vídeňské ulice č. 16 (Procházka–Wihoda–Zapletalová 2011, 522) a z jámy u valu (C-2/83: 1469) na Olomouckém hradě zobrazuje tento typ V. Dohnal (2001, obr. 82 na s. 292). V Brně na Vojtově ulici na pravobřeží Svatky došlo k nálezu další železné ostruhy s kuželovitým bodcem (Procházka–Wihoda–Zapletalová 2011, 524, příl. 125; Zapletalová 2009, obr. 3:6 na s. 195) a konečně ze Zelného trhu 4 pocházejí zlomky železné ostruhy se střechovitým bodcem na delším krčku z 12. až počátku 13. století (Procházka–Wihoda–Zapletalová 2011, 535, obr. 231 tamtéž). Podobný typ ostruhy z Olomouckého hradu (C-2/83:186) zobrazuje také V. Dohnal (2001, obr. 83 na s. 292). Jedna úplná a dalších šest zlomků ostruh s bodci se našlo při výzkumu hradiska Vysoká zahrada – Strachotíngradu – u Dolních Věstonic na Břeclavsku. Náleží rámcově 11.–12. století. Celkem tři doklady včetně celého kusu mají obloukovitě prohnutá zevně zaoblená a z vnitřní strany plochá ramena a jehlancové facetované hroty s tupouhlé nasazeným krčkem. Další dva zlomky se vyznačují dvoukónickými hroty na krátkém krčku, jiným typem je ostruha se střechovitým hrotem a konečně torzo hrotu ostruhy s krátkým střechovitým bodcem na dlouhém krčku (Novotný 1979, 292 a tab. 5). Ze starých nálezů uvádí B. Novotný (1963, 76) polovinu železné ostruhy s jehlancovitým bodcem ze Znojemského hradu a B. Klíma (1995, 176, obr. 96:1, 5 na s. 177) z téže lokality pět zlomků starších typů ostruh s bodci. Zdobené rameno bronzové ostruhy s ploténkami a dvěma svisle umístěnými nýty z první poloviny 11. století je z Horního náměstí v Přerově (Sága 2006, obr. na s. 250, vlevo uprostřed). Nejstarší mají typický bodec značně protažen, jak to například dokládá železný stříbrem plátovaný exemplář z první poloviny 11. století z hradiště Zelená Hora u Radslavic ještě s rovnými rameny a ploténkami (Sága 2006, obr. na s. 249, nahoře; srov. výše). Ty má i další železná ostruha z této lokality datovaná do 11. až 12. století, ukončená však již dvěma nad sebou umístěnými otvory upínacího systému (Sága 2006, obr. na s. 243, uprostřed vlevo). Železná ostruha se stejným upínacím systémem ale prohnutými rameny z druhé poloviny 12. století se našla v Olomouci – Pekařské ulici (Sága 2006, obr. na s. 249, uprostřed vpravo) a v Olomouci je uložena železná ostruha s bodcem, prohnutými rameny ukončenými očkem s mosaznou přezkou. Je řazena do druhé poloviny 12. století (Sága 2006, obr. na s. 249, nahoře). Podobnou ostruhu uvádí B. Novotný (1978, 201, obr. 21:1 na s. 202) z okolí hradiště Spytihněv na Zlínsku a pravděpodobně stejný typ představuje zobrazená ostruha z hradiska Rokytná u Moravského Krumlova (Novotný 1981,

obr. 9 na s. 230). Faktem je, že ostruhy s bodcem přežívají až do druhé poloviny 13. století možná i s určitým přesahem do počátku 14. věku.

Velmi široký okruh představují artefakty spojené s uměleckým řemeslem, kde se zasloužené pozornosti dostává především špičkovým šperkařským výrobkům a běžné víceméně „spotřební“ zboží produkce pro široké vrstvy obyvatelstva spojené s jejich kulturou každodenního života se nachází mimo hlavní zájem uměleckých historiků. Pro dobu středohradištní a částečně i následující periodu mladší doby hradištní představují hlavní zdroj našich poznatků a informací o kovových artefaktech nekropole. Jak již bylo výše řečeno, je však inventář mladohradištních řadových pohřebišť značně stereotypní (Měřínský 1997, 88–90). Ve stavu zpracování je ještě daleko komplikovanější situace v rámci typologie a chronologie kovových předmětů mladší doby hradištní. Zde nabývá na významu i studium ikonografických pramenů, které může jejich novými neznámými doklady doplnit naše znalosti. To se týká nejen malby, ale i plastiky a ještě vzácných sfragistických dokladů apod. (srov. např. Jan 2006, obr. na s. 9, nahoře, 11, nahoře, 12, dole; Kohout 2006, zvl. obr. na s. 65–70; Sága 2006, obr. na s. 201, dole, 202, dole, nahoře; Žemlička 2012; Krejčík 2012; Černý 2012; Konečný 2005; Merhautová 1983; 2000; 2009; Krzemienska–Merhautová–Třeštíková 2000). Vedle slibně se rozbíhajících výzkumů militarií i šperku je podobně věnována pozornost též předmětům každodenní potřeby a oděvním součástem včetně různých přezek (např. dvě železné přezky z počátku 11. století z Přerova; Staňa 1999, 764; Sága 2006, obr. na s. 220, vpravo nahoře; stříbrná přezka s bronzovým trnem ze 13. století z Hradiska u Olomouce a shodně datované bronzové přezky s rámečky opatřenými vývalky ze Starých Hor u Jihlavy; srov. Sága 2006, obr. na s. 220 vlevo nahoře a dole).

Samostatné místo zde zauímají v našem prostředí velmi vzácné poklady sekaného stříbra zasahující sem ojediněle ze severu Evropy. Jsou typické pro oblasti na sever od českých zemí na územích Německa a Polska. Kromě sekaného a zlomkového stříbra a jeho slitků, obsahovaly mince včetně arabských dirhemů a zlomkového stříbra i šperků určených pro obchod a směnu i jako surovina (Lutovský 2001, 373–374). Nálezy islámských mincí na území Čech i Moravy dokládají obchodní kontakty s Pobaltím a východní částí pobřeží Severního moře zhruba po liniích velkých vodních toků jaké představovaly v tomto prostoru Labe, Odry a Visla. V depotech nacházených na našem území však tvoří pouze doplňující složku a v tzv. pokladech sekaného stříbra se často vyskytují ve fragmentárním stavu spolu se slitky a zlomky šperků. Relativně malý počet islámských ražeb naznačuje, že se do českých zemí dostávaly jako sekundární import ve srovnání se severem a východem Evropy dominujícím dálkovému obchodu. Tam se jejich nálezy koncentrují především při ústí Visly, Odry, v jižní Skandinávii, na Gotlandu a větší množství nálezů je registrováno i v Podněpří. Obecně se islámské mince na evropském území vyskytují od 8. do 11. století, a to v rámci dálkového obchodu mezi muslimským chalífátem a zejména teritorií severovýchodní Evropy, kde levné islámské stříbro měněné za luxusní suroviny, otroky a další zboží přinášelo obrovské zisky, přičemž veškeré transakce probíhaly ve váženém kovu. Jejich dokladem jsou nálezy mincí a mincovních depotů od Islandu a britských ostrovů po Německo, Švédsko a Pobaltí. Tyto poklady obsahovaly jak stříbrné mince evropské, islámské a neislámské, tak i jejich zlomky a sekané stříbro. Sásánovské perské ražby podobné svojí hmotností i obsahem stříbra pozdějším islámským mincím se přes Povolží dostávaly na území Ruska a od 8. věku dále na sever a to i po roce 696/7, kdy chalíf Abd al-Malik (685–705) zavedl nový ikonograficky a epigraficky čistě islámský tzv. kúfický typ mince, jenž pak obíhal současně se sásánovskými ražbami (Štěpková 1956; 1968; Hrubý 1960, 83–86; Novák 1996; Novák–Militký 2000).

Absolutní převaha sámánovských mincí ražených během první půle 10. věku na Slovensku souvisí jednoznačně s příchodem starých Maďarů do karpatské kotliny a prvou staromaďarskou fází jejich usazení na tomto teritoriu včetně vojenských tažení do střední, západní a jižní Evropy i na Balkán v letech 899–970, kdy byly především používány jako ozdobné nášivky na oděv (Profantová–Novák 2005, 26).

Z moravských nálezů je to především poklad z Kelče uložený po roce 1011. K nálezu depotu ve dvoukónické nádobě z tuhové hmoty došlo v roce 1938 a obsahoval více než 220 – podle R. Turka (1966, 229) 214 – evropských mincí a jejich zlomků, přičemž se většinou jednalo o německé denáry ražené v letech 929–1011 a další jednotlivé kusy proveniencie byzantské francouzské a anglické, pět či šest italských ražeb císaře Oty I., tři české denáry ražené některým z Boleslavů a ojedinělá mince římského císaře Traiana. Podstatnou část depotu tvořilo 875 zlomků arabských mincí, převážně sásánovských dirhemů ražených v letech 930–960 a zlomků stříbrných šperků, mezi nimiž byly identifikovány náušnice, kaptorgy, kovové perly a lunicovité závěsky. Na základě dochovaných útržků plátna je usuzováno, že zlomkové stříbro se nacházelo v plátěných sáčcích možná v určitých váhových jednotkách. V poslední době se podařilo dohledat další dirhamové fragmenty ražené v období od počátku 9. století do konce 10. věku, takže počet nalezených dokladů stoupl (srov. např. Katz 1939; Němeček 1941; Štěpková 1957; Hrubý 1960, 85; Turek 1962; 1966, 229, 236–238, 243–244; Nekuda 1980, 397; Kučerovská 1986; 1993–1994; Šmerda 1996; 22; Sejbal 1997, 87; Staňa 1998, 66; Lutovský 2001, 122; Novák 2008; 2010). Další depot je uváděn z Kylešovic u Opavy. Do literatury vešel tento poklad stříbrných artefaktů objevený roku 1881 při úpravě řečiště Moravice na levém břehu nedaleko jejího ústí do Opavy v hloubce asi 1,8 m jako depot komárovský a z velké části došlo k jeho rozchvácení. Zbylo z něj pouze dvanáct denárů a soška beránka s přívěsky (Agnus dei). Těchto „sošek“ mělo být víc. K jeho uložení podobně jako v případě kelčského pokladu došlo na samém počátku 11. století a oba depoty naznačují aktivizaci prastaré dálkové komunikace probíhající Moravskou bránou a nazývané Jantarová stezka (Radoměřský 1956; Turek 1966, 223, 228; Kouřil 1994, 35; Měřinský 1991a, 228; Staňa 1998a, 66; Lutovský 2001, 132).

Obchod reprezentují skládací bronzové váhy sloužící právě k převažování stříbra a mincí při obchodních transakcích (srov. např. Ježek 2002; Doležel 2007; 2008, 183). Jejich středovou část s jedním kompletním raménkem známe například z výplně příkopu staršího dvorce na velkomoravském hradišti Petrova louka u Strachotína, kde došlo k jejich nálezu v roce 1981 (Měřinský 1985, 217; Klanicová–Měřinský 1983, 47, obr. 26:2). Jejich střední část má délku 3,3 cm a štíhlé nečleněné raménko se závěsným očkem na mírně rozšířeném konci je dlouhé 7,6 cm a v části bližší závěsu přechází z kruhového profilu do lehce hraněného. Jednoduchým provedením se strachotínské vážky hlásí do chronologicky nevyhraněné Steuerovy skupiny 9. Vzhledem k dalším artefaktům, které obsahoval zásyp příkopu je možno uvažovat o jejich rámcovém datování do 11. až počátku 14. století, přesněji snad době 12. nebo 13. věku (Doležel 2007, 149). Další skládací vážky či jejich části z Tišnova a Ivančic lze rámcově časově zařadit do 13. století (Doležel 2007, 150–152), z hradu Freudenštejn u Vrba pod Pradědem založeného ve druhé polovině 13. věku a zaniklého někdy v průběhu první poloviny následujícího století pochází neúplná bronzová, na vnitřním okraji vybíjenými kroužky zdobená miska vah o průměru 10 cm s otvorem pro závěs spolu s dnes nezvěstným bronzovým puncovaným závažím o hmotnosti 16 g. Obdobný nález misky je registrován taktéž v souboru nálezů z hradu Smilovo hradisko na Drahanské vrchovině, jenž existoval ve druhé polovině 13. století (Doležel 2007, 149). Jako raménko vážek zcela jednoduchého tvaru byla interpretována bronzová tyčinka s očkem, pocházející z objektu při hradbách v někdejší židovské ulici v Moravském Krumlově. Jeho výzkum proběhl v roce 1999 a je datován do doby konce 13. nebo počátku 14. století (Doležel 2007, 149–150). Trojúhelníkovitou miskou vážek a raménka třmínku s příčnou osou a jazýčkem, zdobená puncováním obsahoval zásyp suterénu domu na Starém Brně zaniklého v první polovině 14. století (Doležel 2007, 150). Také další doklady skládacích vážek jsou datovány do druhé poloviny 13. století. Jmenujme z nich alespoň bronzové ramínko členěné uprostřed plastickou hlavou démona s rozevřenou tlamou a třmínek mincovní váhy z Horního náměstí v Olomouci (Sága 2006, obr. na s. 240, vlevo uprostřed a vpravo nahoře; Doležel 2007, 154). Z Olomouce pocházejí i další exempláře. Nález raménka skládacích vážek typu II.b K. Wachovského (1974) z Barvířské ulice lze rámcově zařadit do druhé poloviny 13. století (Michna 1979, zvl. s. 42).

Dále jsou to olovená kruhová či kotoučovitá plochá závaží s otvorem uprostřed například z Olomouce, Pekařské ulice č. 3 nalezené při záchranném výzkumu v roce 1983 a řazené do 10. až počátku 11. věku (Michna 1984, 339, obr. 3 tamtéž; Michna–Pojsl 1988, 35, obr. 3 na s. 21; Bláha 2000, 189; 2001, 344, Abb. 4:4 auf S. 361; 2006, obr. na s. 174, vlevo nahoře; Sága 2006, obr. na s. 239, vlevo dole) nebo z hradiště Vysoká zahrada u Dolních Věstonic, odkud jeden kus tvořil součást inventáře šperkařské dílny obj. č. 2 a z lokality pocházejí ještě další dva exempláře (srov. výše; Klanicová–Měřínský 1983, 47, obr. 26:2; Měřínský 1985, 277; 1986, 62, obr. 28: 2–4 na s. 61; Himmelová–Měřínský 1987, 131). Podobné olovené a kamenné závaží uvádí H. Chybová (2009, 66) z Kroměříže. Unikátní mincovní závaží z olova o průměru 2 cm kopírující po obou stranách denár Břetislava I. typu ruka – kříž je z Přerova – Horního náměstí a patří snad již době před polovinou 11. století. Na obou stranách se nachází obraz ruky s opisem BRACIZLAVS, což je avers výše uvedeného typu. Mincovní závaží odpovídá svojí hmotností 6, 317 g šesti Břetislavovým denárům, což představuje polovinu solidu. Na tomto základě můžeme také zjistit průměrnou hmotnost denáru typu ruka–kříž, která je 1,053 g. Současně tento z našeho území unikátní první nález dokládá, že solidus a jeho díly byly používány při odvažování kovu. Analogicky k obdobným západoevropským dokladům, kde jsou nálezy těchto závaží vázány na místa mincování, bychom mohli předpokládat i existenci mincovny v Přerově (Sejbal 1990; 1997, 89; Staňa 1999, 768–770; Sága 2006, obr. na s. 240, vlevo nahoře).

Další klasické závaží kulovité formy se zploštělými vrchlíkovitými ploškami, opatřenými drobnými kroužkovými puncy, je publikováno z Melic (Michna 1976; 1977; 1978). Tato forma měla být nedílnou součástí bronzových skládacích vah a spolu s nimi spojována s horizontem pokladů sekaného stříbra, kdy se jako směnný prostředek uplatňoval drahý kov podle váhy. Jsou rozšířeny právě v oblasti výskytu těchto depotů především na území Polska, Skandinávie a Kyjevské Rusi. V našem prostředí jsou vzácné a počátky jejich výskytu lze hledat na konci 10. století a hlavní výskyt v 11. věku (Lutovský 2001, 344, 369–370, 373–374). Plochá olovená závaží přežívají ještě do 13. století, jak nám to dokládají tři exempláře z hornického sídliště na jihlavských Starých Horách (Hrubý–Jaroš–Kočár–Malý–Mihályiová–Militký–Zimola 2006, 223–224, obr. 37a; Hrubý–Hejhal–Malý 2007, 40, 54, obr. 37:1–3). Podobně je tomu i se závažími severského typu. Z vrstev první poloviny 13. století v Litovli pochází olovené půlkulovité a železné kulovité, plechem z barevného kovu potažené závaží (Michna 2000; Šlězár 2006, 68–70, obr. 9). Další bimetalické sférické závaží severského raně středověkého typu pochází také ze souvrství 13. století na Dómském návrší v Olomouci (Šlězár–Zatloukal 2001, 88–90, 174, 192, obr. 88; k těmto nálezům srov. Doležel 2008, 183–184).

Právě mladohradištní řadové nekropole poskytují řadu předmětů hrobové výbavy, jež je však dosti stereotypní. Poměrně zřídka mezi ně patří keramika a z předmětů běžné potřeby se na pohřebištích objevují nože, kování věder, klíč, brousek a ze součástí oděvu přezky (Šikulová 1958, 108–114; Geisler 1986, 36; Procházka 1985, 50; Měřínský 1997, 88). Přesto, že od vydání práce V. Šikulové uplynulo již 55 let a za tuto dobu se počet známých mladohradištních nekropolí zvýšil o více než jednu třetinu, zůstává obraz materiální kultury i pohřebních zvyklostí podstatně nezměněn. Většina novějšího materiálu byla získána při záchranných výzkumech, nebo došlo k odkrytí pouze části pohřebiště (k jednotlivým lokalitám srov. např. Měřínský 1979, 59; 1997, 87, 88; Dohnal 1981; Fojtík–Šmíd 2008; Vachůt 2008).

Na některých lokalitách máme též doloženu pravděpodobnou kontinuitu pohřbívání od přelomu 8. a 9. století či jeho průběhu do 11. až 12. věku, z nichž jmenujme Nechvalín II a Prušánky II (Klanica 2006), Mušov s 259 hroby (Jelínková 1999) a Sady u Uherského Hradiště údajně s téměř tisíci hroby (srov. Hrubý 1964, 26–27; Sejbal 1986; Galuška 1996, 109; 2007, 52–54), které dosud čekají na vyhodnocení. Závěrečnou fází pohřebiště Nechvalín II dokumentuje šest hrobů v severní části s malými esovitými záušnicemi o průměru kolem 2,5 cm, zhotovenými z olova, bronzu, někdy plátovanými stříbrem, a v jednom případě též ve splétané formě ze stříbrného drátu. K výčtu šperků patří ještě bronzový hrotitý prsten a kruhová nášivka z téhož materiálu (Klanica 2006/I, zvl. s. 77–110). Mince se v hrobech

na druhé nechvalínské nekropoli nevyskytly a to může naznačovat závěr zdejšího pohřbívání nejspíše někdy na počátku 11. století (Měřínský 2013, 442; srov. Ungerma 2010). Na nekropoli Prušánky II se v severní části nacházelo celkem 34 mladohradištních hrobů s esovitými záušnicemi, z nichž pochází celkem 43 mincí určujících závěr pohřbívání na lokalitě do počátku 12. století (Klanica 2006/I, zvl. s. 77–119, exkurz T. Krejčíka na s. 278–283; Měřínský 2013, 447; srov. Ungerma 2010, 229–230). Z větších nekropolí patrně též s kontinuitou pohřbívání od střední doby hradištní (srov. Měřínský 1986, 37) byl vydán katalog nálezů z Holubic VI (Geisler 1986; srov. Ungerma 2010, 226–229). Jako příklad malé nekropole z 10. až 11. století nám mohou posloužit Ivanovice u Brna (okr. Brno-venkov), kde ze třinácti prozkoumaných hrobů náleží doznívání středohradištní periody bezpečně šest pohřbů a mladší době hradištní nejméně dva, ale vzhledem k podobnému charakteru úpravy hrobových jam i další čtyři pohřby. V hrobech se objevovaly kosti kura domácího a skořápky slepičích vajec (Geisler 1997; Procházka–Wihoda–Zapletalová 2011, 499, 548, obr. 213–214 na s. 500–501; srov. Ungerma 2010, 226). Prozkoumáno a registrováno při záchranném výzkumu ve Šlapanicích (okr. Brno-venkov) bylo celkem 58 hrobů vybavených železnými noži, vědry, záušnicemi a ve dvou případech nádobami. Pět nalezených mincí se hlásí výhradně do prvých dvou třetin 11. století, což podle R. Procházky (1985) podporuje hypotézu, že výzkum zachytil jižní, nejstarší část nekropole, na níž se pohřbívalo nejspíše již od přelomu 8. a 9. století. Na území Velkého Brna a v jeho bezprostředním okolí byla prozkoumána i řada dalších mladohradištních hrobů, ale toto téma není předmětem této studie (Procházka–Wihoda–Zapletalová 2011, 530, 546–555; soupis lokalit na s. 575–627).

Pravděpodobná kontinuita pohřbívání od velkomoravské periody do 11. století je i v Divákách na Břeclavsku (Živný 2002; Geisler–Kohoutek–Unger 2006, 69; Výzkumy 2006, 173–174; Mořkovský 2009) a také na lokalitě v obecní cihelně jižně od Pustiměře na Vyškovsku, kde kromě hrobů velkomoravského stáří nacházíme i pohřby mladší s bronzovými i postřibřenými esovitými záušnicemi a skleněnými perlami. Tudíž lze předpokládat, že se zde pohřbívalo až do 11. století (srov. Lutovský 2001, 277). Další hřbitov se nacházel kolem románské rotundy v Pustiměři postavené ve 12. století. Některé z hrobů překrývaly jednoduché hrubě opracované náhrobní kameny a ze sakrálního objektu pochází také mosazný pektorální ostatkový kříž vročený do 12. století (Sága 2006, obr. na s. 209, dole; srov. Šikulová 1958, 158; Staňa 1980, 83–85, obr. 29; Konečný 1986, 331, 334–336; Lutovský 2001, 277; srov. dále). Náhrobníky známe například i z Nové Dědiny na Kroměřížsku, včetně dvou s vytesanými kříži. Také zde je předpokládán sakrální objekt (Šikulová 1958, 156; Lutovský 2001, 212). V jižní části katastru Modřic u Brna došlo v roce 1997 k objevu rozsáhlé nekropole, z níž bylo prozkoumáno zhruba osmdesát hrobů. Nejstarší jsou datovány již do 9. století a pohřbívání zde pokračovalo i v 10. a 11. věku, kam náleží většina hrobů (Geisler 2000, 61; Výzkumy 2000, 184–185; Lutovský 2001, 191). Středohradištní i mladohradištní nekropole bez zjevné následnosti se nacházely i v Olomouci-Slavoníně, trati Horní lán (Výzkumy 2000, 198–199; Vrána 2008). Podobná situace je i Na pískách u Dolních Věstonic, kde se v rámci rozsáhlé středohradištní nekropole nacházela i skupina mladohradištních hrobů v odhadovaném počtu do čtyřiceti pohřbených. Kontinuita pohřbívání je zde však otázkou (srov. Ungerma 2010, 224–226). Řadu těchto lokalit s možnou kontinuitou známe též na Prostějovsku (např. Prostějov-Domamyslice, Prostějov-Držovice, Víceměřice, Vítovice – obec Kralice na Hané; Fojtík–Šmíd 2008, 50–54, 56–57, tab. 73:2 na s. 195).

Žádná z dosud publikovaných nekropolí nebyla prokopána kompletně (srov. Měřínský 1997, 88; srov. dále, kde jsou jako příklady uváděny pouze větší částečně prozkoumané nekropole), a tak můžeme počty hrobů pouze odhadnout na základě zjištění na větších pohřebištích, jaké představovala Nová Dědina (142 + x hrobů; srov. výše), Jiříkovice (110 hrobů), Holubice VI (220 + x hrobů), Mušov (259 hrobů včetně velkomoravských, Strachotín – Petrova louka (84 + x hrobů; srov. Kundera–Měřínský 1989) a Sady u Uherského Hradiště, kde V. Hrubý (1964, 26) odhaduje počet pohřbených v mladohradištním období na 850 až 1000 jedinců a J. Sejbal (1986, 99) odtud uvádí 872 hrobů (srov. výše; Měřínský

1997, 88). Celkem 66 mladohradištních hrobů taktéž obsahujících běžnou výbavu tzn. nože, záušnice, denárové ražby, dva korálky, amorfni předmět ze železa, zlomky keramiky, zvířecí kost a kameny bylo v letech 2000–2001 prozkoumáno při záchranném výzkumu v Olomouci-Slavoníně (U Hvězdárny). Počátek pohřbívání na nekropoli je kladen do třicátých let 11. století a konec do doby sklonku 11. věku. Mezi 33 záušnicemi zhotovenými ve třinácti případech ze slitiny stříbra a ve dvaceti z bronzu se vyskytl v hrobě č. 16 pár záušnic tzv. nitranského typu s roztepanou klíčkou, u jednoho kusu se třemi podélnými žlábkou (Vrána 2008). 33 mladohradištních hrobů obsahujících bronzové, stříbrem plátované a stříbrné esovité záušnice, bronzové a skleněné prsteny, náhrdelník ze skleněných korálů, železné nože, v jednom případě se zdobenou kostěnou objímkou prozkoumala ve Zborovicích na Kroměřížsku H. Chybová (1985, 55–56, tab. 12–13). Na základě uherského denáru Štěpána I. (1000–1038), poloviny denáru Ondřeje I. (1046–1060) a moravské ražby Oty I. a Konráda I. Brněnského (1055–1061) lze pohřbívání na této lokalitě rámcově datovat do 11. století. Část mladohradištního pohřebiště prozkoumal K. Ludikovský v letech 1962–1964 u Velkých Hostěrádek na Breclavsku. Vedle asi dvaceti hrobů zničených na počátku 20. století a několika dalších prokopaných v roce 1929 se jednalo o 50 pohřbů (některé zničené, z nichž dvanáct obsahovalo nějaké nálezy, v pěti případech mince datující nekropoli do 11. století, dále bronzové esovité záušnice a železné nože (Ludikovský–Snašil 1975; Lutovský 2001, 351).

V letech 1985–1986 prozkoumal B. Klíma (1987, 47) 97 kostrových hrobů u kostela v Mikulčicích, z nichž u řady z nich se nacházely bronzové a stříbrné esovité záušnice. Většinu pohřbů datoval autor výzkumu do 12. až 13. století. V Drahanovicích na Olomoucku zachránil dvacet mladohradištních hrobů již v roce 1975 V. Dohnal (1981, 259–260) a dalších deset v roce 1986 D. Kaliszová (1989). Nekropole je denáry a esovitými záušnicemi rámcově datována do 11. století a při záchranném výzkumu v roce 1986 obsahoval hrob staré ženy č. 1 čtyři bronzové záušnice z tenkého drátu a v dětském hrobě č. 8 hrnek, prsten z bronzového drátu s volně přeloženými konci, železný nožík se zbytky dřeva z rukojeti a pochvy, očítku a křesací kámen. Na počátku 80. let minulého století registroval V. Dohnal (1981, 258–259) na Olomoucku celkem 11 mladohradištních nekropolí. Další části mladohradištních pohřebišť byly zachyceny například v Bílovicích nad Svitavou (Marešová 1968–1969, 59–68) a Mistříně (Dohnal–Ondruš 1964, 191–208).

Z celkem 383 zachycených pohřbů v areálu benediktinského kláštera Hradisko u Olomouce náleží nejstarší fázi z doby po založení konventu v letech 1077–1078 a průběhu první poloviny 11. století (3. etapa) několik desítek mladohradištních hrobů, pro něž bylo charakteristickým rysem obložení hrobových jam kameny a existence zbytků dřevěných rakví. Jako součást hrobové výbavy lze jmenovat především esovité záušnice například z hrobů č. 185, 243, 366 apod. (Čižmář–Kohoutek 1997, 283–284; 1998, 343, obr. 9:1–2 na s. 341; Výzkumy 2000, 195). Také v prostoru tzv. Přemyslovského paláce na Olomouckém hradě se s největší pravděpodobností nacházelo od první poloviny 11. století starší pohřebiště (Michna–Pojsl 1988, 80–84; srov. Dohnal 1981, 261–265; 2001, 113). Na hradišti Vysoká zahrada u Dolních Věstonic stával kostel postavený snad kolem poloviny 11. století a obehnaný palisádou, kolem něhož se začalo pohřbívat až okolo poloviny 12. století (Měřínský 1981a, 158). Podobně se pohřebiště nacházelo v areálu hradiště Hrůdy u Sudoměřic na Hodonínsku. Počátky osídlení této polohy lze snad klást již do velkomoravského období, ale sama fortifikace vznikla buď už ve druhé polovině 10. či pravděpodobněji v 11. století. Trvání nekropole s asi šedesáti odkrytými hroby je možno na základě pleteného bronzového prstenu datovat do doby konce 11. až 12. století. Nelze zde ani vyloučit existenci sakrální stavby (srov. Novotný 1958, 80; 1961, zvl. s. 64–66, 71–72; Měřínský 1981a, 158; Lutovský 2001, 316–317).

Rozsáhlá mladohradištní nekropole byla prozkoumána v pravobřeží řeky Svratky v Brně západně od Vídeňské ulice č. 16, kde došlo v roce 2012 i k objevu rotundy (Procházka–Wiholda–Zapletalová 2011, 522; Zapletalová 2009, 197; sdělení D. Merty), stejně tak došlo k odkrytí románského sakrálního objektu se hřbitovem kolem na Horním náměstí v Olomouci (sdělení R. Zatloukala). Konečně se také pohřbívalo u kostela sv. Hipolyta ve Znojmě-Hradišti, kde

máme určité náznaky kontinuity od velkomoravského období k mladohradištní nekropoli a novověkému hřbitovu zrušenému v roce 1788, ač velkomoravské stáří chrámu prokázáno není (srov. např. Měřínský 1999; 2006a, 600–601). V letech 1949 až 1957 prozkoumal F. Kalousek v zahradě proboštví a na proboštském dvoře celkem 243 hrobů, z nichž 95 náleželo k mladohradištní nekropoli (Dostál 1968). Řada z nich měla kamenné obložení (39 případů) a obsahovaly bronzové, stříbrem plátované i stříbrné záušnice, prsteny páskové, kruhové uzavřené, štítkové i s hrotitými konci, včetně jednoho splétaného ze stříbrných drátků, železné nože, skleněné perly, dvě železné přezky a také denáry Oty I. (1061–1087) i Litolda Znojemskeho (1092–1099, 1100–1112). Mezi výjimečné nálezy patří zlomek železné ostruhy z druhé poloviny 12. až 13. století, pár stříbrných hrozníčkových náušnic s granulovaným spodním obloukem a kostěný jehelníček se zbytky železné jehly. Posledně dva jmenované artefakty mohly patřit pohřbům z velkomoravského období. Rámcově je možno nekropoli datovat do 11.–12. století (Dostál 1968, 34–47; srov. Novotný 1963, 77).

Také v areálu hradiště Zelená Hora u Radslavic na Vyškovsku, které existovalo od předvelkomoravského období do mladší doby hradištní a ve vrcholném středověku zde stával kamenný hrad (Staňa 1964; 1993, 187–194), je během druhé poloviny 11. století na zvýšené plošině ostrohu založeno pohřebiště, z něhož Č. Staňa (1966; 1996, 275–278) odkryl v roce 1964 celkem 27 kostrových hrobů. Některé z nich obsahovaly bronzové i stříbrné esovité záušnice, další 86 drobných skleněných korálků a denár Vratislava II. (1061–1092) v jednom z hrobů dokládá existenci nekropole ještě na konci 11. století (Staňa 1993, 184–186; srov. Lutovský 2001, 280–281). Řadu mladohradištních pohřebišť s běžným inventářem představujícím esovité záušnice, mince, železné nože apod. známe z Prostějovska (např. Bedihošť, Dětkovice, Němčice nad Hanou, Olšany, Prostějov – poloha Třebízského ulice a Určická ulice, Prostějov-Čechůvky, Prostějov-Domamyslice, Prostějov-Držovice, Prostějov-Vrahovice, Ptení, Stařechovice, Tištín u Kojetína, Určice, Víceměřice, Vítonice – obec Kralice na Hané; Fojtík–Šmíd 2008, 62–98, tab. 48–72 na s. 170–194).

Typickým šperkem pro mladohradištní nekropole je esovitá záušnice (k nim např. Dresler 2002), která prodělává vývoj od drobných tenkých forem až po velké záušnice o průměru až 7 cm z první poloviny 13. století, ne-li ještě dále až do počátku 14. věku. J. Poulík (1963, 73) soudil, že tyto malé esovité záušnice lze časově zařadit až do poloviny 10. století či průběhu jeho druhé poloviny a používaly se ještě v první polovině 11. století, kdy se spolu s nimi začínají objevovat i exempláře ze silnějšího drátu, někdy stříbrem plátované a také již poněkud většího průměru. V poslední čtvrtině 11. a na počátku 12. století se potom počaly vyrábět a nosit záušnice ještě většího průměru o 3 i více cm (Turek 1948, 532–533; ukázky tohoto šperku z mladohradištního období /950–1250/ srov. např. Sága 2006, obr. na s. 219, stříbrem plátovaná z 12. století a pár malých stříbrných z areálu cisterciáckého kláštera na Starém Brně /vlevo nahoře a vpravo dole/, kde lze nejstarší hroby kolem rotundy /1. stavební fáze kostela/ připsat již středohradištnímu období a další mladohradištní periodě /srov. Cejnková–Loskotová 1993, 24; Procházka–Wihoda–Zapletalová 2011, 515, 518–520/, mosazná záušnice z 11. století z Bystřice pod Lopeníkem–Okrouhlé /vpravo nahoře/, dva stříbrem plátované exempláře z Drahanovic datované do poloviny 11. století /uprostřed/ a stříbrná záušnice z Holubic /vlevo dole/ taktéž z 11. století). Několik bronzových záušnic uvádí B. Novotný (1961) z hradiště Hrůdy u Sodoměřic na Hodonínsku, další ze Znojemskeho hradu (např. Novotný 1963, 76; tab. 22:1–5; Klíma 1995, 194, obr. 108:3–4 na s. 195). Tři bronzové esovité záušnice známe ze šperkařské dílny (obj. č. 2) na hradišti Vysoká zahrada u Dolních Věstonic, která pracovala v pokročilém 11. století. Soubor tvořilo mimo jiné 49 zlomků skleněných kroužků-prstenu, 15 korálků, jedno očko bronzového prstenu, bronzový prsten i další artefakty (Himmelová–Měřínský 1987, 131; srov. výše). Bronzová esovitá záušnice je například registrována z hradiště Kramolín na Třebíčsku (Poláček 1995, 272, obr. 8:3 na s. 271). Samozřejmě nemůžeme na tomto místě uvádět podrobný soupis všech esovitých záušnic, které jsou součástí nálezových souborů ze všech moravských mladohradištních řadových nekropolí (k největším srov. výše).

Nástup esovitých záušnic na Moravě dosud plně objasněn není. O počátcích jejich výskytu od poloviny 10. století uvažoval J. Pouлік (1948, 46–47; 1963, 73) a také V. Hrubý (1955, 292) i V. Šikulová (1958, 120–124). Dřívější datování do druhé poloviny 10. století (srov. Dostál 1991, 82; Měřínský 1997, 88) založené na několika dokladech vročených již do doby kolem poloviny 10. století, například z nejmladších hrobů na hřbitově u I. kostela na Pohansku u Břeclavi (Dostál 1970, 16; 1975, 101–103) a kolem II. kostela v Mikulčicích (Pouлік 1957, 321–326, 330; srov. Měřínský 1986, 34–35) je nejisté, neboť v případě exempláře z Pohanska je nejnověji upozorňováno na možný původ z povrchového zasypu hrobu a v Mikulčicích se jedná o specifický kroužkový šperk z tenkého drátu ukončený esovitou kličkou a nikoliv klasické esovité záušnice, jak již na ně upozornil jako na „*moravské prototypy tenkých esovitých záušnic*“ B. Dostál (1966, 31, zvl. pozn. č. 19) a navrhl jejich datování „*před polovinu 10. století*“. Zároveň se však stavěl skepticky ke genetickému vztahu obou těchto prototypů. Podle M. Rejholcové (1981, 482; 1995, 87–88) se v karpatské kotlině esovité záušnice objevují taktéž kolem roku 950 nebo již dříve před tímto datem ve druhé čtvrtině 10. století a rychle se měly šířit západním směrem. České bádání naopak uvažovalo o počátcích tohoto jednoduchého šperku na teritoriu Čech v návaznosti na západoevropský vývoj již během 9. století (srov. Hasil 2010) a M. Šolle (1959, 437–438) počítal již s obdobím jeho počátku, spíše však počínaje druhou třetinou století. Dokonce bylo předpokládáno, že se na Moravu esovité ozdoby šířily s přemyslovskou mocí (srov. Krumphanzlová 1974, 50–54; Borkovský 1956, 148–156, zvl. s. 153–155). Vzhledem k moravskému vývoji 10. století (srov. Měřínský 1986, 65–70; 2008a, 79–92) není toto ohnisko původu příliš pravděpodobné a spíše lze předpokládat vztahy ke karpatské kotlině. Bude třeba hledat více přesvědčivých dokladů pro datování již do druhé poloviny 10. století (Měřínský 1997, 88–89) a stejně je tomu i s pozdním vročením začátků jejich výskytu až do let 1010 až 1030 (Ungerma 2010, 234–236).

Esovité záušnice se v hrobech průměrně vyskytují ve třech až čtyřech kusech, někdy však až deseti. Většinou bývají zhotoveny z bronzu, někdy jsou i ze stříbra nebo alespoň plátované stříbrem. Vzácnější jsou exempláře vyrobené z olova, nebo dokonce plátované zlatem, jak tomu bylo v Čechyni (Staňa 1956, 681; srov. Šikulová 1958, 114–124; podrobný soupis literatury k záušnicím a přehled problematiky viz též Bach–Dušek 1971, 22–29; Krumphanzlová 1974, 50–57; Dresler 2002). Čtyři takové zlatem plátované záušnice pocházejí z pohřebiště v prostoru bývalého velkomoravského hradiště Petrova louka u Strachotína na Břeclavsku (Měřínský 1985, 217; 1985a, 48; Himmelová–Kundera–Měřínský 1987, 43) a shodný exemplář svinutý ze zlaté plechové trubičky známe i z nedalekého hradiška Vysoká zahrada u Dolních Věstonic (Měřínský 1985, 207). Několik dokladů těchto exkluzivních šperků známe i z Čech, ale obecně mají tyto moravské zlatem plátované masivní esovité záušnice větších rozměrů bezesporu vztah k prostředí karpatské kotliny, stejně jako například splétané zlaté náušnice zhotovené tzv. technikou tordování ukončené na obou koncích esovitými kličkami ze Želének u Duchcova (srov. Borkovský 1956, 148; Krumphanzlová 1974, 56; Měřínský 1997, 89; Lutovský 2001, 383). Právě z prostředí Uher pocházejí doklady řady zlatých a zlatem plátovaných esovitých záušnic (např. Mesterházy 1983, 143–151). Rámcově lze tyto moravské nálezy synchronizovat s III. fází belobrdských pohřebišť v karpatské kotlině (Rejholcová 1981, 483).

Patrně na začátku poslední třetiny 10. století se již počíná uplatňovat i lokální varianta záušnice se široce roztepanou esovitou kličkou, nazývaná nitranský typ (srov. Čaplovič 1954, 28; Váňa 1954, 61). Z Moravy známe dvě záušnice této formy z nekropole v Čechyni na Vyškovsku, kde se na pohřebišti vyskytly spolu s esovitými záušnicemi forem obvyklých na moravských mladohradištních nekropolích, ale též jedním exemplářem plátovaným zlatem, jenž též poukazuje na vztahy ke karpatské kotlině (srov. výše; Staňa 1956, 669, 681–682; srov. Šikulová 1958, 114–124; za informaci děkuji K. Rybářové z Muzea Vyškova ve Vyškově). Nejnověji se pár tohoto typu záušnic ve stříbrném provedení vyskytl na nekropoli v Olomouci-Slavoníně (U hvězdárny) v hrobě č. 16 (srov. výše; Vrána 2008, 59, obr. 16, foto 69–70 na s. 162–163). Objevují se také v Dolním Rakousku na jediném tamním belobrd-

ském pohřebišti v Bad Deutsch-Altenburg nedaleko od Hainburgu (expozice Museum für Frühgeschichte Traismauern, NÖ; srov. Justová 1990, 212–213, 232–233). Mladohradištní hroby se však až na výjimky nevyskytují na levém východním břehu dolního toku Moravy od Strážnice po proudu řeky a na pravém břehu Dyje. Zde představuje výjimku hrob se záušnicemi z Laa a. d. Thaya. Z prostoru jižně od Dyje a severně od Dunaje jsou další nálezy esovitých záušnic uváděny z kottlašského pohřebiště ve Winkelhoferově cihelně v Thunau na Kampě, již výše zmiňovaném Bad Deutsch-Altenburg, na Oberleisebergu u Oberleis, záušnici a keramiku z nepublikovaného sídlištního objektu na Kühnringstraße v Eggenburgu datoval H. Mitscha-Märheim již do 10. století (Justová 1990, 121, 212–213, 219, 221, 232–233, 235, 245, 252–253; Měřínský 1997, 88). Nové pohřebiště z 9.–10. století s hroby s esovitými záušnicemi známe z Krems a. d. Donau (Kreitner 1996, 34–43). Výše zmiňovaná absence hrobů s esovitými záušnicemi a další typickou výbavou či pouze velmi řídký výskyt na území mezi Dyjí a Dunajem patrně souvisí se změnou politické situace v 11. století a ustálením hranic s Uhrami a bavorským východem zhruba na Dyji a dolní Moravě (Měřínský–Unger 1979, 67–72; Měřínský 1997, 88; 2000, 71–72, 75–82; 2001, 120–126). Podobně také fakt, že výskyt typických mladohradištních hrobů nepřesahuje na severu za Moravskou bránu do povodí Odry a vůbec jejich absence ve Slezsku souvisí jistě jednak s odlišným historickým vývojem a kulturní příslušností i s politickou situací v 11. století (srov. Krzemieńska 1979, 67–70; Kouřil 1994, 66–67; Měřínský 1997, 88).

Z hrobů na mikulčickém hřbitově u VI. kostela uložených do stavební destrukce sakrálního objektu, pro jejichž obklady byly většinou použity ploché pískovcové plotny se zbytky malty ze zaniklé stavby, pocházejí z hrobu č. 86 dvě velké bronzové stříbrem plátované záušnice opatřené esovitými kličkami na obou koncích o \varnothing 39 mm, který J. Poulík datuje spolu s dalšími hroby opatřenými kamennými obklady do doby konce 11. a do 12. století. Řadí je ke svému šestému nálezovému horizontu (F) v prostoru VI. kostela, tzv. dvouapsidové rotundy. Upozorňuje též na skutečnost, že malé formy esovitých záušnic jsou běžné ještě v první polovině 11. století, kdy se spolu s nimi počínají objevovat exempláře většího průměru vyrobené ze silnějšího drátu a někdy i plátované stříbrem, jak postřehla již V. Šikulová (1958, 119). Právě v poslední čtvrtině 11. a na počátku 12. století se pravděpodobně počaly vyrábět a nosit esovité záušnice většího průměru, což konstatoval už R. Turek (1948, 532–533). Mezi doklady esovitých záušnic o velkém průměru 3 cm a více tvoří zvláštní skupinu právě ty, které mají na obou koncích esovitou kličku a také velké kusy, jejichž jeden konec je roztepán do esovité kličky a druhý má skrze tělo oblouku otvor. Dva takové exempláře o průměru 5 cm z tenkého bronzového drátu známe například z hradiště Hrudý u Sudoměric na Hodonínsku (Novotný 1961, 64, obr. 15:3–4 na s. 63). Podle V. Šikulové (1958, 119) mohly tyto záušnice souviset se změnou jejich upevňování do vlasů (Poulík 1963, 72–75, 152, tab. XIV; srov. Profantová–Kavánová 2003, 26, obr. 45:1–2 na s. 129). Část výše zmiňovaných hrobů s obklady však byla uložena pod destrukcí rotundy a nelze je tedy jednoznačně klást do povelkomoravského období a spíše se jedná o pohřby ze závěru středohradištního období v době pádu Velké Moravy (celkem 12 až 15). Bezpečně lze počítat s minimálně šesti hroby s úplným obložením a z bezpečně určitelných jsou čtyři z povelkomoravského období (hroby č. 34, 35, 40 a 98) a mezi ně náleží i hrob č. 86 s esovitými záušnicemi, který měl též v nohách naplocho dva kameny se zbytky malty (ke kamenným obkladům srov. dále). Povelkomoravských hrobů mohlo být minimálně osm a maximálně 18 (Profantová–Kavánová 2003, 41, 90–91).

Tento typ záušnic známe i z dalších moravských lokalit. V. Šikulová (1958, 118–119) je například uvádí z kostrového řadového pohřebiště v Nové Dědině, z Mikulovic, sídliště v Blažovicích či jeskyně Pekárna atd. Takovýto pár a polovinu třetího kusu známe i z vrstev Znojemskeho hradu (Klíma 1995, 194, obr. 108:9, 14 na s. 195). Také z horizontu 10. až počátku 11. století na lokalitě Olomouc, Pekařská č. 3 pochází asi záušnice (ukončení jsou poškozena) spletaná z bronzových drátků a další drobná stříbrná záušnice, jejíž spodní oblouk je spirálovitě oplétán drátkem (Bláha 2000, 189–190; 2001, 344, Abb. 4:2–3 auf S. 361).

Polská badatelka K. Musianowicz (1948–1949, 150) dospěla k názoru, že esovité záušnice této formy lze považovat za lokální český typ (srov. Poulík 1963, 73). Nejhonosnější doklad tohoto šperku je uváděn jako součást depotu stříbrných šperků nalezených s největší pravděpodobností roku 1938 v ulici Břehy na katastru Veselí nad Moravou. Zachováno z něj bohužel zůstalo pouze šest kusů kruhovitých drátěných ozdob o průměru cca 8,2 až 11,5 cm a hmotnosti 77 g, jejichž počet mohl původně dosahovat až kolem šedesáti kusů (srov. dále). Výše zmiňovaný kus o průměru 9,5 × 7,5 cm a hmotnosti 13,5 g byl spleten z osmi dvojic tordovaných stříbrných drátků tak, že vytvářejí trojžeberný pletenec a oba konce nesou přitepaný proužek plechu svinutý v esovitou kličku se dvěma podélnými žlábkami. Další dva spletané exempláře měly pouze jednu esovitou kličku, v jednom případě s očkem na druhém konci. Poslední tři esovité kruhy ze stříbrného hladkého drátu jsou opatřeny na jednom roztepaném konci esovitou kličkou. Jedná se pravděpodobně o sadu tzv. esovitých záušnic, i když první tři ze zmíněných ozdob jsou řazeny i mezi nákrčníky (Hrubý 1960, 84–86, 88–89, 91–93; Měřínský–Šmerda 2011, 52–55; srov. dále).

V několika případech se vyskytly i stříbrné spletané záušnice (srov. Kostelníková 1957, 333–336; Šikulová 1958, 119–120 uvádí starší nálezy z Vícemilic, Uherského Brodu a Přerova; srov. poklady z Babic, Veselí nad Moravou a Střelice, hrob č. 166 z Nechvalína II; srov. Klanica 2006/I, tab. 21:24 na s. 170; 2006/II, 53) včetně soupravy se spletaným stříbrným prstenem (např. z pohřebiště Strachotín – Petrova louka; srov. Himmelová–Kundera–Měřínský 1987, 43; ke spletaným prstenům srov. dále), které známe také z belobrdských pohřebišť i polských nálezů sekaného stříbra (Rejholcová 1981, 482–483), záušnice z tordovaného drátu jsou uváděny z Předmostí u Přerova a Holásek a podle menších rozměrů patří nejspíše do první poloviny 11. století (Šikulová 1958, 120). Dále známe exempláře opatřené různými závěsky (Šikulová 1958, 124–125). Z dalších typů je nutno uvést náušnice s košíčkem (Šikulová 1958, 125–126), se dvěma uzlíky na konci oblouku (Šikulová 1958, 127) a s meandrovou filigránní výzdobou spodního oblouku (Šikulová 1958, 126–127). Také tyto bronzové drátěné náušnice opatřené na části dolního oblouku kličkovitě a spirálovitě stočeným tenkým drátem patří mezi typické belobrdské okrasy datované do doby po roce 1000 (Měřínský 1997, 89). Známe je i z Dolního Rakouska (například z Köttlachu a z Winkelhoferovy cihelny Thunau; srov. např. Justová 1990, 187). Na moravských mladohradištních pohřebištích byl tento šperk získán například ve Vícemilicích (Šikulová 1958, 126–127, tab. 14:7).

K inventáři nacházenému v hrobech, jež je rámcově datován již na konec 9. a počátek 10. století a patří i dále do jeho druhé poloviny, patří i bronzové lité deriváty hrozníčkových náušnic s prolamovanou lunicí a se závěskem, jakou známe z hrobu č. 14 v trati Nivky na pohřebišti v Předmostí u Přerova (Staňa 1970, 168–172, tab. XXII:1) a tzv. nitranského typu s oboustranným hrozníčkem či dutým přívěskem na spodním oblouku obtočeném velmi tenkým drátkem vyjadřující druhotný vliv velkomoravského šperku v počáteční fázi belobrdské kultury s možností datování počátků tohoto šperku již v první polovině 10. století (srov. Staňa 1970, 170–175; Kouřil 2009). Známe je například z hrobu č. 30 v Prostějově, Okružní ulici (Fojtík–Šmíd 2008, 43, tab. 25:2–3 na s. 149) či hrobu č. 136 v Olomouci-Slavoníně a ze starších nálezů jsou k tomuto typu řazeny doklady z hrobů ve Starém Městě, Na valách, Brna-Židenic a mohylníku v Jarohněvicích (Kouřil 2009, 175, obr. 1 na s. 176). Dále jsou to lunicové závěsky, řetízky, prsteny páskové, se zahrocenými konci, jaký známe například v bronzě z pohřebiště na Petrově louce u Strachotína či z hrobu č. 175 v Nechvalíně II atd. (srov. např. Měřínský 1985, 217; 1986, 65; Dostál 1970, 16; Justová 1990, 187, 189; Klanica 2006/I, tab. 21:14 na s. 170; 2006/II, 55).

Rámcově do druhé poloviny 10. století s vazbou na karpatskou kotlinu se hlásí také lité bronzové závěsky polokulovitě až polohruškovitého tvaru, ač nelze vyloučit jejich výskyt již v průběhu poloviny první. Při výzkumu v blízkosti brány a mostu na severozápadním okraji mikulčického předhradí Štěpnice byl v roce 1966 v troskách opevnění asi 50 cm od čela destruované hradby odkryt hrob č. 883. Na hrudních obratlích pohřbeného většího dítěte se nacházely tři lité bronzové závěsky tohoto typu, jaké jsou typické mezi

nomádkými kmeny v jižním Rusku, zejména mezi Pečeněgy. Obdoby k těmto závěskům sledujeme na starších belobrdských pohřebištích (srov. např. Váňa 1954, 70, tab. V:55). Analogické závěsky známe z pohřebišť v Maďarsku a v některých případech jsou datovány byzantskými mincemi právě do druhé poloviny 10. století (Měřínský 1986, 64–65, obr. 30:1–3 na s. 64). Jeden závěsek této formy známe i z hradiště Vysoká zahrada u Dolních Věstonic (Měřínský 1986, 62, 64, obr. 28:1 na s. 61). Z ostatních ozdob je nutno jmenovat náhrdelníky skládající se z různých kovových, skleněných, kamenných a jantarových korálů či nacházené jednotlivé korály, mezi něž patří právě kovové exempláře (Šikulová 1958, 127–141; srov. dále). Pěkným příkladem jsou dva náhrdelníky skládající se ze skleněných korálků z holubické nekropole datované do 11. století (Sága 2006, obr. na s. 225 dole) či 86 skleněných korálků z mladohradištního hrobu na hradišti Zelená Hora u Radslavic na Vyškovsku (Staňa 1993, 184). Celkem 15 korálků se nacházelo ve šperkařské dílně (obj. č. 2) na hradišti Vysoká zahrada u Dolních Věstonic, která pracovala v pokročilém 11. století (Himmelová–Měřínský 1987, 131, obr. 2 na s. 134). Na belobrdských pohřebištích se náhrdelníky skládané z broušených kamenných polodrahokamů (zeleného, fialového a mléčného fluoritu, karneolu a křišťálu) počínají objevovat po roce 1050 a jejich původ předpokládán v některých případech až z Kavkazu či ještě vzdálenějších asijských oblastí není dosud plně objasněn (Ruttkey 1979, 22, obr. 17, 19, 20–22 na s. 41, 43, 45–47, 96). Výrobní centrum karneolových a křišťálových korálů se předpokládá v oblasti Kyjeva, odkud je uváděn i objev dílny na jejich výrobu. Odtud se obchodními cestami dostávaly i do prostoru karpatské kotliny a rozšíření pohřebišť s nálezy tohoto druhu ukazuje, že obchodním artiklem byly poměrně krátkou dobu mezi třicátými a devadesátými lety 11. věku (Rejholcová 1995, 67). Na Slovensku jsou charakteristické zejména pro třetí belobrdskou fázi (1075–1125/1150), kdy se výskyt normálního šperku již redukuje (Rejholcová 1981, 483). Karneol se však zpracovával i na Moravě, což dokazuje úlomek karneolové suroviny pocházející z Olomouce. Ten dokládá zpracování těchto materiálů během 10.–11. století v místní šperkařské produkci na olomouckém podhradí (srov. dále). Hráněný karneolový korál vybroušený do tvaru plochého osmibokého hranolu, opatřený podélným provrtem pochází z vrstev 11.–12. století v Křížkovského ulici a z Tereziánské zbrojnice potom nepravdělně kulovitá perla mladohradištního stáří. Další korál se údajně našel v suburbium Olomouckého hradu, jmenovitě v roce 1983 při záchranném výzkumu na parcelách domů č. 3, 5 a 7 v Pekařské ulici (Michna 1984, 339; Michna–Pojsl 1988, 35; Bláha 2000, 191; 2001, 344–345, Abb. 3:5 auf S. 360; 2006, obr. na s. 174, vlevo nahoře). Křišťálový korál se vyskytl i na hradišti Kramolín na Třebíčsku (Poláček 1995, 272, obr. 8:2 na s. 271).

Z prstenů jsme se již zmiňovali o exemplářích splétaných z několika většinou stříbrných a v jednodušší formě bronzových drátů (Šikulová 1958, 142–143; srov. výše). Bronzový exemplář pochází například z hradiště Hrůdy u Sudoměřic na Hodonínsku (Novotný 1961, 64, obr. 15:2 na s. 63) a taktéž ze zahrady probošství ve Znojmě–Hradišti, snad z hrobu č. 35 (Dostál 1968, 43). Tyto prsteny známe nejen z oblasti belobrdské, ale i z širokých prostor bývalého Sovětského svazu, Polska a Pomořanska. Dále jsou to většinou bronzové prsteny s volnými a hrotitými konci, které známe z řady lokalit (Šikulová 1958, 142). Jsou typické pro dobu kolem poloviny 10. století (Dostál 1970, 16; Měřínský 1986, 65), ale vyskytují se i v následujícím století. Jmenujme alespoň doklady ze hřbitova u I. kostela na Pohansku u Břeclavi (Dostál 1970, 16), přehnutý prsten s přehnutými hrotitými konci datovaný do druhé poloviny 11. století zobrazuje J. Bláha (2001, Abb. 3:6 auf S. 360) z Pekařské ulice č. 3–7 v Olomouci. Podobný prsten je vyobrazen i v kolekci starých nálezů ze Znojemskeho hradu (Novotný 1963, tab. XXII:6). Dále jsou to prsteny zdobené dvěma vodorovnými rýhami datované do rozmezí druhé čtvrtiny 10. až první poloviny 11. století, typické taktéž pro oblast belobrdské kultury (Dostál 1965, 231–248, zvl. 246). Páskový prsten s jednou vodorovnou rýhou známe ze Znojemskeho hradu (Novotný 1963, tab. XXII:7).

Bronzový prsten se štítkem opatřeným čtyřmi polokulovitými výčnělky a štítek dalšího stejné formy známe ze šperkařské dílny (obj. č. 2) na hradišti Vysoká zahrada u Dolních

Věstonic, která pracovala v pokročilém 11. století. (Himmelová–Měřinský 1987, 131, obr. č. 2 na s. 134; srov. výše). Dva jednoduché bronzové páskové prsteny pocházejí z hradiště Kramolín na Třebíčsku (Poláček 1995, 272, obr. 8:4–5 na s. 271) či tři exempláře z pohřebiště v zahradě proboštství ve Znojmě-Hradišti, odkud známe i další typy prstenů a to masivních kroužkových, páskových, štítkových a výše zmiňovaný splétaný (Dostál 1968, 43–44). Bronzové prsteny z doby mladší než 10. století jsou uváděny i z Olomouckého hradu (Michna–Pojsl 1988, 39). Do prostředí karpatské kotliny se hlásí také nález hraněného stříbrného prstenu opatřeného nápisem či znaky s magickou symbolikou z pohřebiště v Horních Dunajovicích na Znojemsku (Šikulová 1958, 143, 152) a podobný exemplář ze Strachotína – Petrovy louky (Měřinský 1985, 217; 1985a, 47; 1997, 89–90; k prstenům tohoto typu ze Slovenska např. Ruttikay 1979, 95, obr. 10 na s. 31), i když tyto exempláře známe také z Německa. Jednoduchý derivát podobného hraněného prstenu s inkrustovanou značkou uvnitř z olomouckého Předhradí (Pekařská ul. č. 3) uvažuje J. Bláha o původu z baltského pobřeží, datování do konce 10 až první poloviny 11. století a taktéž magickou funkcí (Bláha 2000, 191; 2001, Abb. 4:14 na s. 361). Další stříbrný prsten s rytým bájným zvířetem na štítiku datovaný rámcově do 12.–13. století pochází z hrobu u starší sakrální stavby v areálu pozdějšího cisterciáckého kláštera na Starém Brně (Sága 2006, obr. na s. 221 uprostřed vpravo; Procházka–Wihoda–Zapletalová 2011, obr. 219 na s. 519) a rámcově do 13. století je datován měděný prsten s puncovanou výzdobou z Brna, Josefské ulice (Sága 2006, obr. na s. 221 dole vpravo) a prsten z barevného kovu (Sága 2006, obr. na s. 221 dole vpravo). Z výkopových prací při regulaci řeky Moravy v trati Kostelíky v Zarazicích snad pochází bronzový prsten se štítkem zdobeným do kříže (Měřinský–Šmerda 2011, 52; k prstenům v depotech srov. dále).

Specifické místo mají prsteny vyráběné ze skla (Šikulová 1958, 143–144), či spíše skleněné kroužky-prsteny, jejichž funkce plně objasněna není (srov. dále). Objekt spojený spíše s distribucí než výrobou těchto artefaktů byl odkryt při výzkumu hradiště Vysoká zahrada – castrum Strachotín u Dolních Věstonic, kde se ve šperkařské dílně (obj. č. 2), která pracovala v pokročilém 11. století, nalezlo celkem 49 zlomků těchto artefaktů (Novotný 1970, 61; Himmelová–Měřinský 1987, 131, obr. 2 na s. 134; srov. výše). Známe je také ze Znojemského hradu (Novotný 1963, 76; Dostál 1963, 73–75, tab. XXI:1–7), Olomouckého hradu (Michna–Pojsl 1988, 39; Dohnal 2001, 36, obr. 68 na s. 291), Pekařské ulice č. 3 v Olomouci, kde je datován do druhé poloviny 11. století (Bláha 2001, Abb. 4:10 auf S. 361), hradiště Kramolín na Třebíčsku (Poláček 1995, 272, obr. č. 8 na s. 271), nekropole ve Zborovicích na Kroměřížsku (srov. výše; Chybová 1985, 56). Další zlomky jsou registrovány z Kroměříže, Ztracené ulice (Chybová 2009, 67) a Předmostí u Přerova (Šikulová 1958, 157 č. 62). V kolekci starších nálezů z třicátých let získaných v Brně při nároží Vojtovy a Grmelovy ulice v pravobřeží Svratky se nachází i skleněný kroužek (Procházka–Wihoda–Zapletalová 2011, 524) a ze stejného prostoru jsou uváděny tři celé a deset zlomků kroužků z různé barevné skelné pasty (Procházka–Wihoda–Zapletalová 2011, 522). Také z úpatí tzv. Provaznického vršku vybíhajícího z masivu brněnského Špilberku (Kopečná č. 37, 41 a 43) známe nálezy skleněných kroužků (Procházka–Wihoda–Zapletalová 2011, 538).

V moravském prostředí je ojedinělý nález torza bronzového páskového náramku ze Strachotína od kostela sv. Oldřicha (tyto náramky se vyskytují především v I. fázi belobrdské kultury ohraničené léty 950–1000; srov. Měřinský 1985, 219; 1997, 90; např. Justová 1990, 187; srov. výše). Unikátním nálezem pro mladohradištní periodu je bezesporu postříbřený měděný gombík datovaný do 11. století zdobený puklicemi lemovanými granulací a granulovanými pásy kolem středového žebra a u vrchlíků z holubické nekropole (Sága 2006, obr. na s. 225 nahoře vpravo), odkud pochází i stejně časově zařazená bronzová rolnička (Sága 2006, obr. na s. 225 nahoře vlevo; srov. dále) a kostěný jehelníček (Sága 2006, obr. na s. 227 dole vlevo; srov. dále). Z Přerova, Kozlovské ulice pochází měděné nákončí o délce 3,1 cm, jež je datováno do první poloviny 11. věku (Sága 2006, obr. na s. 223, nahoře vlevo). Zloměk bronzového kroužku z torzovaného drátu tvořil součást souboru ze šperkařské dílny

(obj. č. 2) na hradišti Vysoká zahrada u Dolních Věstonic, která pracovala v pokročilém 11. století (Himmelová–Měřínský 1987, 131; srov. výše). Podobný spleťaný kroužek pochází také ze Znojemskeho hradu (Klíma 1995, obr. 108:10 na s. 195) Z depotu ve Střelcích na Znojemsku (srov. dále) se mimo jiné dochovaly zbytky rozpadlé stříbrné čelenky. Ta byla vytvořena ze širokého stříbrného plechu velmi špatné kvality vybíhající na horním okraji v polokruhovitě výčnělky, z nichž jeden je probit malým otvorem. Celý její povrch zdobí vytlačovaný geometrický ornament rozvržený do dvou horizontálních pásů. Spodní okraj čelenky je v nepravidelných vzdálenostech probit malými otvory a v jednom z nich se dochoval miniaturní kroužek svinutý z tenkého drátku. Nelze tedy vyloučit, že výše uvedený kroužek podobně jako zbytky řetízku tvořily součást čelenky jako závěsky na jejím spodním okraji (Hrubý 1960, 91, 94, 98, obr. 3 na s. 93, 10, 12:dole). Mezi ojedinělé nálezy náleží pak bronzová pinzeta z hradiště Rokytná u Moravského Krumlova (Novotný 1981, obr. 8:11 na s. 229). Vyskytly se též bronzové jehly, a to například ze starých nálezů dvě na Znojemskeém hradě (Novotný 1963, 76, tab. XXII:12–13).

V hrobech 11.–12. století se setkáváme i s doklady věrských představ pohřbívající populace. Byly to jednak již výše zmiňované nádoby a vědra, skořápky vajec, z Velkých Hostěradek dokonce malované po způsobu dnešních kraslic (Ludikovský–Snášil 1975, 46–47, obr. 8 na s. 46), kosti kura domácího (Šikulová 1958, 102–107) a hlavně obol mrtvých – české, moravské, uherské a vzácně i jiné denáry (Šikulová 1958, 107–108; Měřínský 1997, 90). Doklady, které bezesporu stojí v počáteční fázi zvyku vybavit zemřelého obolem mrtvých, jsou zlaté plíšky, jež máme doloženy již v hrobech č. 170 a 818 na pohřebišti s litými garniturami v Želovcích na Slovensku (Čilinská 1973, 65, 179, Taf. XXX, CXXX) a hrobě č. 80 na pohřebišti z téhož kulturního okruhu Deszk–Klárafalva v Maďarsku (Csallány 1952, 236). Z velkomoravského období je potom známe z úst tří mikulčických pohřbených, jmenovitě z hrobu č. 589 nedaleko od výše zmiňovaného hrobu č. 480 s byzantským zlatým solidem Michaela III. (840–867, císař 842) u III. kostela – trojlodní baziliky. Byl také uložen v podobné stratigrafické situaci mladšího horizontu hrobů překryt dvěma dalšími bez nálezů, ale obsahoval na rozdíl od skupinky kolem pohřbu se solidem malou zlatou náušnici a železnou sekeru. Také ve skupině pohřbů severně od kostela se v ústech bojovníka vybaveného mečem, sekerou, motyčkovitým nástrojem, nožem, železnými nákončími opasku a přezkami, vědrem, nůžkami a dalšími předměty a uloženého v hrobce (hrob č. 438) s okovanou rakví nacházel v ústech zlatý plíšek. Další doklad zlatého plíšku pochází z hrobu č. 380 situovaného uvnitř střední lodi trojlodní baziliky (kostel č. III) a amorfní zlatý slitek (Gußkuchen) z hrobu č. 365. Ostatní doklady zlatých zlomků a slitků z Mikulčic nejsou již tak jednoznačné, neboť postrádají přesné nálezové okolnosti (Sejbal 1960, 77; Kučerovská 1998, 155; Kavánová–Šmerda 2010, 160). Taktéž z kostelního hřbitova Na valách ve Starém Městě u Uherského Hradiště je doloženo vkládání kousků zlata či náušnic do úst nebo rukou mrtvého (Sejbal 1960, 75–77; Pošvář 1966, 47; Dostál 1966, 29; Pouлік 1975, 86; Kučerovská 1980, 214–215; 1998, 155; Kavánová–Šmerda 2010, 160). Shodnou situaci shledáváme u velmože pohřbeného v hrobě č. 124 v Nechvalíně, který obsahoval kromě meče typu X, pár železných ostruh se štítkovými železnými nákončími k jejich upevnění, sekeru bradatici, hrot kopí, zavírací nůž, cele okované oválné vědro, bojový nůž či dýku se zbytky dřevěné pochvy, čtyři skoby snad z kování rakve, dno nádoby a v ústech měl zemřelý dva zlaté plíšky o hmotnosti 0,908 g a 1,668 g a ryzosti 670/1000 Au a 620/1000 g Au, tj. 16 a 15 karátů (Klanica 2006/I, tab. 16 na s. 165; 2006/II, 46–47).

Rozšíření zvyku ukládání mince či náhradního zástupného artefaktu jako mohly být plíšky zlata či jejich zlomky, amorfní kousky zlomkového zlata, valounky, zlomky taveného kovu, šperk apod. do rukou či úst zemřelého na Moravě, ale i v Čechách spojoval P. Radoměřský (1955, 50–57) právě s územím Uher a karpatské kotliny vůbec již od staromaďarského období. V první fázi tzv. belobrdských pohřbišť na Slovensku (950–1000) však zde obol mrtvých chybí (Rejholcová 1981, 483). Původ tohoto zvyku lze tedy obecně hledat ve starších antických tradicích karpatské kotliny či vlivech z východu a doklady obolu mrtvých ve formě zlatých

plíšků, valounků a výjimečně též mincí máme na Moravě už ve velkomoravském období a v karpatské kotlině se vyskytují již na pohřebištích s litými garniturami včetně obdarování zemřelých různými „starožitnostmi“ či „suvenity“ pravěkého a antického původu nebo jejich torzy (např. Justová 1990, 65–66, 167–168 pro Dolní Rakousy; Ungerman 2009), což bylo bezesporu taktéž výrazem různých blíže těžko konkretizovaných pohanských představ. Většinu nálezů mincí ve staromaďarských hrobech můžeme však spíše ztotožnit s ozdobami oděvu a ne přímo s obolem mrtvých. Šíření tohoto zvyku sledujeme ve větší kvantitě až od počátku 11. věku či dokonce konce jeho první čtvrtiny. Jestli i do Čech pronikl tento zvyk z Moravy, nelze dosud spolehlivě prokázat (srov. Sejbal 1986, 170–181), podobně jako názor o západním původu obolu mrtvých i ve velkomoravském prostředí a šíření tohoto zvyku ze západu v době po přelomu tisíciletí (Kolníková 1967, 214–216). Podstatnou podmínkou jeho rozšíření byl i stupeň hospodářského rozvoje a rozšíření mince jako všeobecného ekvivalentu směny. Faktem zůstává, že hlavní ohnisko výskytu tohoto jevu sledujeme od počátku 11. století v karpatské kotlině a okrajově k tomuto nálezovému katastrofu náležela i Morava (Sejbal 1986, 178–181).

Vratme se však zpět k dokladům šperkařské produkce. Jmenujme z ní především prsteny. Dva stříbrné exempláře se štítky opatřenými geometrickým dekorem byly vedle stříbrného prstenu s křišťálem součástí pokladu z Babic na Uherskohradištsku a doprovázely je ještě dvě velké tordované záušnice z osmi dvojic tordovaných stříbrných drátků spletených tak, že vytvářejí trojzobný pletenec ukončený patrně jen jednou esovitou kličkou a háčkem na opačné straně, další velká záušnice ze silnějších drátů z postříbřené mědi stáčených souběžně s tordovanou dvojicí drátků tenkých s patrně odlomeným esovitým ukončením a háčkem na opačné straně a závěsek v podobě zvířete. Depot je ražen do konce 12. až počátku 13. století, tj. mezi léta 1170 až 1230, podle R. Turka potom do druhé poloviny 12. století (Hrubý 1960, 86–88, 97–102, obr. 5–6; Turek 1966, 225, 243; Novotný 1978, 204–205, obr. 23–24 na s. 203–204; Sága 2006, obr. na s. 222, nahoře), ale forma záušnic nevylučuje ani mladší datování (srov. dále). Analogický prsten s křišťálem známe z Holasovic ve Slezsku (Kouřil 1994, 48; Šikulová 1993, 13–16; Sága 2006, obr. na s. 221, nahoře vpravo) a velký stříbrný prsten s křišťalovým okem je uváděn jako nález ze svahu pod severní stěnou tzv. Přemyslovského paláce (sonda 48/4), ale jeho původ je hledán spíše v hrobě na Předhradí (Dohnal 1981, 265; 2001, obr. 69 na s. 291; Michna–Pojsl 1988, 69). Několik prstenů měl obsahovat poklad z Veselí nad Moravou, které jsou dnes neznámé či lépe řečeno byly ztraceny. Jeden z nich měl podle výpovědi samotného nálezce na horní okrouhlé plošce osazený masivní vypouklý křišťál, vybroušený do formy tzv. mugle. Jako součást depotu stříbrných šperků nalezených s největší pravděpodobností roku 1938 v ulici Břehy na katastru Veselí nad Moravou se dochoval pouze rozvěřený prsten z proužku žlutého, mosazi podobného plechu, zdobený na okrajích a uprostřed nevýraznými podélnými žebérky a mezi nimi hustými svislými rýhami (Hrubý 1960, 88–89, obr. 7). Dále z něj bohužel zůstalo zachováno pouze šest kusů kruhovitých drátěných ozdob o průměru cca 9 cm a hmotnosti 77 g, jejichž počet mohl původně dosahovat až kolem šedesáti kusů. Nejhonosnější kus o průměru 9,5 × 7,5 cm a hmotnosti 13,5 g byl spleten z osmi dvojic tordovaných stříbrných drátků tak, že vytvářejí trojzobný pletenec a oba konce nesou přitepaný proužek plechu svinutý v esovitou kličku se dvěma podélnými žlábkami. Další široce rozvěřený esovitý kruh o průměru 11,5 × 8,1 cm a hmotnosti 12 g ze silnějšího stříbrného v půli přehnutého a potom krouceného drátu, s nímž je souběžně stáčená dvojice tenkých drátků, ukončovalo na jednom konci očko vytvarované z přehnutého silnějšího drátu a na druhém přitepaný proužek stříbrného plechu svinutý v dnes částečně odlomenou esovitou, třemi podélnými žlábkami zdobenou kličku. Podobný je další téměř uzavřený kruh o průměru 8,4 × 8,2 cm a hmotnosti 11 g taktéž s částečně odlomenou kličkou. Tři další esovité kruhy o průměrech 11,1 × 7,7, 11,4 × 7,5 a 8,1 × 8 cm ze stříbrného hladkého drátu jsou opatřeny na jednom roztepaném konci esovitou kličkou zdobenou třemi podélnými žlábkami a ve dvou případech na druhém konci bez kličky třemi vyrytými krátkými záseky. Všechny mají shodnou hmotnost 13,5 g. Jedná

se pravděpodobně o sadu tzv. esovitých záušnic, i když první tři ze zmíněných ozdob jsou řazeny i mezi nákrčníky. Na základě údajů uváděných nalezcem došlo k objevu předmětů asi 60 až 70 cm od původního povrchu (podle V. Hrubého 1 m) společně se zbytky dřevěné konstrukce asi ne někdy uváděné rakve, ale spíše bedně okuté železnými kováními či skobami. Rozhodnout o větší či menší míře důvěryhodnosti jednotlivých zdrojů informací již v současnosti zřejmě nelze. Vedle zmiňovaných stříbrných kruhů měl součást nálezů tvořit nejen výše zmiňovaný plechový prsten ze žlutého kovu, ale také další blíže neurčitelné exempláře, které si prý rozebraly děti. Do dnešních dnů však bohužel žádný z výše uvedených artefaktů nemáme k dispozici pro kvalitnější odborné posouzení. Obsahově srovnatelné depoty s ženskými okrasami byly nalezeny v blízkých Babicích na Uherskohradištsku anebo o poznání vzdálenějších Střelicích na Znojemsku. Horizont těchto pokladů s kompletními šperky se dá datovat do rozmezí poloviny 12. století až konce 13. století a je možné jej dobře odlišit od o něco staršího horizontu pokladů tzv. sekaného stříbra připisovaného cestujícím obchodníkům zvláště ve směru od Podunají k Baltskému moři po trase tzv. Jantarové stezky. V. Hrubý ohraničil datování těchto depotů léty 1170–1230 a R. Turek hovoří o druhé polovině 12. století. V. Hrubý také uvádí hypotézu založenou na homonostii vzhledu ozdob z babického i střelického pokladu a na druhé straně „plechovém“ nekvalitním provedení, že se mohlo jednat o soupravy šperků užívaných pouze příležitostně v den svatby (srov. výše; Hrubý 1960, 88–89, 91–93, 97–101, obr. č. 7–8; Turek 1966, 225, 243; Měřinský–Šmerda 2011, 52–55).

Výše zmiňovaný poklad ze Střelic na Znojemsku obsahoval asi 1350 mincí, dvanáct párových esovitých záušnic z měděného postříbřeného drátu o \varnothing 8,9 až 11,9 cm, z nichž dvě mají oblouky z drátu v půli přehnutého a potom krouceného, s nímž byla souběžně stáčena tordovaná dvojice tenkých stříbrných drátků. Na jednom konci vytváří přehnutý drát očko, kdežto druhý konec je sevřen přitepaným proužkem stříbrného plechu svinutého v esovitou kličku zdobenou podélnými žlábkami. Tento pár má největší průměr 11,9 a 11,7 cm. Dále tento poklad obsahoval fragment náušnice z bílého kovu s nezřetelnými zbytky košíčků náležející snad k pozdním typům náušnic se dvěma či třemi litými košíčky jaké známe ve 12.–13. století z prostředí Kyjevské Rusi, křišťál o velikosti 1,1 × 0,7 cm vybroušený do tvaru pravidelně klenutého čočkovce, jenž byl s největší pravděpodobností butonem prstenu, zlomky stříbrného řetízku, malý kroužek z tenkého stříbrného drátku a zbytky rozpadlé stříbrné čelenky. Ta byla vytvořena ze širokého stříbrného plechu velmi špatné kvality vybíhající na horním okraji v polokruhovitě výčnělky, z nichž jeden je probit malým otvorem. Celý její povrch zdobí vytlačovaný geometrický ornament rozvržený do dvou horizontálních pásů. Spodní okraj čelenky je v nepravidelných vzdálenostech probit malými otvory a v jednom z nich se dochoval miniaturní kroužek svinutý z tenkého drátku. Nelze tedy vyloučit, že výše uvedený kroužek podobně jako zbytky řetízku tvořily součást čelenky jako závěsky na jejím spodním okraji. Z asi 1350 mincí se dochovalo 1308 kusů a další zlomky. Mezi nimi převažují moravské dvoustranné denáry, rakouské široké feniky, dále braniborské i jiné nepřídělené brakteáty z druhé poloviny 12. až počátku 13. století, které dovolují uložení celého depotu datovat právě na počátek 13. věku, čemuž odpovídá i hrnec, v němž byl nález uložen. Včetně esovitých záušnic měl celkovou hmotnost 197 g a zajímavým zjištěním je způsob uložení v nádobě. Prvá vrstva nasypných mincí sahala ode dna do třetiny výšky hrnku, potom následovaly šperky a na nich až téměř k samotnému okraji nádoby opět mince (Hrubý 1960, 89–91, 97–102; obr. 2 na s. 89, 3 na s. 93, 9–11; Turek 1966, 225, 243; Nekuda–Reichertová 1968, 112–114; Nekuda 1980, 391, 399).

Zajímavý rámcově datovaný doklad bezesporu představuje R. Turkem (1966, 225, 238–239; srov. Smolík 1887–1889, 663) uváděná stříbrná náušnice s plochým jednostranným bubínkem s analogiemi v Polsku, která tvořila součást pokladu mincí z Rakvic na Břeclavsku. Ten byl nalezen v roce 1886 při orbě na poli a čítal přes 3000 mincí, převážně moravských denárů z druhé poloviny 11. a první poloviny 12. století. Dále obsahoval i několik set nejstarších rakouských babenberských feniků a širokých jihoněmeckých feniků. Celý soubor před-

stavuje reprezentativní průřez mincí ražených na Moravě a v rakouských zemích od druhé poloviny 11. století do konce 30. let 12. století, kdy měl být uložen do země. Význam tohoto nálezů spočívá v okolnosti, že jako první prokázal již koncem 19. století svým složením nad veškerou pochybnost mincovní regál moravských úředních knížat. Zvláštní kategorii mincí rakvíckého pokladu v počtu asi 800 kusů s větší velikostí stříšku, hrubším provedením a dobrou jakostí kovu považovali někteří badatelé za zvláštní obchodní minci, raženou v některé české či moravské mincovně pro obchod s Bavorsy a Rakousy. Některé z nalezených mincí jsou připisovány olomouckým biskupům, konkrétně snad Jindřichu Zdíkovi (1126–1150) a Janu I. (1063–1083), a dále anonymním ražbám olomouckých biskupů. Tyto ražby bývají spojovány s nedalekou biskupskou mincovnou na hradě Podivín (srov. Smolík 1885–1886; 1887–1889a; Luschin 1886; 1887; 1888; Kupido 1888; Turek 1966, 225, 229, 238–239; Pošvář 1970, 137–143, zvl. s. 142–143; Sejbal 1979, 157; 1997, 98; Šmerda 1996, 20–21).

Z artefaktů zhotovených z obecných kovů patřících do skupiny ozdob jmenujme ještě především unikátní měděné nákončí z Přerova, Kozlovské ulice o délce 3,1 cm, jež je datováno do první poloviny 11. věku (Sága 2006, obr. na s. 223, nahoře vlevo), a do téhož období je řazena bronzová jehlice s kosodélnou hlavicí zdobenou podélnými vrypy do objektu č. 150 na sídlišti v Paloníně o délce 9,1 cm. Podobné jehlice se vyráběly v 10.–11. století na východním pobřeží Baltu (Goš–Kapl 1986, 200, obr. 7:1 na s. 192; Sága 2006, obr. na s. 240, dole vlevo). Další bronzová pozlacená jehlice pochází spolu s prstenem se dvěma rýhami z pozdního hrobu první poloviny 10. století č. 131 na hřbitově kolem I. kostela na Pohansku u Břeclavi (Měřínský 1986, 34, obr. 7:4 na s. 35). Bronzová jehlice se našla i na hradišti Vysoká zahrada u Dolních Věstonic (Měřínský 1986, 61–62, obr. 28:5 na s. 61). 11. století náleží také bronzová litá rolnička kónické formy z nekropole u Holubic, která mohla mít také ochrannou funkci, ale též být používána v sokolnictví (Sága 2006, obr. na s. 225 nahoře vlevo; srov. výše). V postupně zaneseném příkopu staršího velkomoravského dvorce na Petrově louce u Strachotína se kromě zlomku tyglíku a výše zmiňované středové části a ramínka skládacích bronzových mincovních vážek (srov. výše) našel také olovený závěsek se zobrazením koníka či beránka (Měřínský 1985, 217; Klanicová–Měřínský 1983, 47, obr. 26:1). Podobné bájné zvíře je znázorněno na stříbrném prstenu ze hřbitova v areálu cisterciáckého kláštera na Starém Brně, jež je datován do 12.–13. století (srov. výše; Sága 2006, obr. na s. 221, uprostřed vpravo). Konečně podrobné analýze musí být podrobeno unikátní stříbrné pozlacené kování snad z obj. č. 35 na hradišti v Kramolíně, které je snad možno datovat do 10. století (Poláček 1995, 272, obr. č. 8:8 na s. 271, pozn. č. 40 na s. 275).

S křesťanskou ideologií potom souvisí řada dalších předmětů. Především jmenujme bronzový rovnoramenný křížek z Olomouce – Michalské ulice datovaný rámcově do 11.–12. století (Sága 2006, obr. na s. 240, dole vpravo) a mosazný pektorální ostatkový kříž od rotundy v Pustiměři, který je rámcově datován do 12. století (Konečný 1986, 343, obr. 14–15 na s. 338; Sága 2006, obr. na s. 209, dole; k pohřebišti srov. výše). Jantarový křížek s provrtem k zavěšení z přelomu 12. až počátku 13. století pochází z Kroměříže – Vodní ulice a analogický zlomek známe z vrstvy 10.–12. století v Olomouci, Křížkovského ulici č. 4 (Bláha 2000, 191; 2001, Abb. 3:4 auf S. 360; Sága 2006, obr. na s. 240, vpravo uprostřed; Chybová 2009, 64; srov. dále). U Drnovic na Vyškovsku byla nalezena středová část medailonu z obecného kovu se zobrazením trůnícího Krista snad domácího původu a spojovaného V. Janákem (2012, zvl. s. 274), který jej datuje do první poloviny 11. století, s českým mincovnictvím. Za unikátní je možno považovat nálezy olovených plaket o \varnothing 3,88 cm se symboly čtyř evangelistů objevené v základech pilířů olomouckého petrského kostela v roce 1901 (Burian 1960; Michna–Pojsl 1988, 55). Podobně je tomu s torzem románského krucifixu z karnaru sv. Jana Křtitele u kostela sv. Michala ve Starém Městě na Moravě, jež je ovšem pouze rámcově datován do 12.–13. století (Sága 2006, obr. na s. 212, vlevo). Další pozdně románský bronzový kříž s motivem Ukřižovaného o výšce 31 cm a šířce 20 cm byl nalezen v okolí pozůstatků kostela v trati Kostelíky na katastru Zarazic u Veselí nad Moravou (Měřínský–Šmerda 2011, 55; Sága 2006, obr. na s. 216, nahoře). Konečně taktéž z Olomouce, Michalské ulice pochází olovený

poutní odznak se sv. Mikulášem původem z italského Bari a datovaný do doby kolem roku 1200 (Sága 2006, obr. na s. 212, vpravo dole) a bronzový rovnoramenný křížek rámcově datovaný do 11. až 12. století (Sága 2006, obr. na s. 240, vpravo dole).

Mezi artefakty související s duchovní kulturou středověku, především školstvím a patrně i obchodem, náležejí psací rydla – stily, které sloužily k psaní na povoskované plochy dřevěných tabulek. Železný stilus s lopatkovitě rozšířeným týlem datovaný do přelomu 10. a 11. století je uváděn ze záchranného výzkumu prováděného v roce 1983 na Pekařské ulici č. 3, 5, 7 v Olomouci a řazen do 10. až počátku 11. století (Michna 1984, 339, obr. 3 tamtéž; Michna–Pojsl 1988, 35, obr. 2 na s. 21; Bláha 2001, Abb3:3 auf S. 360). Další shodně datovaný potom pochází z Tereziánské zbrojnice (Bláha 2001, Abb. 3:2 auf S. 360). Dva železné stily byly nalezeny v polích D-2/83: 381 a H-6/82: 36 na Olomouckém hradě (Dohnal 2001, obr. 73–74 na s. 291). Dokladem existence klášterní školy na v té době již premonstrátském klášteře Hradisko u Olomouce je s největší pravděpodobností bronzový stilus řazený do druhé poloviny 12. století (Čižmář–Kohoutek 1998, 343, obr. 9:3 na s. 341; Sága 2006, obr. na s. 213, nahoře). Dále máme do 1. poloviny 13. století datovaný železný berličkový stilus s vývalky z Olomouce, Křížkovského ulice (Sága 2006, obr. na s. 213, dole) a do 13. věku vročený mosazný, bohatě zdobený stilus od kostela sv. Michala v Olomouci (Sága 2006, obr. na s. 213, uprostřed; souhrnně k olomouckým stilům Bláha 1998a). Dva exempláře železných berličkových stilů pocházejí i z Kroměříže. Prvý stilus dlouhý 7,7 cm s třemi vývalky pod 1 cm širokou berličkou obsahoval objekt č. 6 v zadní části původní středověké domovní parcely ve Vodní ulici, č. p. 52–54. Vzhledem k nálezu lze stanovit pouze rámcově datování artefaktu do druhé poloviny 12. až první poloviny 13. století. Zásyp objektu totiž obsahoval jak starší materiál ze sídlištní vrstvy z druhé poloviny 12. až první poloviny 13. věku, tak i mladší z druhé poloviny. V zásypu se nacházel také výrobní odpad a předměty z kosti a parohoviny, rameno železných pérových nůžek, železný hrot šídla, nůž, fragment železné ostruhy s kolečkem, železný kroužek, větší množství železné strusky včetně bochánkovitých slitků naznačujících kovářskou dílnu, dále odřezky plechů z olovené suroviny a slitky olova. K zasypání objektu došlo s největší pravděpodobností při terénních úpravách v době vrcholící lokační aktivity na sklonku 13. nebo počátku 14. století (Chybová 1997, 413–414; 2009, 69, 108–110). Druhý z nich 8,5 cm dlouhý o kruhovém průřezu byl nalezen v areálu středověkého hrnčířského a kovářského komplexu na Milíčově náměstí v zásypu jámy, přiléhající k jedné z hrnčířských pecí. Časový rámeček tohoto nálezu lze vymezit až dobou druhé poloviny 14. či druhé čtvrtiny 15. století (Chybová 1997, 411, 413; 2009, 107–109).

Křestní funkce je připisována bronzovým mísám. Tři exempláře datované do 12. či až na přelom 12. a 13. století o průměru zhruba 26 cm s vyrytými polopostavami okřídlených andělů pocházejí z prostoru dnešního hlavního nádraží v Olomouci (Havelka 1884, 31–32; Smolík 1882–1884; Dohnal 2001, 36, obr. 11a–c na s. 36–37; Sága 2006, obr. na s. 211, vpravo nahoře) a další mísa z mosazného plechu o průměru 39 až 43 cm a výšce 6,8 až 7,7 cm s bohatou rytou výzdobou narativního a symbolického významu původem z dolního Porýní či Vestfálska (Dohnal 2001, 36–37, obr. 11d na s. 38; Hlubek 2012, 54–55) byla rovnou dvakrát objevena při opravách olomoucké katedrály sv. Václava. Poprvé se tak stalo patrně ještě v 19. století a napodruhé v roce 1972, kdy sloužila tesařům na lešení k odkládání hřebíků. Vnitřek mísy pokrývají tři soustředné zóny plošné výzdoby provedené rytou výzdobou, eventuálně vybíjením. Na dně mísy se nachází špatně rozeznatelné zobrazení stojícího pěšího bojovníka s mečem a proti němu na zadních nohách vztyčené šelmy či bájného netvora (kentaur?), jehož srst naznačují obloučkovité vrypy uprostřed těla a linii hřbetu tvoří esovitě prohnutý pás drobných důlků. Na základě analogických nálezů je tento výjev interpretován jako boj Dobra se Zlem (srov. Dohnal 1977–1978, 145–150; Michna 1980, 61). Centrální motiv lemuje téměř nezřetelný první pás snad palmet, více zřetelný druhý pás výzdoby, na němž lze rozeznat schematicky pojatou část románské stavby sestávající ze dvou věží a štítem s cimbuřím. Pod tímto štítem je poněkud hůře rozeznatelná postava se

sekerou, stojící pravděpodobně v bráně či portálu. Vedle levé věže se nachází dvojice pěších bojovníků stojících proti sobě s vytaženými meči, což navozuje jejich možný vzájemný souboj. Následně pokračuje rytý pás čtveřicí jezdců na koních vyzbrojených kopími s praporci, proti nimž jede druhá čtveřice s totožnou výzbrojí. Také tento výjev připomíná vyobrazení jejich vzájemného střetu. Mezi posledním jezdcem a pravou věží stavby se opět nachází postava se sekerou, jež u obličejě drží zahnutý roh, nejspíše aby na něj zatroubila. Podle P. Michny (1980, 61) od části románské stavby vybíhá na obě strany pět pěších a jízdních bojovníků s obnaženými meči a kopími s praporci, přičemž dva páry (jeden pěší a jeden jízdní) jsou v soubojovém postavení, utkávající se meči a kopími. Další šesté zobrazení pěšího bojovníka se sekyrou širočinou, snad pouze jeho poprsí jakoby se nacházelo v bráně (či vyhlížel z okna?). Všechny postavy jsou oděny v kroužkové či šupinové zbroji košilového střihu, sahající do poloviny stehen nebo kombinovaný s kalhotami po kolena a na hlavách mají vysoké polokulovitě ukončené přilby se záštitou obličejě (nánoskem), přičemž někteří ozbrojenci tuto část ochrany hlavy nemají a pod helmou je patrna pouze kapuce s výstřihem pro obličej. Dále jsou vybaveni velkými trojúhelníkovitými štíty s okovanými okraji, které mají zavěšeny na šíji pomocí řemenů. Vodorovný okraj mísy pak zdobí třetí pás výzdoby sestávající z rytého krokvicového ornamentu (Dohnal 2001, 37; Michna 1980, 60–61).

V. Dohnal (1977–1978; 2008, 4) datoval tuto mísu na konec 12. nebo počátek 13. století a nenachází pro ni jednoznačné období v evropském srovnávacím materiálu. Určité analogie snad má s exempláři z Rigy a Paříže. P. Michna (1980, 62) upozornil na základě analýzy zobrazených motivů, že může patřit staršímu období 12. věku. K datování napomáhá právě zobrazení výzbroje a výstroje bojovníků, především přileb a štítů. Zavěšení velkých štítů přes rameno pomocí řemene známe z výbavy těžké jízdy již ve druhé polovině 11. století a udržel se až do 13. století. Štíty bojovníků na olomoucké míse mají již rovnou horní stranu. Ta se počala prosazovat až v průběhu 12. století. Přilby na hlavách bojovníků představují přechodný typ mezi helmami kónickými s nánosníkem a hrncovými. Ve druhé polovině 12. století se počínají objevovat přilby ve tvaru vyššího polokulovitého zvonu bez obličejově záštity, jež přibývá kolem roku 1180 a hlavní rozmach v této podobě potom doznává v prvním desetiletí 13. věku. A právě takové helmy shledáváme na hlavách zobrazených pěších bojovníků. Podobně mohou k dataci přispět i dvě sekery, kterými jsou vybaveni „trubač“ a postava nacházející se pod štítem stavby. P. Michna (1980, 62) konstatuje, že na základě typologie severských seker (Seitz 1965) lze obě zobrazené širočiny časově zařadit do období konce 10. až přelomu 11.–12. století. Teoreticky je tedy možno uvažovat o datování vzniku olomoucké mísy ještě hlouběji do doby před přelomem 12. a 13. věku, snad již první poloviny 12. století (srov. Dohnal 1977–1978; 2001, 36–37; Michna 1980; Weitzmann–Fiedler 1981, 117–121; Hrbáčová–Brych 2009; Zatloukal 1988, 18; Měchurová–Hlubek 2010; Hlubek 2012, 54–55).

O dalších skupinách hmotných památek jen pouze velmi stručně. Již tradičně se slibně rozvíjí velmi specializované bádání o středověkém skle, ale to je zaměřeno především na výrobky 13. až 1. poloviny 16. století. V mladší době hradištní se podobně jako v předchozí velkomoravské periodě především jednalo o skleněné korály, i když jejich četnost se snižuje (např. dva náhrdelníky z nekropole u Holubic na Brněnsku; srov. výše a Sága 2006, obr. na s. 225, dole), jejich doklad z dětského hrobu č. 19 ve Zborovicích na Kroměřížsku (Chybová 1985, 56) nebo 15 exemplářů ze šperkařské dílny (obj. č. 2) na hradišti Vysoká zahrada u Dolních Věstonic, která pracovala v pokročilém 11. století. (Himmelová–Měřinský 1987, 131, obr. č. 2 na s. 134; srov. výše). Řada skleněných korálků, tvořících součást náhrdelníků, a doprovázených esovitými záušnicemi i denáry je uváděna z nekropole v Mušově na Břeclavsku (např. hroby č. 7a, 40; Jelínková 1999). Nálezy jednotlivých korálků pocházejí z řady dalších lokalit. Předmět s dosud ne plně objasněnou funkcí představují například tzv. skleněné prsteny či kroužky, které se vyskytují i ve vrcholném středověku. Známe je například ze Znojemskeho hradu (Dostál 1963, 73–75, tab. XXI:1–7; Novotný 1963, 76), tři doklady pocházejí ze záchranného výzkumu na hradišti Kramolín na Třebíčsku (jeden z obj. č. 55; Poláček 1995, 272, obr. č. 8:6 na s. 271), jeden kus je uváděn z pole H-6/82:291

na Olomouckém hradě (Michna–Pojsl 1988, 39; Dohnal 2001, obr. 68 na s. 291) a také Pekařské ulice č. 3, kde je datován do druhé poloviny 11. století (Bláha 2001, Abb. 4:10 auf S. 361). Další zlomky jsou registrovány z Kroměříže, Ztracené ulice (Chybová 2009, 67) a jejich velký soubor v počtu 49 zlomků byl nalezen v objektu spojeném s jejich výrobou či distribucí na hradišti Vysoká zahrada u Dolních Věstonic na Břeclavsku (Novotný 1970, 61; Himmelová–Měřínský 1987; Měřínský 1997, 89; srov. výše). V kolekci starších nálezů získaných ve třicátých letech v Brně při nároží Vojtovy a Grmelovy ulice v pravobřeží Svatky se nachází i skleněný kroužek (Šikulová 1958, 143, uváděno jako Polní ulice; Procházka–Wihoda–Zapletalová 2011, 524). Ze stejného prostoru jsou uváděny tři celé a deset zlomků kroužků z různě barevné skelné pasty a dále misky s úzkým dnem, z nichž některé měly uvnitř různě barevnou polevu. Sklovité nálitky se našly i na některých zlomcích běžných nádob a slitky skla obsahovaly také některé jámy (Procházka–Wihoda–Zapletalová 2011, 522). To naznačuje místní výrobu těchto skleněných předmětů. Také z úpatí tzv. Provaznického vršku vybihajícího z masivu brněnského Špilberku (Kopečná č. 37, 41 a 43) známe nálezy skleněných kroužků (Procházka–Wihoda–Zapletalová 2011, 538). Z blíže nedatovaného slovanského pohřebiště v Biskupicích na Prostějovsku pocházejí dvě eliptická mírně vypouklá nažloutlá skla, snad původně zasazená v nějaké kovové obrubě (Fojtík–Šmíd 2008, 99, tab. 73:3 na s. 195). Za velmi ojedinělý nález pro dobu 10.–12. století je možno považovat zlomky minimálně dvou vitrají z Tereziánské zbrojnicev Olomouci (Bláha 2000, 191–192; 2001, 348).

Mnoho dlužní zůstáváme prozatím výzkumu kostěných artefaktů, které zahájili již V. Hrubý (1957) a J. Kaván (1958; 1980; 1981). Značné pozornosti se zde dostalo pouze kostěné a parohové industrii časně slovanského, předvelkomoravského a velkomoravského období. Z běžných artefaktů se jedná například o šídla (např. Zapletalová 2009, obr. 3:1–2, 3–5) proplétáčky, tzv. kostěné brusle (například exemplář snad z první čtvrtiny 11. století z Horního náměstí v Přerově; Staňa 1999, 764; nálezy z Olomouckého hradu; Dohnal 2001, tab. 30 na s. 253), sloužící spíše při vyhlazování různých textilií, kůže apod. Jmenujme však alespoň některé exkluzivní doklady, jako je jednostranný kostěný hřebínek ze Znojma-Hradiště rámcově datovaný do období let 950–1250 (Sága 2006, obr. na s. 226, uprostřed), stejně jako luxusní třívrstvý kostěný hřeben zdobený čtyřmi vyřezávanými a rytými postavami na střední spojovací destičce z Uherského Brodu – Panského lánu (Sága 2006, obr. na s. 226, nahoře). Odtud pochází i drobnými kroužky se středovými body zdobená polovina kostěné střenky nože (Sága 2006, obr. na s. 233, vpravo nahoře). Stejný typ představuje i artefakt se střední destičkou zdobenou rytým pletencovým ornamentem datovaný do první poloviny 11. století z Přerova – Horního náměstí (Sága 2006, obr. na s. 226, dole), odkud pochází i trojlaločná kostěná zápona zdobená na ploše kroužky se středovými body a opatřená otvory na koncích (Sága 2006, obr. na s. 227, uprostřed) a kostěná píšťalka (Sága 2006, obr. na s. 237, vpravo dole). Kostěné střenky nožů se objevují častěji, jak nám to dokládá například nález z Rokytné u Moravského Krumlova (Novotný 1981, obr. 8:5 na s. 229) či čtveřicí dvojic příčných rýžek zdobený exemplář z Kroměříže (Chybová 2009, 66). Drobná kostěná bohatě zdobená střenka z vrstev 10.–12. století v Tereziánské zbrojnici v Olomouci je připisována perořízku (Bláha 2000, 192; 2001, 348, Abb. 3:7 auf S. 360). Ze záchranného výzkumu hradiště Kramolín na Třebíčsku pochází z objektu č. 60 zlomek kostěného obložení s palmetovitým dekorem (Poláček 1995, 272, obr. č. 8:7 na s. 271). Zdobený kostěný předmět a zlomek dalšího podobného známe ze šperkařské dílny (obj. č. 2) na hradišti Vysoká zahrada u Dolních Věstonic, která pracovala v pokročilém 11. století. (Himmelová–Měřínský 1987, 131; srov. výše). Zmiňovali jsme již kostěný jehelníček z 11. století nalezený na pohřebišti v Holubicích (srov. výše; Sága 2006, obr. na s. 227, vlevo dole), jenž představuje pro toto období již výjimku. Druhý nejasného datování byl nalezen na pohřebišti v zahradě proboštství ve Znojmě-Hradišti (Dostál 1968, 45–46; srov. výše). Konečně musíme zmínit taktéž rámcově do let 950–1250 datované kostěné hřeblo zdobené rytým pletencem z Brna, Vojtovy/Grmelovy ulice (Sága 2006, obr. na s. 241, vlevo nahoře; Zapletalová 2009, obr. 3:3

na s. 195) a do stejného časového úseku je datován soubor hracích kostek ze Znojma, který je evidentně až vrcholně středověké stáří (Sága 2006, obr. na s. 237, vlevo dole). Z výzkumu Tereziánské zbrojnice v Olomouci pochází kostěný hrot s otvorem na uchycení interpretovaný jako hrot šipy, který je datován do 11.–12. století (Sága 2006, obr. na s. 248, vpravo uprostřed) a s věrskými představami lze potom spojit i provrtaný medvědí špičák datovaný do 10.–12. století (Sága 2006, obr. na s. 214, vlevo uprostřed) a žraločí zub z 11.–12. století z téže lokality (Sága 2006, obr. na s. 214, vlevo nahoře). Tři zlomky třívrstvých hřebenů se středovými destičkami zdobenými svislými rýžkami z polí C-2/83: 883, 839 (dva z jámy u valu) a A-8/84: 1006) byly nalezeny při výzkumu Olomouckého hradu (Dohnal 2001, obr. 75–77 na s. 291). Blíže nedatovaný třívrstvý kostěný hřeben se středovou destičkou připevněnou čtyřmi bronzovými nýty je uváděn z Kostelce na Hané „Za branou“ (Fojtík–Šmíd 2008, 99–100, tab. 73:2 na s. 195). Z předlokačního horizontu ve Vodní ulici v Kroměříži uvádí H. Chybová (2009, 70) kostěnou síťovací jehlici.

Daleko intenzivněji by se měl rozvíjet pro období mladší doby hradištní petroarcheologický výzkum, a to především ve třech základních oblastech – studium stavebních materiálů a architektonických opracovaných článků včetně jeho původu (např. Dvořák 1996; 1997; Kohoutek–Vácha–Vřla 2006; 2007), drahých kamenů v souvislosti se šperkařstvím i proveniencí (např. Mrázek 2000) a předměty souvisejícími s každodenním životem a používaných jako nástroje (brousky, křesadla, žernovy /např. Černošský 1957/ a mlýnské kameny /pro předvelkomoravské a velkomoravské období např. Marek–Skopal 2003/, kamenné přesleny /např. Kaván 1957/, brousky /např. Kaván 1961/ atd.). Jako příklad nám může posloužit soubor skládající se z kompletního kamenného žernovu, kamenného brousku a kamene upraveného na přeslen z lokality Modrý lev na Starém Brně, který je možno rámcově zařadit do druhé poloviny 11. století (Jordánková–Loskotová 2006, 123). Kamenný brousek z kulmské břidlice obdélného profilu se zaoblenými hranami o délce 17,7 cm uvádí B. Novotný (1978, 201, obr. 19:1) z výzkumu hradiště Spytihněv na Zlínsku. Zlomky kamenných mlýnků jsou uváděny z Olomouckého hradu (Michna–Pojsl 1988, 39), dva žernovy zobrazuje B. Novotný (1981, obr. 11 na s. 232) z hradiska Rokytná u Moravského Krumlova a část žernovu z hradiště Hrůdy u Sudoměřic na Hodonínsku (Novotný 1961, 69). Za unikátní lze považovat pís-kovcovou statickou část ručního mlýnku z klášterní kuchyně velehradského cisterciáckého kláštera datovaného do první poloviny 13. století. Otvor výsypky je zdoben skulpturou lidské hlavy a na jejich stranách jsou plasticky vysekány lilie, jako symbol cisterciáckého řádu. Vnitřní mlecí kámen (rotor) není dochován (Pojsl 1990, obr. 40–41 na s. 74; Kohout 2006, obr. na s. 75). Za unikátní předmět spojený s duchovními představami můžeme považovat repliku hliněné kraslice čili „pisanki“ vybroušené z vápence z nedalekého Služína nalezený v areálu Olomouckého hradu (C-3/82: 24; Dohnal 2001, 36, obr. 80 na s. 292).

Pokud jde o kamenné architektonické články, necháváme v této studii stranou ty, které jsou již řazeny do první poloviny 13. století. Z těch, jež jsou datovány do 11.–12. věku jmenujme především doklady z olomoucké katedrály sv. Václava a přílehlého biskupského paláce či kapituly (např. Michna–Pojsl 1988, obr. 70–71 na s. 161–162; Sága 2006, obr. na s. 204, nahoře), analogické druhotné nálezy z hradu Melice u Vyškova (např. Konečný 1986, 350, obr. 16 na s. 344) a z benediktinského a později premonstrátského kláštera Hradisko (např. Čižmář–Kohoutek 1998, 343, obr. 7 na s. 340; Sága 2006, obr. na s. 206, vlevo nahoře). Za unikátní je možno bezesporu považovat hrací pole „mlýnku“ vyryté patrně někdy v první polovině 13. století do parapetu románského okna tzv. Přemyslovského vlastně biskupského paláce či kapituly v Olomouci (Michna–Pojsl 1988, obr. 68 na s. 160; Sága 2006, obr. na s. 236, dole). Rytiny známe i z dalších oken této stavby. Na ostění okna č. 4 je zčásti vyrytá a zčásti rudkou předkreslená scéna obrany hradu, kde je viditelná věž s cimbuřím, na níž stojí dva obránci a házejí dolů kameny. Výjev má upomínat na krátké, překvapivé, leč neúspěšné obléhání Olomouce rakouským vévodou Leopoldem V. (1177–1194, štyrský vévoda 1192–1194) a znojemským knížetem Konrádem (II.) Otou (jako znojemský úředník nastoupil po roce 1161 a před rokem 1168, brněnský 1173?, olomoucký 1182?, markrabě

moravský 1186–1189, pražský kníže 1189–1191) v červnu roku 1178, kdy se museli obránci v důsledku nedostatku střeliva uchýlit k metání kamenů vyrvaných z hradeb (Kohout 2006, obr. na s. 69). Podobně na ostění oken č. 8 a 9 v patře jsou vyrytá jména Blasco, Godeg clericus a Vitus. Osoby těchto jmen známe z řad svědků uváděných v listinách biskupa Roberta z let 1208 a 1218. Snad se jednalo o učitele kapitulní školy, sídlící v budově bývalého „paláce“, a jména vyryli do kamenného ostění jejich žáci (Kohout 2006, obr. na s. 70; srov. Michna–Pojsl 1988, 158–159, obr. 67, 69 na s. 159 a 160).

Problematické je časové zařazení kamenných křtitelnic udržujících ještě v době vrcholného středověku románské tvarosloví (Novotná 2002). Již výše jsme se zmiňovali v souvislosti s hroby prozkoumanými kolem dvouapsidové rotundy (VI. kostel) v Mikulčicích o kamenných obkladech některých pohřbených jedinců, které J. Poulík (1963, 72–75, 152) dával do souvislosti s povelkomoravským obdobím a uvažoval o datování do konce 11. a 12. století. N. Profantová (Profantová–Kavánová 2003, 41, 90–91) celkem přesvědčivě prokázala, že počátky této upravy hrobových jam u VI. kostela patří již závěrečné fázi středohradištní periody v době po pádu Velké Moravy a pokračuje v době povelkomoravské. Ostatně v Mikulčicích je známe i od XII. kostela (Profantová–Kavánová 2003, 292–293) a jinde (např. 39 případů ve Znojmě–Hradišti (Dostál 1968, 38; srov. výše). Nejnověji též u II. kostela na Pohansku u Břeclavi, kde s největší pravděpodobností náleží taktéž k nejmladším pohřbům (Přichystalová 2011, 53–57). Právě v těchto úpravách hrobových jam je možno hypoteticky spatřovat určité východisko ke genezi náhrobních kamenů. V prvotní fázi jejich používání se jednalo pouze o velmi hrubě opracované ploché kamenné desky, na nichž se pouze výjimečně vyskytne rytý kříž či jiný symbol. Počátky těchto sepulkrálních památek lze klást v našich zemích do 11. století a většího významu nabývají v následujících stoletích (srov. Lutovský 2001, 119; k mladším srov. např. Pojsl 1985; 1990, obr. 42–45 na s. 75–77; 2006). Některé z hrobů na hřbitově kolem románské rotundy v Pustiměři postavené ve 12. století překrývaly jednoduché hrubě opracované náhrobní kameny (srov. výše; Sága 2006, obr. na s. 209, dole; srov. Šikulová 1958, 158; Staňa 1980, 83–84; Konečný 1986, 331, 334–336, obr. 1 na s. 330, 3 na s. 332; Lutovský 2001, 277) a známe je například také z Nové Dědiny na Kroměřížsku, včetně dvou s vytesanými kříži (Šikulová 1958, 156; Lutovský 2001, 212).

Drahé kameny a polodrahokamy tvořily především součást šperkařských výrobků (např. Mrázek 2000) a výše zmiňovaných náhrdelníků známých z mladohradištních řadových nekropol, z nichž můžeme jmenovat tuto ozdobu skládající se z karneolových, křišťálových a fluoritových korálů z „Petrovy louky“ u Strachotína (srov. výše). Hráněný karneolový korál pochází z vrstev 11.–12. století v Křížkovské ulici v Olomouci a z Tereziánské zbrojnice tamtéž potom nepravidelně kulovitá perla mladohradištního stáří. Další korál se údajně našel v suburbii Olomouckého hradu, jmenovitě v roce 1983 při záchranném výzkumu na parcelách domů č. 3, 5 a 7 v Pekařské ulici (srov. Bláha 2006, obr. na s. 174, vlevo nahoře). Karneol se však zpracovával i na Moravě, což dokazuje úlomek karneolové suroviny o rozměrech 20 × 16 × 14 mm původem z okolí Bombaje pocházející z Olomouce. Ten dokládá zpracování těchto materiálů během 10.–11. století v místní šperkařské produkci na olomouckém podhradí (Michna 1984, 339; Michna–Pojsl 1988, 35; Bláha 2000, 191; 2001, 344–345, Abb. 3:5 auf S. 360; 2006, obr. na s. 175, vlevo nahoře; srov. výše).

Stříbrné prsteny s křišťálem datované do 12. století pocházejí z Holasovic (srov. výše; Kouřil 1994, 48; Šikulová 1993, 13–16; Sága 2006, obr. na s. 221, nahoře vpravo) a analogický prsten známe z depotu stříbrných předmětů z Babice na Uherskohradištsku (srov. výše; Hrubý 1960, 87, 92–93; Sága 2006, obr. na s. 222, nahoře), kde ale forma záušnic nevylučuje ani mladší datování. Velký stříbrný prsten s křišťálovým okem je uváděn jako nález ze svahu pod severní stěnou tzv. Přemyslovského paláce (sonda 48/4), ale jeho původ je hledán spíše v hrobě na Předhradí (Dohnal 1981, 265; 2001, obr. 69 na s. 291; Michna–Pojsl 1988, 69; srov. výše). Dnes neznámý je prsten na horní okrouhlé ploše osazený masivním vypouklým křišťálem, vybrušeným do formy tzv. mugle, který je uváděn jako součást depotu stříbrných šperků nalezených s největší pravděpodobností roku 1938 v ulici Břehe na katastru

Veselí nad Moravou (srov. výše; Měřínský–Šmerda 2011, 54) a podobně mohl tvořit součást křišťálového butonu prstenu vyrobený kámen ze Střelice na Znojemsku rámcově vročený do počátku 13. století (Hrubý 1960, 91). Křišťálový korál známe i z obj. č. 134 na hradišti Kramolín na Třebíčsku (Poláček 1995, 272, obr. č. 8:2 na s. 271). Unikátní doklady surového baltského jantaru (Michna–Pojsl 1988, 35; Bláha 2006, obr. na s. 174, vlevo nahoře) a úlomek karneolové suroviny o rozměrech 20 × 16 × 14 mm původem z okolí Bombaje (Bláha 2006, obr. na s. 175, vlevo nahoře) pocházejí opět z Olomouce a dokládají zdejší zpracování těchto materiálů během 10.–11. století v místní šperkařské produkci na olomouckém podhradí. Již výše jsme zmiňovali jantarový křížek s provrtem k zavěšení z přelomu 12. a 13. století z Kroměříže – Vodní ulice a analogický zlomek obsahovala vrstva z 10.–12. století v Olomouci, Křížkovského ulici č. 4 (Bláha 2000, 191; 2001, Abb. 3:4 auf S. 360; Dohnal 2001, 36; Sága 2006, obr. na s. 240, vpravo uprostřed; Chybová 2009, 64; k jantaru tamtéž s. 63–67).

Z předmětů používaných v každodenním životě i jako součást předmětů souvisejících s textilní výrobou (Charvát 1990) uvedme alespoň kamenné přesleny (srov. např. Kaván 1957). Jeden kotočovitý a další dvoukónický soustružený a s obvodovými rýžkami jsou řazeny do první poloviny 11. století a pocházejí z Horního náměstí v Přerově (Sága moravských Přemyslovců 2006, obr. na s. 241, dole). Kámen upravený na přeslen byl součástí souboru kamenných artefaktů z lokality Modrý lev na Starém Brně, který je možno rámcově zařadit do druhé poloviny 11. století (srov. výše; Jordánková–Loskotová 2006, 123). Velmi cenným obchodním artiklem potom byly přesleny zhotovené z tzv. ovručské břidlice, načervenalé či růžovočervené horniny těžené v době 10.–13. století v okolí Ovruče na teritoriu Kyjevské Rusi. V našem prostředí se vzácně vyskytují pouze ve významných centrech a jsou dokladem dálkového obchodu na eurasijské obchodní magistrále, jejíž jedna větev procházela Olomoucí. Právě odtud z Rajského dvora (1274) tzv. Přemyslovského paláce na Olomouckém hradě pochází jeden exemplář (Michna–Pojsl 1988, 39; Dohnal 2001, obr. 79 na s. 292) a další dva ze Znojma (Mrázek 2000, 13; Lutovský 2001, 273–274). Známe je také z Přerova a hradiště Chotěbuz – Podobora (sdělení P. Kouřila; srov. Mrázek 2000, 13) taktéž v trase této dálkové komunikace, přičemž lze předpokládat identifikaci dalších dosud nerozpoznaných exemplářů z dosud nezpracovaných výzkumů i starších muzejních sbírek.

Tím se dostáváme k poslední skupině, kterou musíme ještě zmínit – předměty z organických hmot – kůže, textilu, dřeva apod. Pokud se jedná o textilní výrobu máme k dispozici řadu prací M. Kostelníkové (1973) k problematice velkomoravského textilu včetně přeslenů (Marek–Kostelníková 1998; ukázky přeslenů a malých kruhových závaží? např. Klíma 1995, obr. 110 na s. 199; dále jmenujme například z kamene upravený přeslen nalezený na lokalitě Modrý lev na Starém Brně z 11.–12. století; srov. výše; Jordánková–Loskotová 2006, 123), přeslen datovaný do první čtvrtiny 11. století z Horního náměstí v Přerově (Staňa 1999, 764) a kolekci přeslenů publikoval například B. Novotný (1981, obr. 8:6–9, 12–13 na s. 229) z hradiska Rokytná u Moravského Krumlova. V poslední době se této tématice věnuje H. Březinová (1997; 2007) a do budoucna bude nutno věnovat těmto artefaktům i vzhledem k různým materiálům včetně kamenným exemplářům z ovručské břidlice (srov. výše) zvýšenou pozornost. Dále je nutno jmenovat pozoruhodnou, bohužel nepublikovanou magisterskou diplomovou práci I. Shromáždilové (2000) věnovanou dokladům obuvi z moravských a slezských nálezů. Unikátní pro naše prostředí je nález svršku kožené obuvi a další přední část možná již z první čtvrtiny 11. století z Přerova (Staňa 1999, 761–768; Sága 2006, obr. na s. 223 nahoře vpravo) a snad ještě do 10. století zařazený exemplář z vrstvy v Olomouci, Křížkovského ulici č. p. 8 (Dohnal 1980, 91). V rámci soupisů dřevěných artefaktů potom zmiňme pro starší předvelkomoravskou a velkomoravskou periodu alespoň jejich katalog z mikulčických nálezů Poláček–Marek–Skopal 2000).

Závěrem je nutno konstatovat, že tento příspěvek si neklade za cíl podat vyčerpávající přehled a výčet movitých hmotných památek mladohradištního období, tedy v pojetí J. Eisnera (1966, 137–138) let 950 až 1250. Spíše se jedná o zmapování jednotlivých okruhů nacházených artefaktů, které je samozřejmě závislé na jejich podrobném zpracování

a hlavně na stavu vyhodnocení jednotlivých výzkumů. Takové okruhy předmětů jako jsou běžné nástroje – nože, šídla, kostěné brusle apod., nebo přesleny, žernovy a další artefakty jako například přezky – jsou uváděny pouze v určitých příkladech. Jejich podrobné zpracování je závislé na datovacích možnostech a bude úkolem dalšího bádání. Podobně je tomu i s podrobnou analýzou hmotných památek mladohradištních nekropolí. Zde byly uváděny pouze určité příklady. Mimo naši pozornost potom až na výjimky zůstala velmi obsáhlá a specializovaná oblast zkoumání výrobních objektů a technologií ve vztahu k jednotlivým výrobkům. Zejména se to týká takových specializovaných činností, jako bylo železářství, sklářství, vápenictví i dalších oborů (srov. Měřínský 1983, 43–48). To vše musí být úkolem dalšího bádání.

Literatura

- ARCHEOLOGICKÉ ZRCADLENÍ, 2001: Archeologické zrcadlení – Archaeological reflections. Olomouc.
- BACH, H.–DUŠEK, S., 1971: Slawen in Thüringen. Weimar.
- BELCREDI, L., 1993: Archeologický výzkum kaple svatě Kateřiny a areálu kláštera Porta coeli v Předklášteří u Tišnova – Archäologische Erforschung der Kapelle der Hl. Katharina und des Klosters Porta Coeli in Předklášteří u Tišnova (Vorkloster bei Tischnowitz), AH 18, 1993, 315–343.
- BERANOVÁ, M., 1975: Zemědělská výroba v 11./14. století na území Československa – Die landwirtschaftliche Produktion im 11.–14. Jahrhundert auf dem Territorium der Tschechoslowakei (Aufgrund archäologischer Quellen). Studie AÚ ČSAV v Brně, roč. III, sv. 1, 1974. Praha.
- 1980: Zemědělství starých Slovanů – Die Landwirtschaft der alten Slawen. Praha.
- BLÁHA, J., 1998: Archeologický příspěvek k poznání poutnického života ve středověké Olomouci. In: Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas Philosophica, Philosophica-Aesthetica 16, Historia Artium II, 47–64. Olomouc.
- 1998a: K dokladům gramotnosti v olomouckých archeologických nálezech z období středověku (stily). In: Historická Olomouc XI, 73–90. Olomouc.
- 1998b: Komunikace, topografie a importy ve středověku a raném novověku (7.–17. století) na území města Olomouce – Die Kommunikationen, Topographie und Importe im Mittelalter und in der Frühneuzeit (7.–17. Jh.) auf dem Gebiet der Stadt Olmütz, AH 23, 133–159.
- 2000: Topografie a otázka kontinuity raně středověkého ústředí v Olomouci. In: Přemyslovský stát kolem roku 1000. Na paměť knížete Boleslava II. († 7. února 999). Uspořádali Luboš Polanský, Jiří Sláma, Dušan Třeštík, 179–196, 324–334. Praha.
- 2001: Olomouc im 10.–11. Jahrhundert. Topographie und die Frage der Kontinuität eines frühmittelalterlichen Zentrums. In: Boleslaw II. Der tschechische Staat um das Jahr 1000. Internationales Symposium Praha 9.–10. Februar 1999. Herausgegeben von Petr Sommer. Colloquia mediaevalia Pragensia 2, 326–361. Praha.
- 2006: Několik poznámek ke kategoriím prostoru a času v každodenním životě obyvatel Moravy v X.–XII. století – Several Notes on the Notion of Space and Time in the Everyday Life of Moravian Inhabitants in the 10th–12th Centuries – Ein paar Bemerkungen zu den Kategorien von Raum und Zeit im täglichen Leben der Bewohner von Mähren im 10.–12. Jahrhundert. In: Sága moravských Přemyslovců. Život na Moravě od XI. do počátku XIV. století. Sborník a katalog výstavy pořádané Vlastivědným muzeem v Olomouci a Muzeem města Brna k 700. výročí tragické smrti Václava III., posledního českého krále z dynastie Přemyslovců, 173–182, 189, 197–198. Olomouc – Brno.
- BORKOVSKÝ, I., 1956: Esovité záušnice, jejich původ a význam. In: Referáty o pracovních výsledcích československých archeologů za rok 1955. Část I., 148–158. Liblice.
- BŘEZINOVÁ, H., 1997: Doklady textilní výroby v 6.–12. století na území Čech, Moravy a Slovenska – Belege für die Textilherstellung im 6.–12. Jh. in Böhmen, Mähren und in der Slowakei, PA LXXXVIII, 124–179.
- 2007: Textilní výroba v českých zemích ve 13.–15. století. Poznání textilní produkce na základě archeologických nálezů – Textile Manufacture in the Czech Lands in the 13th–15th Centuries. Understanding Textile Production on the Basis of Archaeological Finds. Dissertationes archaeologicae brunenses/pragensesque 2. Jan Klápště et Zdeněk Měřínský curantibus editae. Praha – Brno.
- BURIAN, V., 1960: Nálezy románských (?) olovených plaket se symboly evangelistů v Olomouci, Numismatické listy 15, 67–70.
- CEJNKOVÁ, D.–LOSKOTOVÁ, I., 1993: Archeologické výzkumy na Starém Brně – Archäologische Ausgrabungen in Altbrunn, BMD XI, 23–28.
- CSALLÁNY, D., 1952: Vizantijskije monety v avarskich nachodkach, Acta archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae 2, 235–250.
- ČAPLOVIČ, P., 1954: Slovanské pohřebiště v Nitře pod Zoborom – Славянский могильник в Нитре под Зобором – Eine slawische Begräbnisstätte in Nitra unter dem Zabor, SlArch II, 5–50.
- ČERNOHORSKÝ, K., 1957: Žernovy v hospodářsko-spoolečenském vývoji časného středověku – Die Mühl-

- steine in der wirtschaftlich-gesellschaftlichen Entwicklung des frühen Mittelalters, PA XLVIII, 495–548.
- ČERNÝ, P., 2012: Některé ideové aspekty zobrazení panovníků v románském umění českých zemí – Some of the ideological aspects of depicting rulers in the Romanesque art of the Czech dominions. In: *Cesta ke zlaté bule sicilské*, 155–207. Ostrava.
- ČILINSKÁ, Z., 1973: Frühmittelalterliches Gräberfeld in Želovce. Bratislava.
- ČIŽMÁŘ, Z.–KOHOUTEK, J., 1997: K nejstaršímu raně středověkému osídlení bývalého Kláštera Hradisko u Olomouce – Zur ältesten frühmittelalterlichen Besiedlung des Klosters Hradisko bei Olmütz. In: *Zpráva do středověku. Sborník k 70. narozeninám Vladimíra Nekudy*, 279–288. Brno.
- 1998: Předběžná zpráva o výzkumu kláštera Hradisko v Olomouci v roce 1996 – Vorläufige Nachricht von der Grabung im Kloster „Hradisko“ in Olmütz im Jahre 1996, AH 23, 335–352.
- DENÁROVÁ MĚNA, 1986: Denárová měna na Moravě. Sborník prací z III. numismatického symposia – 1979. Ekonomicko-peněžní situace na Moravě v období vzniku a rozvoje feudalismu (8.–12. století). Numismatica Moravica VI, 98–183. Brno.
- DOHNAL, V., 1977–1978: Die romanische Bronzeschale von Olomouc (Mähren, ČSSR), Die Kunde, Mitteilungen des Niedersächsischen Landesvereins für Urgeschichte, N. F. 28–29, 139–154.
- 1980: Zjišťovací sondáž na Křížkovského ulici v Olomouci – Feststellungsgrabung in der Křížkovský Gasse in Olomouc, PV 1977, 91. Brno.
- 1981: Mladohradištní pohřebiště na Olomoucku – The Cemetery from the Late Phase of Slavic (Hill-fort) Period in the Olomouc District, AR XXXIII, 258–268, 353–355.
- 2001: Olomoucký hrad v raném středověku (10. až polovina 13. století) – Die olmützer Burg im 10. bis Mitte des 13. Jahrhunderts – The Olomouc castle in the early middle ages (c. 900–1250). Olomouc.
- 2006: Olomoucký hrad v raném středověku (II) – Die olmützer Burg im 10. bis Mitte des 13. Jahrhunderts, *Archaeologiae Regionalis Fontes* 6. Olomouc.
- 2008: Olomoucká archeologie a její proměny – Die Olmützer Archäologie und ihre Veränderungen. Olomouc.
- DOHNAL, V.–ONDRUŠ, V., 1964: Pohřebiště z mladší doby hradištní v Mistříně u Kyjova (s chemickým posudkem kovových předmětů: L. Págo) – Das Gräberfeld aus der jüngeren Burgwallzeit in Mistřín bei Kyjov, AR XVI, 191–192, 200–208.
- DOLEŽEL, J., 2007: Na okraj nálezů středověkých skládacích vážek z českých zemí – Several remarks on the findings of medieval folding balances from Czech Lands. In: *Od knížat ke králům. Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky*. Uspořádali Eva Doležalová a Robert Šimůnek ve spolupráci s Danou Dvořáčkovou a Alešem Pořízkou, 147–157, 581–582. Praha.
- 2008: Středověká miskovitá (lotová) závaží v českých a moravských nálezech – Mittelalterliche Napfgewichte (Einsatzgewichte) in den Funden aus Böhmen und Mähren, PV 49, 183–215. Brno.
- DOSTÁL, B., 1963: Skleněné prsteny ze Znojma – Glasringe aus Znojmo. In: *Sborník II. Fr. Vildomcovi k pětáosmdesátinám*, 73–75, 123–124. Brno.
- 1965: Slovanské prsteny zdobené dvěma vodorovnými rýhami (Příspěvek k datování pohřebiště v Břeclavi-Pohansku) – Slawische Bandringe mit zwei horizontalen Rillen, SPPFBU E 10, 231–252.
- 1966: Slovanská pohřebiště ze střední doby hradištní na Moravě – Slawische Begräbnisstätten der mittleren Burgwallzeit in Mähren. Praha.
- 1968: Spätburgwallzeitliche und neuzeitliche Grabstätten in Znojmo-Hradiště – Mladohradištní a novověké pohřebiště ve Znojme-Hradišti, SPPFBU E 13, 7–66.
- 1970: Velkomoravské hradisko Břeclav-Pohansko. Deset let archeologických výzkumů – Die grossmährische Wallburg Břeclav-Pohansko. Ein Jahrzehnt der archäologischen Erforschung, VVM XXII, 1–29 (též zvl. otisk, Mikulov [1970]).
- 1975: Břeclav-Pohansko IV. Velkomoravský velmožský dvorec – Großmährischer Herrenhof. Brno.
- 1991: Zur Datierungsfrage des großmährischen Schmucks. In: *Sonderdruck Zalai Múzeum* 3, 81–87.
- DRESLER, P., 2002: Esovité záušnice a některé problémy s nimi spojené. I. Text. II. Mapy + databáze nálezů na disketě, rkp. nepubl. magisterské dipl. práce na ÚAM FF MU v Brně, vedoucí práce prof. PhDr. Z. Měřinský, CSc. Brno.
- DROBNÝ, T., 1995: Vývoj středověkých ostruh od 11. do počátku 16. století, rkp. nepubl. dipl. práce na ÚAM FF MU v Brně, vedoucí práce PhDr. Z. Měřinský, CSc. Brno.
- DVOŘÁK, J., 1996: Kámen středověkých staveb na Moravě – Der Stein der mittelalterlichen Bauten in Mähren, AH 21, 509–512.
- 1997: Horninový stavební materiál rotundy sv. Kateřiny na Znojenském hradě. In: *Znojemská rotunda ve světle vědeckého poznání. Vědecká konference, Znojmo 23.–25. 9. 1996. Sborník příspěvků*, 138–143. Znojmo.
- EISNER, J., 1966: Rukověť slovanské archeologie – Einführung der slawischen Archäologie. Praha.
- FLEKOVÁ, K.–ČIŽMÁŘ, Z.–PROCHÁZKA, R., 2012: Nález románských dlaždic z Rokytné – A find of romaneseque paving tiles from Rokytná. In: *Mezi raným a vrcholným středověkem. Pavlu Kouřilovi k šedesátým narozeninám přátelé, kolegové a žáci*, 279–300. Brno.
- FOJTÍK, P.–ŠMÍD, M., 2008: Slovanské hroby a pohřebiště na Prostějovsku – Slawische Gräber und Nekropolen in der Region von Prostějov, *Pravěk – Supplementum* 18. Brno.
- GALUŠKA, L., 1996: Uherské Hradiště – Sady. Křesťanské centrum Říše velkomoravské – Uherské Hradiště

- Sady – Das christliche Zentrum des Großmährischen Reiches – Uherské Hradiště – Sady – Christian Centre of the Great Moravian Empire. Brno.
- 2007: Bylo povědomí o Svatoplukově Moravě, Veligradu a Metodějově arcibiskupství na Moravě 10.–12. století skutečně věcí neznámou? – Was the awareness of Svatopluk's Moravia, Veligrad and Method's archbishopric between the 10th and 12th centuries really an unknown matter? In: *Od kníza ke králům. Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Zemličky*, 50–62, 584–585. Praha.
- 2008: Staré Město – Veligrad v období mezi zánikem Velké Moravy a založením Nového Velehradu – Uherského Hradiště – Staré Město – Veligrad in der Zeitspanne zwischen dem Untergang Großmährens und der Gründung des neuen Velehrad – Uherské Hradiště. In: *Východní Morava v 10.–14. století* (Galuška, L.–Kouřil, P.–Mitáček, J. ed.), 95–116. Brno.
- 2009: K otázce osídlení Starého Města – Veligradu v době po zániku Velké Moravy. Mladohradištní keramika z lokality „Na zahrádkách“ – Zur Frage der Besiedelung von Staré Město-Veligrad in der Zeit nach dem Untergang Grossmährens. *Jungburgwallzeitliche Keramik von der Fundstätte „Na Zahrádkách“*, AH 34, 605–638.
- GALUŠKA, L.–VAŠKOVÝCH, M., 2006: K problematice slovanského osídlení Velehradu a jeho okolí v době před založením kláštera. In: *Cisterciáci na Moravě. Sborník k 800. výročí příchodu cisterciáků na Moravu a počátek Velehradu* (Pojsl, M., ed.), 185–199. Olomouc.
- GEISLER, M., 1986: Holubice, pohřebiště z mladohradištního období – Holubice, Gräberfeld aus der Jungburgwallzeit. *Fontes Archaeologiae Moravicae. Tomus XX*. Brno.
- 1997: Pohřebiště z 10.–11. století v Ivanovicích u Brna, okr. Brno-město – Gräberfeld aus dem 10.–11. Jahrhundert in Ivanovice u Brna, Právěč NR 7, 395–410.
- 2000: Doba hradištní – Burgwallzeit. In: *Výzkumy. Ausgrabungen 1993–1998* (Čizmář, M.–Geislerová, K.–Unger, J., ed.), 59–63, 105–108. Brno.
- GEISLER, M.–KOHOUTEK, J.–UNGER, J., 2006: Doba hradištní – Burgwallzeit. In: *Výzkumy – Ausgrabungen 1999–2004* (Čizmář, M.–Geislerová, K., ed.), 69–72, 137–129. Brno.
- GOŠ, V., 1970: K poznání vývoje mladohradištní keramiky na severní Moravě – Ein Beitrag zur Erkenntnis der Entwicklung der spätburgwallzeitlichen Keramik in Nordmähren, *SbNM A XXIV*, 39–44.
- 1973: Slovanská osada v Mohelnici – Die slawische Siedlung in Mohelnice, *AR XXV*, 371–380, 483–484.
- 1977: Slovanská keramika 10.–13. stol. na severní Moravě – Slawische Keramik des 10.–13. Jahrhunderts in Nordmähren, *VVM XXIX*, 291–303.
- 1982: Hrnčířské pece severní Moravy – Гончарные печи Северной Моравии – Töpferöfen im Nordmähren – Pottery Kilns of Northern Moravia – Fours de potier de la Moravie du nord. In: *Zkoumání výrobních objektů a technologií archeologickými metodami. Sborník z 2. semináře, který se konal dne 11. prosince 1979 v Technickém muzeu v Brně*, 25–32. Brno.
- 1984: Sídlištní objekty slovanské osady v Mohelnici – Поселенческие объекты славянского посёлка в Могельнице – Objekte der slawischen Siedlung in Mohelnice, *ČSM B 33*, 221–252.
- 1991: Tradice výroby slovanské keramiky ve 13. století na severní Moravě – Die Tradition slawischer Keramikerzeugung im XIII. Jh. in Nordmähren, *Śląskie prace prehistoryczne 2*, 185–192.
- GOŠ, V.–KAPL, V., 1985: Severní Morava ve střední době hradištní – Nordmähren in der mittleren Burgwallzeit. In: *Vznik a počátky českého státu. Referáty z konference Libice 1981*, *SbNM A XXXIX*, 179–182.
- 1986: Slovanská osada u Palonína, okr. Šumperk – Die slawische Siedlung bei Palonín, Bez. Šumperk, *AR XXXVIII*, 176–204.
- GOŠ, V.–NOVÁK, J., 1979: Slovanské a středověké zásobnice severní Moravy – Slavonic and medieval storage jars of northern Moravia, *AR XXXI*, 163–175.
- HASIL, J., 2010: Problém chronologické synchronizace raně středověkých kostrových pohřebišť v Čechách a v severovýchodním Bavorsku – Das Problem der chronologischen Synchronisation frühmittelalterlicher Skelettgräberfelder in Böhmen und Nordostbayern, *AH 35*, 159–167.
- HAVELKA, J., 1884: Paměťhodný nález, *Časopis Muzejního spolku olomouckého I*, 31–32.
- HEJDOVÁ, D.–NECHVÁTAL, B., 1970: Raně středověké dlaždice v Čechách I–II – Frühmittelalterliche Fliesen in Böhmen I–II, *PA LXI*, 100–183, 395–471.
- HIMMELOVÁ, Z.–KUNDERA, L.–MĚŘÍNSKÝ, Z., 1987: Výzkum „Petrovy louky“ u Strachotína v roce 1984 (okr. Břeclav) – Grabung auf „Petrova louka“ (Peterswiese bei Strachotín) im Jahre 1984 (Bez. Břeclav), *PV 1984*, 42–43. Brno.
- HIMMELOVÁ, Z.–MĚŘÍNSKÝ, Z., 1987: Objekt s doklady výroby a distribuce šperkařských výrobků na hradiisku „Vysoká zahrada“ u Dolních Věstonic (okr. Břeclav) – Объект с доложениями о производстве и распределении драгоценных предметов в городище „Высока Заграда“ близ г. Долни Вестонице (район Бржецлав) – Gegenstand und Belege der Herstellung und Distribution von Juweliererzeugnissen in der Burgstätte „Vysoká zahrada“ bei Dolní Věstonice (Bezirk Břeclav) – Object and production documents and distribution of jewel products at the castle „Vysoká zahrada“ near Dolní Věstonice (district Břeclav) – Objet et témoignages de la production et distribution des atours dans le village fortifié „Vysoká zahrada“ près de Dolní Věstonice (district Břeclav). In: *Zkoumání výrobních objektů a technologií archeologickými metodami. Sborník*, 129–134. Brno.
- HLUBEK, L., 2012: Románská mísa s rytinou bitvy – Romanesque bowl with an engraving of the battle. In: *Cesta ke zlaté bule sicilské*, 54–55. Ostrava.

- HRBÁČOVÁ, J.–BRYCH, V., 2009: Mísa s motivem bitvy. Jindřich Zdík (1126–1150). Olomoucký biskup uprostřed Evropy. Katalog výstavy (Hrbáčová, J.–Perůtka, M., edd.). Olomouc.
- HRUBÝ, P.–HEJHAL, P.–MALÝ, K., 2007: Montanarchäologische Untersuchungen in Jihlava-Staré Hory (Iglau-Altenberg, Tschechien), Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters 35, 17–60.
- HRUBÝ, P.–JAROŠ, Z.–KOČÁR, P.–MALÝ, K.–MIHÁLYIOVÁ, J.–MILITKÝ, J.–ZIMOLA, D., 2006: Středověká hornická aglomerace na Starých Horách u Jihlavy – Das mittelalterliche Bergbauzentrum in Staré Hory (Altenberg) bei Jihlava (Iglau), PA XCVII, 171–264.
- HRUBÝ, V., 1955: Staré Město. Velkomoravské pohřebiště „Na valách“ – Die großmährische Begräbnisstätte „Na valách“. Praha.
- 1957: Slovanské kostěné předměty a jejich výroba na Moravě – Die slawischen Beingegegenstände und ihre Erzeugung in Mähren, PA XLVIII, 118–217.
- 1960: Raněstředověké poklady šperků na Moravě – Frühmittelalterliche Schatzfunde von Silberschmuck in Mähren, ČMMZ XLV, 83–106.
- 1964: Staré Město-Velehrad, ústředí z doby Velkomoravské říše – Staré Město-Velehrad, ein Siedlungszentrum aus der Zeit des Großmährischen Reiches. Praha.
- CHARVÁT, P., 1990: Pallium sibi nullatenus deponatur: Textilní výroba v raně středověkých Čechách – Textile production of mediaeval Bohemia (11th – 12th century), AH 15, 69–86.
- CHYBOVÁ, H., 1985: Rettungsgrabung eines jungburgwallzeitlichen Gräberfeldes in Zborovice (okr. Kroměříž), PV 1983, 55–56. Brno.
- 1997: Nálezy středověkých stilů z Kroměříže – Funde mittelalterlicher Stili aus Kroměříž, Pravěk NŘ 7/1997, 411–415. Brno 1998.
- 2009: Kroměříž zmizelá a znovu objevená aneb Historie ukrytá pod dlažbou města. Kroměříž.
- JAN, L., 2006: Přemyslovská Morava – Přemyslid Moravia – Das Mähren der Přemysliden. In: Sága moravských Přemyslovců. Život na Moravě od XI. do počátku XIV. století. Sborník a katalog výstavy pořádané Vlastivědným muzeem v Olomouci a Muzeem města Brna k 700. výročí tragické smrti Václava III., posledního českého krále z dynastie Přemyslovců, 7–32, 183–184, 191–192. Olomouc – Brno.
- JANÁK, V., 2012: Fragment medailonu s trůnícím Kristem z Drnovic u Vyškova – Fragment of a medallion with the enthroned Christ from Drnovice near Vyškov. In: Pavlu Kouřilovi k šedesátým narozeninám přátelé, kolegové a žáci, 261–278. Brno.
- JELÍNKOVÁ, D., 1999: Slovanské pohřebiště z 9. až 12. století v Mušově. Katalog. Brno.
- JEŽEK, M., 2002: Odkrycia wag składanych w krajach czeskich. In: Civitas & villa. Miasto i wieś w średniowiecznej Europie środkowej (Buško, J.–Klápště, L.–Leciejewicz, S.–Moździoch, edd.), 453–456. Wrocław – Praha.
- JORDÁNKOVÁ, H.–LOSKOTOVÁ, I., 2006: K předlokačnímu osídlení Brna – Zur Vorlokationsbesiedlung von Brno, AH 31, 119–130.
- JUSTOVÁ, J., 1990: Dolnorakouské Podunají v raném středověku. Slovanská archeologie k jeho osídlení v 6.–11. století – Der niederösterreichische Donaunraum im Frühmittelalter. Die slawische Archäologie zur Besiedlung dieses Raumes im 6.–11. Jh. Praha.
- KALISZOVÁ, D., 1989: Zjišťovací výzkum mladohradištního pohřebiště v Drahanovicích (okr. Olomouc) – Feststellungsgrabung des jungburgwallzeitlichen Gräberfeldes in Drahanovice (Bez. Olomouc), PV 1986, 64. Brno.
- KATZ, V., 1939: Nález mincí a sekaného stříbra ze začátku 11. století u Kelče na Moravě – Ein Fund von Münzen und Hacksilber aus dem Beginn des 11. Jahrhunderts bei Kelč in Mähren, Numismatický časopis československý XV, 10–22.
- KAVÁN, J., 1957: Kamenné slovanské přesleny v českých zemích – Fusaioles slaves en pierre dans les pays tchèques, AR IX, 629–632, 649–652.
- 1958: O zpracování a výzdobě kosti u západních Slovanů v době hradištní – Über die Bearbeitung und Verzierung von Knochen bei Westslawen in der sog. Burgwallperiode, Vznik a počátky Slovanů II, 253–286.
- 1961: Kamenné brousky a jejich funkce u Slovanů na našem území – Каменные бруски и их функции у славян, живущих на нашей территории – Handschleifsteine und ihre Funktion bei den Slawen in unserem Gebiete, SbČSSA 1, 39–44.
- 1980: Technologie zpracování parohové a kostěné suroviny – Technology of working antler and bone material, AR XXXII, 280–305.
- 1981: Užití kosti a parohu v životě člověka od paleolitu až po středověk. Břeclav.
- KAVÁNOVÁ, B., 1976: Slovanské ostruhy na území Československa – Slawische Sporen auf dem Gebiet der Tschechoslowakei. Studie AÚ Brno, roč. IV/1976, sv. 3. Praha.
- KAVÁNOVÁ, B.–ŠMERDA, J., 2010: Zlatý solidus Michala III. z hrobu č. 480 u baziliky v Mikulčicích – Der goldene Solidus Michaels III. aus dem Grab Nr. 480 bei der Basilika in Mikulčice. In: Zaměřeno na středověk. Zdenkovi Měřínskému k 60. narozeninám, 151–162, 770–772. Praha.
- KLANICA, Z., 2006: Nechalín, Průšánky. Čtyři slovanská pohřebiště – Vier slawische Nekropolen. Díl I. Teil II. Katalog. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 28 (Kouřil, P., ed.). Brno.
- KLANICOVÁ, E.–MĚŘÍNSKÝ, Z., 1983: Archeologické výzkumy na katastru obce Strachotín v roce 1981 (okr. Břeclav) – Archäologische Grabungen auf dem Kataster der Gemeinde Strachotín im Jahre 1981 (Bez. Břeclav), PV 1981, 47–48. Brno.

- KLÍMA, B., 1987: Řadové pohřebiště z 12. a 13. století v Mikulčicích (okr. Hodonín) – Reihengräberfeld aus dem 12.–13. Jahrhundert in Mikulčice (Bez. Hodonín), PV 1985, 47–48. Brno.
- 1995: Znojemská rotunda ve světle archeologických výzkumů – Die Burgkapelle von Znojmo (Znaim). Brno
- KOHOUT, Š., 2006: Olomouc a moravská církev v XI.–XIII. století – Olomouc and the Moravian Church in the 11th to 13th Centuries – Olmütz und mährische Kirche vom 11. bis zum 13. Jahrhundert. In: Sága moravských Přemyslovců. Život na Moravě od XI. do počátku XIV. století. Sborník a katalog výstavy pořádané Vlastivědným muzeem v Olomouci a Muzeem města Brna k 700. výročí tragické smrti Václava III., posledního českého krále z dynastie Přemyslovců, 65–80, 185–186, 193–194. Olomouc – Brno.
- KOHOUTEK, J., 2002: Výzkum benediktýnského kláštera Hradisko u Olomouce – Die Erforschung des Benediktinerklosters Hradisch bei Olmütz. In: Ve stopách sv. Benedikta. Sborník příspěvků z konference Středověké kláštery v zemích Koruny české konané ve dnech 24.–25. května 2001 v Třebíči. K vydání připravili Libor Jan a Petr Obšusta. Disputationes Moraviae 3, 211–217. Brno.
- KOHOUTEK, J.–VÁCHA, Z.–VRLA, R., 2006: Pozdně románské kamenické články z hradu Lukova – Spätromanische architektonische Fragmente aus der Burg Lukov, AH 31, 235–248.
- 2007: Pozdně románské kamenické články z hradu Brumova – Spätromanische Steinmetzelemente von der Burg Brumov, AH 32, 297–308.
- KOLNÍKOVÁ, E., 1967: Obolus mrtvých vo včasnostredovekých hrobch na Slovensku – Totenobolus in frühmittelalterlichen Gräbern der Slowakei, SLArch XV, 1967, 189–254.
- KONEČNÝ, L., 1986: Výsledky stavebně-historického a archeologického průzkumu rotundy sv. Pantaleona v Pustiměři 1977–1978 – Die baugeschichtliche und archäologische Untersuchung der romanischen Rotunde in Pustiměř 1977–1978, AH 11, 1986, 329–358.
- 2005: Románská rotunda ve Znojmě. Ikonologie maleb a architektury – Romanische Rundkirche in Znojmo. Ikonologie der Gemälde und Architektur – Romanesque rotunda in Znojmo. The iconology of paintings and architecture. Brno.
- KOŮŠOVÁ, P., 2004: Ku klasifikácii vrcholnostredovekých ostrôh z územia Slovenska (12.–15. storočie) – Zur Klassifikation der hochmittelalterlichen Sporen auf dem Gebiet der Slowakei (12.–15. Jahrhundert), AH 29, 523–547.
- KOSTELNÍKOVÁ, M., 1957: Pletená záušnice z Nové Vsi u Židlochovic na Moravě – Boucle temporale tressée de Nová Ves près Židlochovice en Moravie, AR IX, 331–336, 344.
- 1973: Velkomoravský textil v archeologických nálezech na Moravě – Großmährische Textilien in archäologischen Funden aus Mähren, Studie AÚ ČSAV v Brně, roč. I/1972, sv. 4. Praha.
- 1980: Nové poznatky o přelenech z Mikulčic – Neue Erkenntnisse über Spinnwirtel aus Mikulčice, AR XXXII, 78–82.
- KOURIL, P., 1994: Slovanské osídlení českého Slezska – Die slawische Besiedlung Böhmisches Schlesiens. Brno – Český Těšín.
- 2001: Archeologický výzkum hradiska v Chotěbuzi-Podoboře, Těšínsko XLIV/1, 1–5.
- 2009: Ohringe des Nitraer Typs in Mähren. In: My Things Changed Things. Social Development and Cultural Exchange in Prehistory, Antiquity, and the Middle Ages (Maříková Vlčková, P.–Mynářová, J.–Tomášek, M., edd.), 174–178. Praha.
- 2011: Soubor terakotových reliéfně zdobených dlaždic z kláštera Panny Marie a sv. Jiří ve Střelné. In: Co můj kostel dnes má, nemůže kníže odnít. Věnováno Petru Sommerovi k životnímu jubileu (Doležalová, E.–Meduna, P., edd.), 145–152. Praha.
- KOVÁČIK, P., 1998: Záblačany, zaniklá středověká ves na Uherskohradištsku a její postavení ve vývoji středověkého osídlení na Moravě, rkp. nepubl. dipl. práce na Ústavu archeologie a muzeologie MU v Brně. Brno.
- 1999: Záblačany, jejich ekonomika a služební organizace aneb Odpovědi a otázky – Wüstung Záblačany, ihre Ökonomie und Dienstorganisation, AH 24, 81–89.
- KREITNER, T., 1996: Zur Neuentdeckung eines frühmittelalterlichen Gräberfeldes in Krems an der Donau, Archäologie Österreichs 7, 34–43. Sonderausgabe 1996. Österreich vor ein tausend Jahren. Der Übergang vom Früh- zum Hochmittelalter.
- KREJČÍK, T., 1986: Ikonografie moravských denárů – Ikonographie der mährischen Denare. In: Denárová měna na Moravě. Sborník prací z III. numismatického symposia 1979. Ekonomicko-peněžní situace na Moravě v období vzniku a rozvoje feudalismu (8.–12. století), Numismatica Moravia VI, 369–378. Brno.
- 1993: Obraz českého státu 12. a 13. století v mincích. In: Český stát na přelomu 12. a 13. století, 61–78. Opava.
- 2012: Buly a pečeti v polities Přemysla Otakara I. – Bulls and seals in the politics of Přemysl Otakar I. In: Cesta ke zlaté bule sicilské, 127–152. Ostrava.
- KRUMPHANZLOVÁ, Z., 1974: Chronologie pohřebního inventáře vesnických hřbitovů 9. až 11. věku v Čechách – Die Chronologie des Inventars aus Dorffriedhöfen des 9.–11. Jh. in Böhmen, PA LXV, 34–110.
- KRZEMIENSKA, B., 1979: Boj knížete Břetislava I. o upevnění českého státu (1039–1041) – Der Kampf Fürst Břetislavs I. um die Festigung des böhmischen Staates (1039–1041) – Rozpravy ČSAV. Řada společenských věd, roč. 89, seš. 5. Praha.
- KRZEMIENSKA, B.–MERHAUTOVÁ, A.–TŘEŠTÍK, D., 2000: Moravští Přemyslovci ve znojmské rotundě. Praha.
- KUČEROVSKÁ, T., 1980: Die Zahlungsmittel in Mähren im 9. und 10. Jahrhundert. In: Rapports du IIIe Congrès International d'Archéologie Slave II, 211–223 (229 s diskusi). Bratislava.

- 1986: Nález zlomkového stříbra z Kelče – Der Fund von Bruchsilber aus Kelč. In: Sborník prací z III. numismatického symposia 1979. Ekonomicko-peněžní situace na Moravě v období vzniku a rozvoje feudalismu (8.–12. století), Numismatica Moravica VI, 235–248. Brno.
- 1993–1994: Kelčský nález, Folia numismatica 8–9, 63–187.
- 1998: Münzfunde aus Mikulčice. In: Studien zum Burgwall von Mikulčice, Band 3 (herausgegeben von Lumír Poláček). Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 11 herausgegeben von Falko Daim – Torsten Kempke – Pavel Kouřil – Lumír Poláček, 151–170. Brno.
- KUNDERA, L.–MĚŘÍNSKÝ, Z., 1989: Výzkum „Petrovy louky“ u Strachotína v roce 1986 (okr. Břeclav) – Erforschung von „Petrova louka“ bei Strachotín im Jahre 1986 (Bez. Břeclav), PV 1986, 56. Brno.
- KUPIDO, F., 1888: Der Rakwitzer Münzfund, Zeitschrift für Numismatik XVI, 33–90.
- LUDIKOVSKÝ, K.–SNÁŠIL, R., 1975: Mladohradištní kostrové pohřebiště ve Velkých Hostěrádkách (o. Břeclav) – Jungburgwallzeitliches Skelettgräberfeld in Velké Hostěrádky (Bez. Břeclav), Studie AÚ ČSAV v Brně, roč. II/1973, sv. 4. Praha.
- LUSCHIN VON EBENGREUTH, A., 1886, 1887, 1888: Der Rakwitzer Münzfund, Numismatische Zeitschrift XVIII, 1886, 305–330; XIX, 1887, 175–224; XX, 1888, 47–74.
- LUTOVSKÝ, M., 2001: Encyklopedie slovanské archeologie v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha.
- MAREK, O.–KOSTELNÍKOVÁ, M., 1998: Die Spinnwirtel aus Mikulčice. In: Studien zum Burgwall von Mikulčice, Band III (Poláček, L., ed.). Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 11, 171–326. Brno.
- MAREK, O.–SKOPAL, R., 2003: Die Mühlsteine von Mikulčice. Exkurs: Kamil Dohnal: Mühlsteine – makroskopische Beurteilung der lithologischen Typen. In: Studien zum Burgwall von Mikulčice, Band V (herausgegeben von Torsten Kempke – Pavel Kouřil – Lumír Poláček). Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 21, 497–589. Brno 2003.
- MAREŠOVÁ, K., 1968–1969: Slovanské pohřebiště v Bílovicích nad Svitavou (okres Brno-venkov) – Die slawische Grabstätte in Bílovice nad Svitavou (Bez. Brünn-Land), ČMMZ LIII, 59–68.
- 1977: Přesleny ze sadského lupku – Прясла из глинистого сланца в Садах – Spinnwirtel aus Sady-Tonschiefer, ČMMZ – Vědy společenské LXII, 29–38.
- MERHAUTOVÁ, A., 1983: Ikonografie znojemského přemyslovského cyklu – Ikonographie des Přemysliden-Zyklus in Znaim – Iconographie du cycle premysliden de Znojmo, Umění XXXI, 18–26.
- 1988: Skromné umění. Ostrovská zdobená terakota – Bescheidene Kunst. Geschmückte Terrakotta aus Insula (Ostrov). Praha.
- 2000: Znojemská rotunda a její nástěnné malby. In: Krzemieńska, B.–Merhautová, A.–Třeštík, D., Moravští Přemyslovci ve Znojemské rotundě, 51–66, 122–124. Praha.
- 2009: Přemyslovský cyklus ve znojemské rotundě. In: Přemyslovci. Budování českého státu – The Přemyslids – Building the Bohemian State (Sommer, P.–Třeštík, D.–Žemlička, J., edd. ve spolupráci s Pavlínou Maškovou a Robertem Novotným), 278–280. Praha.
- MESTERHÁZY, K., 1983: Köznépi ékszerek nemesfém változatai: arany s-vegü hajkarikák, Alba regia XX, 143–151.
- MĚCHUROVÁ, Z., 1981: Kůň tažný a jezdecký v raném středověku – Das Zug- und Reitpferd im frühen Mittelalter, ČMMZ LXVI, 75–91.
- 1983: Třmeny a jiné součásti sedla z časné středověkého období – Die Bestandteile der Reitpferdzäumung in der mittleren Burgwallzeit, ČMMZ LXVIII, 61–90.
- 2012: Románské meče z Blížkovic a Vrchoslavic – Romanesque swords from Blížkovice and Vrchoslavice. In: Cesta ke zlaté bule sicilské, 52. Ostrava.
- 2012a: Zbraně od Loděnic (údajně zbraně z bitvy u Loděnic roku 1185) – Weapons from Loděnice (presumed weapons from the battle of Loděnice in 1185). In: Cesta ke zlaté bule sicilské, 50–51. Ostrava.
- MĚCHUROVÁ, Z.–HLUBEK, L., 2010: Železná přilba s nánoskem (kopie). In: Poklady Moravy. Příběh jedné historické země (Galuška, L.–Mitáček, J.–Novotná, L., edd.), 326. Brno.
- MĚŘÍNSKÝ, Z., 1979: Záchraně archeologické výzkumy na Moravě a ve Slezsku z období 6.–16. století v letech 1970–1978 – Archäologische Notgrabungen an mährischen und schlesischen Fundstätten aus dem 6.–16. Jahrhundert in den Jahren 1970–1978, AH 4, 55–71.
- 1980: Středověké zbraně z okolí Loděnic, okres Znojmo – Mittelalterliche Waffen aus der Umgebung von Loděnice, Bez. Znojmo, AR XXXII, 36–47.
- 1981: Archeologický výzkum hradiště „Petrova louka“ u Strachotína – Археологические раскопки городища <<Петрова лужа>> (<<Петров луг>>) близ Страхотина – Archäologische Erforschung des Burgwalls „Petrova louka“ (Peterswiese) bei Strachotín, JM 17, sv. 20, 204–206, 211, 214.
- 1981a: Přehled dosavadního stavu výzkumu fortifikací 11. až počátku 16. století na Moravě a ve Slezsku (hradiska a hrady) – Übersicht des bisherigen Standes der Erforschung von Befestigungen aus dem 11. bis Anfang des 16. Jahrhunderts in Mähren und Schlesien (Burgwälle und Burgen), AH 6, 147–197.
- 1983: K problematice archeologického výzkumu řemeslné výroby 10. až první poloviny 16. století na Moravě a ve Slezsku – Zur Problematik archäologischer Untersuchungen der handwerklichen Produktion vom 10. bis in die erste Hälfte 16. Jahrhunderts in Mähren und Schlesien, AH 8, 41–71.
- 1984: K problematice řemeslné výroby na jižní Moravě v období 10.–12. století – К проблематике ремесленного изделия в Южной Моравии в 10–12 веках – Zur Problematik der Handwerkerzeugung

- in Südmähren in dem 10.–12. Jh. In: XIII. mikulovské sympozium 1983. Dějiny řemesel a průmyslu na jižní Moravě. Mikulovská sympozia, 139–144, 347, 361. Praha.
- 1985: Archeologická topografie katastrálních území obcí v oblasti vodního díla Nové Mlýny (okres Břeclav). Archeologické lokality na katastru obce Dolní Věstonice (03 033), okres Břeclav, stav k 31. 12. 1983. Archeologické lokality na katastru obce Strachotín (15 589), okres Břeclav, stav k 31. 12. 1983 – Археологическая топография территории сел в области гидросооружения Нове-Млины (район Бржецлав) – Archäologische Topographie der Katastergelände der Gemeinden im Gebiet der Talsperre Nové Mlýny (Neumühl), JM 21, sv. 24, 205–220.
 - 1985a: Výzkum „Petrovy louky“ u Strachotína v roce 1983 (okr. Břeclav), PV 1983, 47–48. Brno.
 - 1986: Morava v 10. století ve světle archeologických nálezů – Mähren im 10. Jahrhundert im Lichte der archäologischen Funde – Моравия 10-го века а свете археологических находок, PA LXXVII, 18–80.
 - 1991: Keramika 6. až 1. poloviny 13. století na Moravě a její vztahy ke slezské oblasti, Śląskie prace praehistoryczne 2, 163–184.
 - 1991a: Vztahy jižní Moravy k okolním oblastem v hmotné kultuře 10.–13. století – Die Beziehungen Südmährens zu den Nachbargebieten in der materiellen Kultur im 10./13. Jahrhundert. In: Mikulovská sympozia. XX. MS 1990. Kulturně historické styky jižní Moravy, 225–232. Brno–Mikulov, rok. neuv. (1991).
 - 1993: Otázky kolonizace a interetnických vztahů na středověké Moravě – Fragen der Kolonisation und der interethnischen Beziehungen im mittelalterlichen Mähren, AH 18, 99–118.
 - 1997: K problematice nekropolí druhé poloviny 10. až počátku 13. století na Moravě – Zur Problematik der Gräberfelder der zweiten Hälfte des 10. bis zum Anfang des 13. Jahrhunderts in Mähren. In: Z pravěku do středověku. Sborník k 70. narozeninám Vladimíra Nekudy, 87–94. Brno.
 - 1999: Několik poznámek k výzkumům znojemské rotundy a hradu, ČMM CXVIII, 453–463.
 - 2000: Hradisko Břeclav-Pohansko a počátky Břeclavského hradu – Der Burgwall Břeclav-Pohansko und die Anfänge der Břeclaver Burg. In: AMMS I/2000, 71–90.
 - 2000a: Podíl archeologie na poznání moravských středověkých dějin. In: Dějiny Moravy a Maticе moravská. Problémy a perspektivy. Sborník příspěvků z vědecké konference konané ve dnech 24.–25. listopadu 1999 v Brně, 81–92. K vydání připravil Libor Jan ve spolupráci s Bronislavem Chocholáčem, Tomášem Knozem, Jiřím Malířem a Liborem Vykoupilem. Disputationes Moraviae 1, 81–92. Brno.
 - 2001: Počátky břeclavského hradu. In: Město Břeclav. Uspořádal: PhDr. Emil Kordiovský, PhDr. Evženie Klanicová, 118–130. Brno.
 - 2002: Přínos archeologie pro poznání středověkých dějin Moravy a Slezska. In: Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550. I. úvodní svazek, 122–128.
 - 2006: Befestigte Zentren der frühen Přemysliden-Periode in Mähren und Schlesien (Thesen) – Opevněná ústředí rané přemyslovského období na Moravě a ve Slezsku (Teze), AH 31, 55–66.
 - 2006a: České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu II. Praha.
 - 2008: Die „Villa deserta“ als Problem der mährischen Mediävistik (Archäologie und Geschichte). Thesen – „Villa deserta“ jako problém moravské medievistiky (archeologie a historie). Teze, AH 33, 9–26.
 - 2008a: Morava v 10. a na počátku 11. století – Moravia in 10th through beginning of 11th century. In: Bitka pri Bratislave v roku 907 a jej význam pre vývoj stredného Podunajska zostavili: Tatiana Štefanovičová a Drahoslav Hulínek pod záštitou ministra kultúry Marka Maďariča, generálneho tajomníka Únie miest Slovenska Máriaňa Minaroviča, primátora mesta Bratislavy Andreja Đurkovského pri príležitosti 1100. výročia prvej písomnej zmienky o Bratislave. Kolokvium sa uskutočnilo v Bratislave 19. – 20. júna 2007, 79–112. Bratislava. – 2009: Das Studium der Sachkultur des Mittelalters – Ziel oder Mittel? – Studium hmotné kultury středověku – cíl nebo prostředek?, AH 34, 9–42.
 - 2011: Mähren und seine přemyslidschen Teilfürsten im mitteleuropäischen Kontext. In: Vorträge und Forschungen. Band LXXIV, Böhmen und seine Nachbarn in der Přemyslidenzeit. Herausgegeben von Ivan Hlaváček und Alexander Patschovsky, 137–159. Ostfildern.
 - 2011a: Slovanská sídelní aglomerace Mikulčice – Kopčany jako vynikající příklad rozvoje nejstarších prvotních městských formací ve slovanském světě. In: Národní kulturní památka slovanské hradiště v Mikulčicích a kostel sv. Markéty Antiochijské v Kopčanech: Památka světové hodnoty na Seznam světového kulturního dědictví UNESCO. Mezinárodní odborné sympozium, Hodonín 30. 11. – 1. 12. 2010. Sborník příspěvků a výběrová bibliografie SHM/NKP, 17–61. Hodonín.
 - 2012: Die ersten Stadtformationen in der Welt der Slawen mit speziellem Augenmerk auf Großmähren – Prvotní městské formace ve slovanském světě se zřetelem k Velké Moravě, AH 37, 7–58.
 - 2012a: Počátky měst na Moravě (od prvotního města k institucionálnímu). In: Královská města v životě země moravské (Mitáček, J., ed.) 5–20. Brno.
 - 2013: Morava na úsvitě dějin – Mähren in der Morgendämmerung der Geschichte. Vlastivěda moravská. Země a lid, NŘ sv. 4. Brno (uvedeno vyšlo 2011).
- MĚŘÍNSKÝ, Z.–PROCHÁZKA, R., 2010: K některým aspektům každodenního a svátečního života středověkého člověka na Moravě a ve Slezsku – Zu einigen Aspekten des Alltags- und Feiertagslebens des mittelalterlichen Menschen in Mähren und Schlesien, AH 35, 7–44.
- MĚŘÍNSKÝ, Z.–ŠMERDA, J., 2008: V mlhách pravěku (Hodonínsko do příchodu Slovanů), Svitání středověku (Doba slovanská a přemyslovských knížat) – Zeit der Slawen und der Přemysliden-Fürsten. In: Hodonín. Dějiny města, 16–35, 36–54. Hodonín.

- 2011: Pravěk a úsvit doby dějinné (od doby kamenné do konce 12. století) – Urzeit und Aufbruch der Frühgeschichte – Prehistoric Times and the Beginning of the Historical Period. In: Plaček, M.–Futák, P. a kolektiv (Junek, M.–Měřínský, Z.–Šmerda, J.–Vařeka, M.–Vyskočil, A., edd.) Veselí nad Moravou. Město na řece času, 23–65, 497–498, 503–504. Veselí nad Moravou.
- MĚŘÍNSKÝ, Z.–UNGER, J., 1979: Osídlení dolního Podýjí a dolního Pomoraví v 10.–13. stol. ve světle archeologických pramenů. In: Mikulovská sympozia 78, 67–72. Praha.
- MĚŘÍNSKÝ, Z.–ZUMPFE, E., 2007: Die Anfänge von Städten in Mähren und Niederösterreich (von der Protostadt bis hin zur Rechtsstadt). Thesen – Počátky měst na Moravě a v Dolních Rakousích (od prvotního města k institucionálnímu). Teze, AH 32, 9–36.
- MICHNA, P. J., 1976: Původ a význam raně středověkého závaží z Melic – Herkunft und Bedeutung des frühmittelalterlichen Gewichts aus Melice in der Vyškovter Gegend, AR XXVIII, 389–398.
- 1977: Závaží z Melic na Vyškovsku a jeho místo v raně středověkých váhových systémech severní Evropy – Gewicht aus Melice im Gebiet Vyškov in Mähren und dessen Stelle in den frühmittelalterlichen Gewichtssystemen in Nordeuropa, Moravské numismatické zprávy 14, 18–35, tab. V–VIII.
- 1978: Das Gewicht aus Melice im Gebiet Wischau (Mähren, ČSSR) und seine Stellung in den frühmittelalterlichen Gewichtssystemen Nordeuropas, Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters, 105–114.
- 1979: Středověké mincovní vážky z Olomouce – Die mittelalterliche Klappwaage aus Olmütz in Mähren, VVM XXXI, 38–48.
- 1980: Románská mísa z Olomouce – Eine romanische Schüssel aus Olomouc (Olmütz), ČSSR – Романская миса из Оломоуца (ЧССР), VVM XXXII, 60–64.
- 1984: Přehled archeologických výzkumů na Moravě a ve Slezsku za rok 1983, VVM XXXVI, 334–342.
- 2000: Další nález raněstředověkého závaží severského původu na Moravě – Weiterer Fund eines frühmittelalterlichen Gewichtstückes nordländischen Ursprungs in Mähren. In: Památkový ústav v Olomouci 1999. Výroční zpráva, 95–100, 166–169, 184, 188, 193–194, 201, obr. 59–62.
- MICHNA, P. J.–POJSL, M., 1988: Románský palác na Olomouckém hradě. Archeologie a památková obnova – Пржемысловский дворец на оломоуцком граде (Археология и реставрация памятников) – Der romanische Palast auf der Olmützer Burg (Archäologie und Denkmalpflege. Olomouc.
- MORAVEC, Z., 2012: Část přilby z Opavy-Jaktaře. Bits of helmet from Opava-Jaktař. In: Cesta ke zlaté bule sicilské, 53. Ostrava.
- MORŤKOVSKÝ, T., 2009: Šestá etapa školního antropologicko-archeologického výzkumu slovanského pohřebiště v Divákách – Die sechste Étape der anthropologisch-archäologischen Schulgrabung des Burgwallgräberfeldes in Diváky – In: Archeologie doby hradištní v České a Slovenské republice. Sborník příspěvků přednesených na pracovním setkání Archeologie doby hradištní ve dnech 24.–26. 4. 2006, Archaeologia mediaevalis Moravia et Silesiana. Supplementum 2 (Dresler, P.–Měřínský, Z., edd.), 73–81. Brno.
- MUSIANOWICZ, K., 1948–1949: Kabłączki skroniowe-próba typologii i chronologii, Światowit XX, 115–232.
- MRÁZEK, I., 2000: Drahé kameny ve středověku Moravy a Slezska – Edelsteine im Mittelalter Mährens und Schlesiens – Gemstones in the Middle Ages in Moravia and Silesia. Brno.
- NEKUDA, R., 1980: Korpus středověké keramiky datované mincemi z Moravy a Slezska – Das Korpus der mittelalterlichen münzdatierten Keramik aus Mähren und Schlesien, AH 5, 389–450.
- 1989: Keramika z prostoru znojemského hradu – Die Keramik aus dem Raum der Znaimer Burg, ČMMZ LXXIV, 137–159.
- NEKUDA, V., 1963: Nálezy středověkých hrncířských pecí na Moravě – Funde von mittelalterlichen Töpferöfen in Mähren – The discovered medieval pottery kilns in Moravia, ČMMZ XLVIII, 57–84.
- 2000: Mstěnice 3. Zaniklá středověká ves u Hrotovic. Raně středověké sídliště – Mstěnice 3. Mittelalterliche Wüstung bei Hrotovice. Frühmittelalterliche Siedlung. Brno.
- NEKUDA, V.–REICHERTOVÁ, K., 1968: Středověká keramika v Čechách a na Moravě – Mittelalterliche Keramik in Böhmen und Mähren. Brno.
- NĚMEČEK, K., 1941: Nález mincí a sekaného stříbra u Kelče na Moravě, ČVMSO LIV, 121–122.
- NOVÁK, V., 1996: Evidence of the Islamic Coins in Early Medieval Middle and North Eastern Europe. In: Ibrahim ibn Yaqub at-Turtushi: Christianity, Islam and Judaism Meet in East-Central Europe. Proceedings of the International Colloquy, 25–29 April 1994, 74–77. Praha.
- 2008: Revize islámského zlomkového stříbra z nálezů v Kelči (okr. Valašské Meziříčí), Numismatický sborník 23, 45–108.
- 2010: The Kelč Hoard revised: Fragments of Islamic Silver Coins, with excursus by Milena Bravermanová. Monumenta numismatica. Volume I. Prague.
- NOVÁK, V.–MILITKÝ, J., 2000: Numismata Orientalia Regni Bohemiae – Corpus Sasanicus. Prague.
- 2000: (CD ROM, viz též www.aconet.cz/npm).
- NOVOTNÁ, R., 2002: Středověké kamenné křtitelnice na území jižní a jihozápadní Moravy, rkp. nepubl. magisterské dipl. práce v Seminárii dějin umění FF MU v Brně, vedoucí práce doc. PhDr. M. Bartlová, CSc. Brno.
- NOVOTNÝ, B., 1958: Záchraný výzkum hradiště „Hrůdy“ u Sudoměřic na Mor. – Eine Bergungsgrabung auf dem Burgwalle „Hrůdy“ bei Sudoměřice n. Mor., PV 1958, 80–81. Brno.
- 1961: Výzkum hradiště „Hrůdy“ u Sudoměřic nad Moravou (K otázce tzv. spečených valů) – Исследование городища „Груды“ под г. Судомержице-над Моравой – Die Ausgrabung des Burgwalles „Hrůdy“ bei Sudoměřice nad Moravou, SbČSSA 1, 61–81.

- 1963: K otázce osídlení a pohřbívání v pozdní době hradištní ve Znojmo – Zur Frage der Besiedlung und Bestattung in der späten Burgwallzeit in Znojmo. In: Sborník II. Fr. Vildomcoví k pětaosmdesátinám, 76–78, 123. Brno.
- 1970: Zur Entwicklungsproblematik der Siedlungstypen Mährens im 9. bis 12. Jahrhundert. K problematice vývoje sídlištních typů 9. až 12. století na Moravě, ČMMZ LV, 53–62.
- 1978: Výzkum přemyslovského ústředí „castrum Zpitignew“ z 11.–12. století a rekonstrukce jeho údělu v archeologických a písemných pramenech – Erforschung des Přemyslidenzentrums „castrum Zpitignew“ aus dem 11.–12. Jahrhundert und die Rekonstruktion seines Territoriums in archäologischen und schriftlichen Quellen, AH 3, 183–215.
- 1979: Význam podkov, ostruh a udidel z hradiska Vysoká Zahrada – castrum Strachotín u Dolních Věstonic na Moravě – Bedeutung der Hufeisen, Sporen und Trensen vom Burgwall „Vysoká zahrada“ – castrum Strachotin bei Dolní Věstonice in Mähren, AH 4, 287–294.
- 1981: Archeologický výzkum hradu „Rokyten“ na Moravě z 11. až první poloviny 12. století, jeho hradecký obvod a románský dvorec Řeznovice – Die archäologische Untersuchung der Burg „Rokyten“ in Mähren aus dem 11.–12. Jahrhundert, ihr Sprengel und der romanische Herrenhof Řeznovice, AH 6, 221–238.
- POJSL, M., 1977: Raně středověká mozaiková dlažba na Velehradě – Eine frühmittelalterliche Mosaikpflasterung in Velehrad, VVM XXIX, 68–72 (přetištěno: In: Cisterciáci na Moravě. Sborník k 800. výročí příchodu cisterciáků na Moravu a počátek Velehradu /Pojsl, M., ed./, 253–258. Olomouc 2006).
- 1984: Příspěvek k problematice stavebních hutí ve 13. století na Moravě – Zur Problematik der Bauhütten des 13. Jahrhunderts in Mähren, AH 9, 217–238.
- 1985: Středověké sepulkrální památky bývalého cisterciáckého kláštera na Velehradě – Mittelalterliche sepulkrale Denkmäler des ehemaligen Zisterzienserklosters in Velehrad, AH 10, 423–438 (přetištěno: In: Cisterciáci na Moravě. Sborník k 800. výročí příchodu cisterciáků na Moravu a počátek Velehradu / Pojsl, M., ed./, 289–309. Olomouc 2006).
- 1990: Velehrad. Stavební památky bývalého cisterciáckého kláštera – Velehrad. Baudenkmäler des ehemaligen Zisterzienserklosters. Brno.
- 2006: Sepulkrální památky na Moravě a ve Slezsku do roku 1420. Díl I. – Sepulkrale Denkmäler in Mähren und Schlesien bis zu dem Jahre 1420. Teil I. Olomouc.
- POLÁČEK, L., 1991: K raně středověkému osídlení povodí Bihanky na Jemnicku – Frühmittelalterliche Besiedlung am Bihankabach in der Gegend von Jemnice, AH 16, 55–72.
- 1994: Zum Stand der Erkenntnis der frühmittelalterlichen Keramik aus dem 8. bis zur Mitte des 11. Jahrhunderts in Südwestmähren. In: Internationale Tagungen in Mikulčice. Band I. Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis 11. Jahrhundert. Kolloquium Mikulčice, 25.–27. Mai 1993 (Staňa, Č., ed.) 242–263. Brno.
- 1995: Hradisko u Kramolína. Archeologický výzkum a jeho výpověď o slovanském osídlení hradiska – Hradisko bei Kramolín. Archäologische Forschungen und ihre Aussagen über die slawische Besiedlung des Burgwalls, VVM XLVII, 261–276.
- 1998: Die Graphittonkeramik aus Mikulčice. In: Internationale Tagungen in Mikulčice. Band IV. Frühmittelalterliche Graphittonkeramik in Mitteleuropa – Naturwissenschaftliche Keramikuntersuchungen (Poláček, L., ed.). Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 9, 127–197. Brno.
- 1999: Raná grafitová keramika a otázka osídlení Mikulčic v 10. století – Die frühe Graphittonkeramik und die Besiedlung von Mikulčice im 10. Jahrhundert, AR LI, 740–759.
- POLÁČEK, L.–MAREK, O.–SKOPAL, R., 2000: Holzfundee aus Mikulčice. In: Studien zum Burgwall von Mikulčice. Band 4. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 18 (Poláček, L., ed.), 177–302. Brno.
- POŠVÁŘ, J., 1966: Platební prostředky ve Velkomoravské říši – Die Zahlungsmittel im Grossmährischen Reiche. In: Sborník I. numismatického symposia 1964, Numismatica Moravica II, 40–48. Brno.
- 1970: Moravské mincovny – Les hôtels des Monnaies en Moravie – The mints of Moravia – Die Münzstätten in Mähren, Numismatica Moravica III. Brno.
- 1986: Počátky mincovního práva a mincoven na Moravě – Anfänge des Münzrechtes und der Münzstätten in Mähren. In: Denárová měna na Moravě. Sborník prací z III. numismatického symposia 1979. Ekonomicko-peněžní situace na Moravě v období vzniku a rozvoje feudalismu (8.–12. století), Numismatica Moravica VI, 319–327. Brno.
- POULÍK, J., 1948: Staroslovanská Morava – Moravia in Old Slavonic Period. Praha.
- 1957: Výsledky výzkumu na velkomoravském hradišti „Valy“ u Mikulčic. I. zpráva za r. 1954–1956 – Die Ergebnisse der Ausgrabungen auf dem grossmährischen Burgwall „Valy“ bei Mikulčice. I. Bericht für das Jahr 1954/56, PÁ XLVIII, 1957, 241–388.
- 1963: Dvě velkomoravské rotundy v Mikulčicích – Zwei großmährische Rotunden in Mikulčice. Praha.
- 1975: Mikulčice. Sídlo a pevnost knížat velkomoravských – Mikulčice – Sitz und Feste der Grossmährischen Fürsten. Praha.
- PROFANTOVÁ, N.–KAVÁNOVÁ, B., 2003: Mikulčice – pohřebiště u 6. a 12. kostela – Mikulčice – Gräberfeld bei der 6. und 12. Kirche. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 17 (Kouřil, P., ed.). Brno.
- PROFANTOVÁ, N.–NOVÁK, V., 2005: Umajjovská měděná mince z Čelákovic (okr. Praha-východ). Příspěvek k nálezům raně středověkých islámských mincí v Čechách – A Umayyad copper coin from Čelákovice (Prague-East district). Contribution to finds of early medieval Islamic coins in Bohemia, Numismatický sborník 20, 21–28.

- PROCHÁZKA, R., 1984: Pozdně hradištní keramika v některých moravských regionech – Spätburgwallzeitliche Kramikfunde aus einigen mährischen Regionen, AR XXXVI, 430–442.
- 1985: Záchraný výzkum mladohradištního pohřebiště ve Šlapanicích (okr. Brno-venkov) – Rettungsgrabung eines jungburgwallzeitlichen Gräberfeldes in Šlapanice (Bez. Brno-venkov), PV 1983, 50. Brno.
- 2000: Zrod středověkého města na příkladu Brna (K otázce odrazu společenské změny v archeologických pramenech) – Entstehung der mittelalterlichen Stadt-Beispiel Brunn (Zur Frage der Widerspiegelung der Gesellschaftsveränderung in archäologischen Quellen). In: *Mediaevalia archaeologica* 2. Brno a jeho region. (Ježek, M.–Klápště, J., ed.) 7–158. Praha – Brno.
- 2009: Vývoj opevňovací techniky na Moravě a v českém Slezsku v raném středověku – Die Entwicklung der Befestigungstechnik in Mähren und Tschechisch-Schlesien im Früh- und Hochmittelalter. *Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno* 38. Brno.
- PROCHÁZKA, R.–DRECHSLER, A.–SCHENK, Z.: 2006: Raně středověká aglomerace Přerov (8.–12. století) – současný stav poznání – The Early Medieval (8th–12th century) settlement agglomeration at Přerov – the current stage of knowledge, AR LVIII, 668–694.
- PROCHÁZKA, R.–LOSKOTOVÁ, I., 1999: K topografii a interpretaci předlokačního osídlení brněnského historického jádra – Zur Topographie und Interpretation der Vorlokationsbesiedlung des brünner historischen Stadtkerns, AH 24, 169–188.
- PROCHÁZKA, R.–PEŠKA, M., 2007: Základní rysy vývoje brněnské keramiky ve 12.–13./14. století – Grundlinien der Entwicklung der Keramik von Brno im 12.–13./14. Jahrhundert, PV 48, 143–299. Brno.
- PROCHÁZKA, R.–ŠTROF, A., 1983: Příspěvek k osídlení Bořitova a Černé Hory na Blanensku – Zur Besiedlungsentwicklung von Bořitov und Černá Hora in der Gegend Blansko, VVM XXXV, 46–58.
- PROCHÁZKA, R.–WIHODA, M.–ZAPLETALOVÁ, D., 2011: V raném středověku. In: *Dějiny Brna* 1. Od pravěku k ranému středověku. Redaktor svazku Rudolf Procházka, 447–560. Brno.
- PRICHYSTALOVÁ, R., 2011: Die Bestattungen in Břeclav-Pohansko. Alte und neue Ausgrabungen. In: *Frühgeschichtliche Zentralorte in Mitteleuropa. Internationale Konferenz und Kolleg der Alexander von Humboldt-Stiftung zum 50. Jahrestag des Beginns archäologischer Ausgrabungen in Pohansko bei Břeclav*, 5.–9. 10. 2009, Břeclav, Tschechische Republik (Macháček, J.–Ungerma, Š., ed.). *Studien zur Archäologie Europas*, Band 14 herausgegeben von Joachim Henning, Achim Leube und Felix Biermann, 35–61. Bonn.
- RADOMĚRSKÝ, P., 1955: Obol mrtvých u Slovanů v Čechách a na Moravě (Příspěvek k datování kostrových hrobů mladší doby hradištní – Обол мертвых у Славян на территории Чехии и Моравии (О датировке костяковых гробов младшей городищной эпохи – The Dead-Obolus by the Slavs of Bohemia et Moravia (Essay on the Dating of the Young Slavonic Periods Skeleton Graves), SbNM A IX, č. 2, 3–81.
- 1956: Poklad komárovský – Der Silberschatzfund von Komárov, ČSM B 5, 1–10.
- 1992: Tajemná mincovna Zekir (zvaná též Sekýř) na jižní Moravě. Poklad z Běhařova u Klatov, AR XLIV, 243–257.
- REJHOLCOVÁ, M., 1981: Odraz štruktúry osídlenia na pohrebiskách z 10.–11. storočia – Reflexe der Siedlungsstruktur auf Gräberfeldern des 10.–11. Jahrhunderts, AH 6, 481–485.
- 1995: Pohrebisko v Čakajovciach (9.–12. storočie). Analýza – Das Gräberfeld von Čakajovce (9.–12. Jahrhundert). *Archaeologica Slovaca Monographiae. Fontes* XV. Nitra.
- RICHTER, M.–SMETÁNKA, Z., 1970: (recenze) V. Nekuda – K. Reichertová, *Středověká keramika v Čechách a na Moravě*. (Moravské museum v Brně, Musejní spolek v Brně), Brno 1968; 462 stran, 144 obr., 102 tabulek, ČsČH XVIII, 90–93.
- 1975: Rozvoj středověké archeologie – Blütezeit der mittelalterlichen Archäologie. In: *Vývoj archeologie v Čechách a na Moravě 1919–1968. Doba slovanská – Středověk – Speciální oddělení, Archeologické studijní materiály*, 62–74. Praha.
- 1987: Hledání zmizelého věku. Sondy do středověkých Čech. Praha.
- ROZEHNAL, A., 1988: Olomoucká románská dlaždice vyšehradského typu – Die Olmützer romanische Fliese des Vyšehrad-Typs, VVM XL, 1988, 210–215.
- RUTTKAY, A., 1979: Středověké umelecké remeslo – Средневековое художественное ремесло – Arts décoratifs de Moyen-Age – Das mittelalterliche Kunsthandwerk. Bratislava.
- SÁGA, 2006: *Sága moravských Přemyslovců. Život na Moravě od XI. do počátku XIV. století. Sborník a katalog (Obrazový katalog vybraných exponátů sestavili: Z. Baarová, R. Frait, V. Sofková, V. Šlancarová) výstavy pořádané Vlastivědným muzeem v Olomouci a Muzeem města Brna k 700. výročí tragické smrti Václava III., posledního českého krále z dynastie Přemyslovců – Die Saga der mährischen Přemysliden. Das Leben in Mähren vom 11. bis Anfang des 14. Jahrhunderts. Sammelband und Katalog (Bildkatalog ausgesuchter Exponate zusammengestellt von: Z. Baarová, R. Frait, V. Sofková, V. Šlancarová) der Ausstellung. Veranstaltung vom Heimatkundemuseum in Olomouc/Olmütz und vom Museum der Stadt Brno/Brünn zum 700. Jahrestag des tragischen Todes Wenzels III., des letzten böhmischen Königs aus dem Geschlecht der Přemysliden. Olomouc – Brno.*
- SEITZ, H., 1965: Blankwaffen I. Geschichte und Typenentwicklung im europäischen Kulturbereich. Von der prähistorischen Zeit bis zum Ende des 16. Jahrhunderts. Braunschweig.
- SEJBAL, J., 1960: K počátkům peněžní směny ve Velkomoravské říši – Zu den Anfängen der Geldwirtschaft im Großmährischen Reich, ČMMZ XLV, 73–82.

- 1979: Dějiny peněz na Moravě – История денег в Моравии – Die Geldgeschichte von Mähren – The History of Money in Moravia. Brno.
- 1986: Nálezy denárů z pohřebiště na sadské výšině velkomoravského Starého Města – Denarfunde aus dem Gräberfeld auf der Anhöhe Sady des großmährischen Siedlungszentrums Staré Město. In: Denárová měna na Moravě. Sborník prací z III. numismatického sympozia – 1979. Ekonomicko-peněžní situace na Moravě v období vzniku a rozvoje feudalismu (8.–12. století), Numismatica Moravica VI, 98–183. Brno.
- 1990: Die Beteiligung Mährens am Fernhandel mit dem Norden im Frühmittelalter nach numismatischen Quellen. In: Sigtuna Papers, Proceedings of the Sigtuna Symposium on Viking-Age Coinage: 1–4 June 1989, Commentationes de Nummis saeculorum IX–XI in suecia repertis N. S. 6 (Jonsson, K.–Malmer, B., ed.), 289–299.
- 1996: Denárová měna. In: Peníze v českých zemích do roku 1919. Praha.
- 1997: Základy peněžního vývoje. Brno.
- SHROMÁŽDILOVÁ, I., 2000: Kožedělná výroba v archeologických dokladech středověku, rkp. nepubl. magisterské dipl. práce na ÚAM FF MU v Brně, vedoucí práce doc. PhDr. Z. Měřínský, CSc. Brno.
- SCHIRMEISEN, K., 1933: Einige Ausgrabungen und Funde aus Mähren, Zeitschrift des Deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens 35, 118–135.
- 1939: Reste der mittelalterlichen Strelna-Siedlung, Zeitschrift des Deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens 41, 45–54.
- SKRUŽNÝ, L., 1988: Kulty světců na Moravě v raně feudálním období ve svědectví mincovních obrazů – Die Heiligenkulte in Mähren während der frühfeudalen Epoche im Lichte der Münzbilder. In: Rodná země. Sborník k 100. výročí Muzejní a vlastivědné společnosti v Brně a k 60. narozeninám PhDr. Vladimíra Nekudy, CSc., 191–206. Brno.
- SMETÁNKA, Z., 1987: Hledání zmizelého věku. Sondy do středověkých Čech. Praha.
- SMOLÍK, J., 1882–1884: Zprávy a drobnosti II. Z doby historické, PA XII, 12, 379.
- 1885–1886: Nález denarů českých a moravských u Rakvic na Moravě, PA XIII, 289–310, 337–360.
- 1887–1889: Archaeologický Sbor Musea král. Českého, PA XIV, 659–664.
- 1887–1889a: Nález denarů českých a moravských u Rakvic na Moravě, PA XIV, 273–284.
- ŠNAŠIL, R., 1973: Záblačany (okres Uherské Hradiště) – Záblačany (Bez. Uherské Hradiště). In: Zaniklé středověké vesnice v ČSSR ve světle archeologických výzkumů I, 89–116. Uherské Hradiště.
- 1975: Archeologie a vesnická sídliště 10.–13. století na Moravě – Archäologie und die Dorfsiedlungen des 10.–13. Jhs. in Mähren, AR XXVII, 305–317.
- STAŇA, Č., 1956: Nové nálezy na pohřebištích z mladší doby hradištní na Moravě – Новые находки на могильниках поздней городищной эпохи – Nouvelles trouvailles aux nécropoles de la période récente des bourgwalls slaves en Moravie, AR VIII, 669–671, 679–684, 763, 769.
- 1964: Zjišťovací výzkum na hradisku Zelená Hora u Vyškova na Mor. – Feststellungsgrabung auf dem Burgwall Zelená Hora bei Vyškov in Mähren, PV 1963, 56–59. Brno.
- 1966: Zelená Hora près Vyškov (Moravie). In: Investigations Archéologiques en Tchécoslovaquie, 242–243. Prague.
- 1970: Litá bronzová náušnice s prolamovanou lunicí z Předmostí u Přerova – Ein gegossener Bronzeohrring mit durchbrochener Lünette aus Předmostí bei Přerov, SbNM A XXIV, 167–176.
- 1980: Archeologický výzkum pohřebiště při románské rotundě v Pustiměři (okr. Vyškov) – Archäologische Grabung des Gräberfeldes bei der romanischen Rotunde in Pustiměř (Bez. Vyškov), PV 1977, 83–85.
- 1991: Ekspansja Polski na Morawy za panowania Bolesława Chrobrego i problematyka archeologiczna tego okresu – Die Polen in Mähren in der Zeit des Boleslaw Chrobry im Lichte der archäologischen Quellen. In: Studia Lednickie 2, 1991, 53–75.
- 1993: Pustiměřský hrad – Die Burg von Pustiměř, AH 18, 181–197.
- 1994: Die Entwicklung der Keramik vom 8. bis zur Mitte des 11. Jahrhunderts in Mittelmähren. In: Internationale Tagungen in Mikulčice. Band I. Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis 11. Jahrhundert. Kolloquium Mikulčice, 25.–27. Mai 1993 (Staňa, Č., ed.), 265–294. Brno.
- 1995: Die slawische Keramik zur Zeit der Entstehung slawischer Staaten. In: Internationale Tagungen in Mikulčice. Band II. Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis 11. Jahrhundert. Terminologie und Beschreibung. Kolloquium Mikulčice, 24.–26. Mai 1994. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 4 (Poláček, L., ed.), 79–84. Brno.
- 1996: Archäologische Erforschung mährischer Höhenburgwälle. In: Internationale Tagungen in Mikulčice. Band III. Frühmittelalterliche Machtzentren in Mitteleuropa – mehrjährige Grabungen und ihre Auswertung. Kolloquium Mikulčice (Staňa, Č.–Poláček, L., eds.), 267–281. Brno.
- 1998: Die frühmittelalterliche Graphittonkeramik in Mittelmähren. In: Internationale Tagungen in Mikulčice. Band IV. Frühmittelalterliche Graphittonkeramik in Mitteleuropa – Naturwissenschaftliche Keramikuntersuchungen. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 9 (Poláček, L., ed.), 87–125. Brno.
- 1998a: Přerov – eine Burg des Boleslaw Chrobry in Mähren. In: Frühmittelalterlicher Burgenbau in Mittel- und Osteuropa. Tagung Nitra vom 7. bis 10. Oktober 1996. Herausgegeben von Joachim Henning und Alexander T. Ruttkey, 49–69. Bonn.
- 1999: Dva unikátní raně středověké nálezy z Přerova na Moravě. Kožený svršek boty a olovené mincovní

- závaží – Zwei unikate frühmittelalterliche Funde aus Přerov in Mähren (das Oberleder des Schuhs und das Bleimünzgewicht), *AR LI*, 760–773.
- 2000: Pronikání Boleslava II. na Brněnsko ve světle archeologických objevů. In: Přemyslovský stát kolem roku 1000. Na paměť knížete Boleslava II. († 7. února 999). Uspořádali Luboš Polanský, Jiří Sláma, Dušan Třeštík, 197–208, 334–335. Praha.
- ŠIKULOVÁ, V., 1958: Moravská pohřebiště z mladší doby hradištní – Mährische Gräberfelder der jüngeren Burgwallperiode, *Pravěk východní Moravy I*, 88–162.
- 1993: Vysvětlení ke středověkému prstenu z Holasovic (okr. Opava) – Erläuterung zum mittelalterlichen Fingerring aus dem Holasovice (Kreuzendorf), *Bez. Opava (Troppau), ČSM B 42*, 13–16.
- ŠLÉZAR, P., 2006: Pravěk a středověké osídlení Starého města v Litovli – Urzeitliche und mittelalterliche Besiedlung der Altstadt in Litovel, *Památková péče na Moravě 12/2006 – Archeologie*, 63–72, 87–88.
- ŠLÉZAR, P.–ZATLOUKAL, R., 2001: Zpráva o záchranném archeologickém výzkumu staveniště Arcidiecézního muzea Olomouc na Václavském náměstí v Olomouci č. o. 3–4 v roce 2000. Úseky D1, D3 až D6, D8 – Bericht über die archäologische Rettungsgrabung der Baustelle für das Erzdiözesanmuseum in Olmütz, auf dem Wenzelsplatz in Olmütz, Orientierungs-Nr. 3–4, im Jahr 2000. Abschnitte D1, D3 bis D6 und D8. In: *Památkový ústav v Olomouci 2000. Výroční zpráva*, 87–92, 172–176, 192–193, 198–199, 208–209, obr. 83–91.
- ŠMERDA, J., 1996: Denáry české a moravské. Brno.
- 2006: Peníze na Moravě v době Přemyslovců – Money in Moravia during the Přemyslid Period – Das Geld in Mähren in der Zeit der Přemysliden. In: *Sága moravských Přemyslovců. Život na Moravě od XI. do počátku XIV. století. Sborník a katalog výstavy pořádané Vlastivědným muzeem v Olomouci a Muzeem města Brna k 700. výročí tragické smrti Václava III., posledního českého krále z dynastie Přemyslovců*, 133–144, 188, 196–197. Olomouc – Brno.
- 2012: Peníze přemyslovských králů Vratislava II., Vladislava II. a Přemysla Otakara I. Úvahy o razbách denárů v českém státě – Money of the Přemyslid kings Vratislav II, Vladislav II and Přemysl Otakar I. Reflections on minting denars in the Bohemian state. In: *Cesta ke zlaté bule sicilské, 75–125. Ostrava*.
- ŠOLLE, M., 1959: Knížecí pohřebiště ze Staré Kouřimi – Fürstliche Bestattungsstätte in Stará Kouřim, *PA L*, 353–506.
- ŠTĚPKOVÁ, J., 1956: Über das Wesen und die Funktion der Dirhamenbruchstücke. In: *Charisteria Orientalia Ioanni Rypka*, 329–337. Praha.
- 1957: Islámské stříbro z nálezů v Kelči na Moravě – L'argent islamique dans la trouvaille de Kelč en Moravie, *Numismatický sborník IV*, 73–96, tab. III–IV.
- 1968: Agio stříbra v obchodních stycích islámského Východu a zemí severovýchodní Evropy v 9.–11. stol. In: *Acta I. Miedzynarodowy kongres Archeologii Slowianskiej. Vol. III*, 154–159. Warszawa.
- TUREK, R., 1948: České hradištní nálezy datované mincemi – Les trouvailles slaves de la Bohême, datées à l'aide des monnaies du Xe–XIIe siècle, *SlAnt I*, 485–535.
- 1962: Zlomkové stříbro z kelčského nálezů – Fragments d'argent provenant de la trouvaille faite à Kelč en Moravie, *Numismatický sborník VII*, 1962, 83–117, tab III–IV.
- 1966: Zur Herkunft der böhmisch-mährischen Hacksilberfunde, *Vznik a počátky Slovanů 6*, 223–245.
- UNGER, J., 1984: Základní horizonty keramiky 12.–15. století na soutoku Jihlavy a Svatky, okr. Břeclav – Basic pottery groups of the 12th to 15th centuries A. D. on the confluence of the Jihlava and Svatka rivers, district of Břeclav, *AR XXXVI*, 288–296.
- UNGERMAN, Š., 2009: Archaika in den frühmittelalterlichen Gräbern in Mähren. In: *My Things Changed Things. Social Development and Cultural Exchange in Prehistory, Antiquity, and the Middle Ages* (Maříková Vlčková, P.–Mynářová, J.–Tomášek, M., edd.), 224–256. Praha.
- 2010: Počátky mladohradištních pohřebišť na Moravě – Die Anfänge der jungburgwallzeitlichen Gräberfelder in Mähren. In: *Zaměřeno na středověk. Zdeňkovi Měřinskému k 60. narozeninám*, 220–239, 814–817. Praha.
- VACHŮT, P., 2008: Historie archeologických výzkumů raně středověkých pohřebišť na území Moravy a Slezska – Geschichte der archäologischen Grabungen frühmittelalterlicher Gräberfelder auf dem Gebiet Mährens und Schlesiens. In: *Dissertationes archaeologicae brunenses/pragensesque. Supplementum I. Moravskoslezská škola doktorských studií, Seminář I*, Jan Klápště et Zdeněk Měřinský curantibus editae, 175–186. Brno.
- VÁŇA, Z., 1954: Maďaři a Slované ve světle archeologických nálezů X.–XII. století – Венгры и Славяне в освещении археологических находок 10–12 вв. – Les Magyars et les Slaves à la lumière des foilles archéologiques du X.–XIIe siècle, *SlArch II*, 51–104.
- VRÁNA, J., 2008: Olomouc-Slavonín (U hvězdárny). Mladohradištní pohřebiště – A Late Hillfort Cemetery in Slavonín, *Archaeologiae Regionalis Fontes 10*. Olomouc.
- VÝZKUMY, 2000: Výzkumy. Ausgrabungen 1999–2004 (Čižmář, M.–Geislerová, K., edd.). Katalog lokalit – Katalog der Lokalitäten, 125–256. Brno.
- 2006: Výzkumy. Ausgrabungen 1999–2004 (Čižmář, M.–Geislerová, K., edd.). Katalog lokalit – Katalog der Lokalitäten, 149–333. Brno.
- WACHOWSKI, K., 1974: Wagi i odważniki na Śląsku wczesnośredniowiecznym na tle porównawczym – Waagen und Gewichte im Frühmittelalterlichen Schlesien. Ein Vergleichstudium, *Przegląd Archeologiczny 22*, 173–207.

- WEITZMANN-FIEDLER, J., 1981: Romanische gravierte Bronzeschalen. Berlin.
- ZAPLETALOVÁ, D., 2009: Starobrněnské pravobřeží Svratky v raném středověku – Das Altbrünner rechte Flußufer der Schwarzawa im frühen Mittelalter. In: Archeologie doby hradištní v České a Slovenské republice. Sborník příspěvků přednesených na pracovním setkání Archeologie doby hradištní ve dnech 24.–26. 4. 2006, *Archaeologia mediaevalis Moravica et Silesiana. Supplementum 2* (Dresler, P.–Měřínský, Z., edd.) 192–210. Brno.
- ZATLOUKAL, P., 1988: Národní kulturní památka Přemyslovský palác v Olomouci. Katalog expozice. Olomouc.
- ŽÁKOVSKÝ, P., 2011: Středověké a raně novověké chladné zbraně ze sbírek Městského muzea v Moravském Krumlově – Mittelalterliche und frühneuzeitliche kalte Waffen aus den Sammlungen des Stadtmuseums Moravský Krumlov (Mährisch Kromau). In: *AMMS II/2010*, 127–188. Brno.
- ŽEMLIČKA, J., 1979: Ekonomika českých zemí v období přechodu od raného k vrcholnému feudalismu – Die Ökonomik der böhmischen Länder in der Übergangsperiode vom Früh- zum Hochfeudalismus, *Folia historica Bohemica 1*, 109–129, 354–355.
- 1982: Společenský a hospodářský vývoj v době posledních Přemyslovců. In: *Umění doby posledních Přemyslovců*, 17–21. Roztoky u Prahy – Praha.
- 1997: Čechy v době knížecí (1034–1198). Praha.
- 2012: Za královskou korunou. Přemyslovská usilování o dědičné království – For the crown. The Přemyslids vie for the hereditary kingdom. In: *Cesta ke zlaté bule sicilské*, 13–35. Ostrava.
- ŽIVNÝ, M., 2002: První nálezy na slovanském pohřebišti v Divákách (okr. Břeclav) – Erste Funde auf dem slawischen Gräberfeld in Diváky (Bez. Břeclav), *Pravěk NŘ 11/2001*, 365–370. Brno.

Zusammenfassung

Die materielle Kultur der jüngeren Burgwallzeit in Mähren und Schlesien

Das Studium der materiellen Kultur des Mittelalters allgemein und der jüngeren Burgwallzeit insbesondere, stellt zweifellos eine der vorrangigsten Aufgaben der Archäologie des Mittelalters in den breitesten Aspekten des gesamten Faches dar, und nimmt auch im Rahmen der Mediävistik als solches einen unersetzlichen Platz ein, da eine Reihe wichtiger und wesentlicher Informationen nicht anders als anhand der Ergebnisse von archäologischen Grabungen und bauhistorischen Untersuchungen gewonnen werden können. Selbstverständlich sollte das Zusammentragen dieser Erkenntnisse heute auf einer völlig anderen Ebene erfolgen, als es zu der Zeit der Fall war, als die Archäologie des Mittelalters vor über fünfzig Jahren im allgemeinen Rahmen der archäologischen Forschung ihren speziellen Platz suchte und sich als selbständiger Bestandteil derselben konstituierte, wenn auch damals – im Gegensatz zu der sich im Grunde genommen mit der Zeit des frühen Mittelalters beschäftigenden slawischen Archäologie – eigentlich nur als nicht ganz treffend historisch genannte Archäologie der Zeit des Hochmittelalters. Man muss wohl nicht auf den politischen und ethnischen bzw. nationalen Aspekt dieser Abgrenzung hinweisen – d.h. auf die slawische Archäologie gegenüber der germanischen mitsamt der nordischen wikingerischen, awarischen u.ä. Allgemein lassen sich materielle Denkmäler in unbewegliche und bewegliche unterteilen, von denen die umfangreiche erste Gruppe in vorliegendem Beitrag beiseite gelassen wird.

Man kann festhalten, daß, obwohl Denkmäler der beweglichen materiellen Kultur, ihre Analyse, mögliche Interpretationen und Aussagen für breitere Schlussfolgerungen über das Leben des mittelalterlichen Menschen und der gesamten Gesellschaft auf den alljährlich stattfindenden Konferenzen der Archäologie des Mittelalters immer umfassend vertreten sind, speziell dieser Problematik relativ wenige, ausschließlich auf diese Problematik ausgerichtete Konferenzen gewidmet waren. Eigentlich können wir lediglich die in Roudnice nad Labem abgehaltene XIV. Gesamtstaatliche Konferenz zur Problematik der historischen Archäologie nennen (1982; AH 8, 1983), die sich hauptsächlich Fragen der handwerklichen Produktion im Mittelalter widmete, teilweise dann die XXI. Gesamtstaatliche Konferenz in Tabor zur Problematik der historischen Archäologie (1989; AH 15, 1990) mit der Hauptthematik Alltag im Mittelalter und die XXXII. Konferenz der Mittelalterarchäologen der Tschechischen und Slowakischen Republik in Čáslav (2000; AH 26, 2001) mit dem Hauptthema der Rohstoffgewinnung und –bearbeitung sowie die XL. Internationale Konferenz der Mittelalterarchäologen in Pilsen (2008; AH 34, 2009) zum Thema der materiellen Kultur des Alltags im Mittelalter und der frühen Neuzeit. Beträchtliche Erkenntnisse über die materielle Kultur Mährens und Schlesiens lieferte auch die Ausstellung *Saga der Přemysliden* (Olomouc 2006, Brno 2006 bis 2007) und besonders der Katalog zur Ausstellung mit Essays und Beispielen archäologischer Funde sowie mit Belegen aus der Kunst und dem Kunsthandwerk (*Das Mähren der Přemysliden. Das Leben in Mähren vom XI. Jhd. bis zum Anfang des XIV. Jhdts.*, Olomouc – Brno 2006).

Dabei ist eine gründliche Kenntnis der beweglichen mittelalterlichen materiellen Denkmäler als Ausgangspunkt für weitere Analysen und die sich daraus ergebenden Interpretationen und breiteren

Schlussfolgerungen für die archäologische Forschung und die Geschichtswissenschaften allgemein sehr wichtig. Es muss jedoch festgehalten werden, dass die Bilanz unserer Archäologie des Mittelalters gerade auf diesem Gebiet in ihren Ergebnissen ein beträchtliches Defizit aufweist. Dabei ist ganz offensichtlich, daß sich die ganze Forschung ohne Spezialstudien über Teilgebiete der Denkmäler der materiellen Kultur allgemein und über einzelne Gegenstände insbesondere, über ihre Typologie, Chronologie sowie Vorkommensorte und Bezüge zu Fundstellentypen einschließlich der Zusammenhänge bzgl. Materialien und Technologien, nicht nach vorne bewegt. Betrachten wir die respektable Fülle an veröffentlichten Monographien, so gilt festzuhalten, dass in ihnen zwar die Ergebnisse der an den verschieden gearteten Fundstellen durchgeführten, überwiegend systematischen Grabungen enthalten sind, sie aber vor allem auf Befestigungsanlagen und weniger bereits auf offene Dorfsiedlungen, Sakralobjekte mit Friedhöfen und Reihengraberfeldern, Klöster, Produktionszentren u.ä. ausgerichtet sind.

Insgesamt lässt sich eine standardmäßige Vorgehensweise bei der Bearbeitung der Funde und ihrer Auswertung anhand der einzelnen Gruppen (Metallgegenstände einschließlich Bunt- und Edelmetallen, Münzen, Keramik, Glas, Stein, evtl. Produkte aus Holz und weiteren organischen Stoffen) feststellen. Im Grunde genommen sind erschöpfende Einzelmonographien über diese Gegenstände der materiellen Kultur mit ihren Verzeichnissen und chronologischen Schlussfolgerungen erforderlich, selbstverständlich in Abhängigkeit vom gegenwärtigen Forschungsstand. Nur so gelangen wir zu „zeitnahen“ kompletten Schlussfolgerungen, und die jeder Monographie und jedem Artikel anhaftenden „ermüdenden“ Verzeichnisse mit vergleichbaren Funden an den verschiedenen Fundstellen und ihrer möglichen chronologischen Stellung werden entbehrlich sein. In den meisten Fällen vermissen wir in unserer archäologischen Produktion leider solche speziellen, komplexen und erschöpfenden Synthesen. Das gilt allgemein für die gesamte Sachkultur des Mittelalters, in der wir für das ganze Frühmittelalter einige Bereiche der materiellen Denkmäler der frühen slawischen, vorgroßmährischen und großmährischen Periode einschließlich Spezialstudien über einzelne Gegenstandsgruppen und ihre Typen inklusive chronologischen Schlussfolgerungen mehr oder weniger aufgearbeitet haben, ähnlich verhält es sich bei den materiellen Denkmälern des Hochmittelalters, das schwächste Glied aber stellt gerade die das 11.–12. Jahrhundert einschließlich der Übergangsperiode des 10. Jahrhunderts umfassende jüngere Burgwallzeit dar. Primär für die allgemeine Entwicklung der materiellen Denkmäler der ganzen Periode bleiben Erkenntnisse über die wirtschaftlichen Prozesse jener Zeit und ihre allgemeinen Trends. Andererseits ist bei einer Reihe von Fällen die Feststellung des wirtschaftlichen Niveaus im allgemeinen Maßstab und auch der jeweiligen Gebiete und besonders der Zentren, in denen ein völlig unterschiedliches Niveau herrschen konnte, gerade von unserem Kenntnisstand hinsichtlich Sachkultur, ihrer Typologie und Chronologie abhängig.

Im gesamten Zeitraum kommt es ab dem 10. Jahrhundert zu einer nur sehr langsamen Steigerung der landwirtschaftlichen Produktion, da sich praktisch erst ab dem 12. Jahrhundert Veränderungen in ihrem System und technische Innovationen durchzusetzen beginnen, die erst im anschließenden 13. Jahrhundert vollständig zum Tragen kommen. Die Verspätung all dieser Prozesse gegenüber der Entwicklung in Westeuropa war jedoch sehr beträchtlich und macht sich bei allen beschriebenen Erscheinungen sowohl in quantitativer, als auch qualitativer Hinsicht bemerkbar. Jedenfalls schufen all diese Prozesse, besonders der Bildungsaufschwung, die Entstehung einer eigenen Intelligenz, des Adels mit seinen Ländereien und dem Zerfall der Gefolgschaft, der langsame wirtschaftliche Aufschwung und die Emanzipationsbemühungen der Kirche die Voraussetzungen für die weitere Entwicklung der böhmischen Länder, die an die Schwelle umfangreicher Veränderungen gelangten. Diese fanden in der dynamischen Entwicklung des 13. Jahrhunderts ihren Ausdruck. Die Voraussetzungen für den Start dieses Prozesses wurden bis Mitte des 12. Jahrhunderts geschaffen, und mit ihnen hängen auch die Anfänge der Binnenkolonisation zusammen, die von alten Siedlungsgebieten ihren Ausgang nahm, dann in bisher unbesiedelte Vorgebirgslagen vordrang und Siedlungskammern an den Hauptverkehrswegen bildete, und entlang größeren und kleineren Wasserläufen stromaufwärts vorrückte.

In erster Linie wird der Fundgruppe Beachtung geschenkt, die im Rahmen der archäologischen Grabungen am zahlreichsten vertreten ist, d.h. der Keramik, einschließlich sog. Pisanki, d.h. bunt glasierter Tonostereier aus der Kiewer Rus und in Olmütz gefundene, kugelförmige Klappern sowie durch Fliesen des Vyšehrad Typs repräsentierte Baukeramikbelege. Über Keramikbelege verfügen wir bereits aus einer Reihe großmährischer, befestigter Siedlungen, in denen die Besiedelung im 10. Jahrhundert ausklingt oder überlebt und zu zentralen Standorten und lokalen Zentren des přemyslidischen Mährens des 11. und 12. Jahrhunderts heranwachsen. Von den ersten genannt sind dies beispielsweise Mikulčice, die Agglomeration Staré Město – Uherské Hradiště, Znojmo – Hradiště sv. Hipolyta (Pölnberg), einige Siedlungsobjekte aus der zweiten Hälfte des 10. Jahrhunderts wurden aus den Ruinen einer weiteren Kirche in Pohansko bei Břeclav veröffentlicht, eine kontinuierliche Besiedelung und auch Zentren können in Olmütz festgestellt werden, ferner sind zu nennen Přerov, Hradec nad Moravicí (Grätz), Chotěbuz-Podobora, offenbar auch Bítov und weitere Fundstellen. Spezielle Beachtung wurde auch der Keramik aus dem Großraum Brunn, schlesischen Fundstellen, Süd-, Südwest- und Südmähren gewidmet. Ferner wurden die einzelnen Fundstellen der mittelalterlichen Dorfwüstung Mstěnice bei Hrotovice bearbeitet, von den älteren Siedlungen dann Mohnice und Palonín in Nordmähren. Nicht zusammenfassend veröffentlicht sind Záblačany bei Polešovice in der Region Uherské Hradiště und Hradisko bei Olmütz. Umgekehrt wurden Kollektionen aus dem Raum des sog. Přemyslidenpalast in Olmütz am Wenzelsdom wissenschaftlich ausgewertet. In Mähren und Schlesien wurde

auch anhand von Münzen datierter Keramik Aufmerksamkeit geschenkt. Von den Produktionsanlagen muss ein Töpferofen aus Želechovice in Nordmähren genannt werden. Problematisch ist dann die Interpretation pyrotechnischer Anlagen in Mohelnice als Töpferöfen.

Das, was oben über die Keramik festgehalten wurde, gilt in nicht geringerem Maße auch für Gegenstände aus Metall. Fast unbearbeitet sind Geräte aus Eisen und Gegenstände des täglichen Bedarfs wie etwa Messer, Wetzstähle, Ahlen, Eimerbeschläge, Schnallen aus Eisen, Schlüssel, Baubeschläge und weitere Artefakte. Sehr selten sind auch Funde von Werkzeugen und landwirtschaftlichen Geräten, die für gewöhnlich ebenfalls sehr grob datiert wurden. Ähnlich verhält es sich auch mit Militaria und der Ausrüstung von Reitern und Pferdezaumzeug, wozu vor allem Trensen, Steigbügel, Riemen- und Schnallenbeschläge, Striegel und Teile des Sattels zählen. Selten sind dann auch Belege von Schwertern oder ihren Teilen und von Lanzen- oder Speerspitzen. Erwähnt werden müssen noch Kampfäxte, den häufigsten Fund stellen aber eiserne Pfeilspitzen von Bögen dar. Die Schutzrüstung repräsentieren ein heute in Wien aufbewahrter, in die erste Hälfte des 11. Jahrhunderts datierter Eisenhelm mit Naseneisen aus Olmütz und ein wohl aus dem 11. Jahrhundert stammender Helmteil aus Opava-Jaktaf. In den Zeitraum zwischen der zweiten Hälfte des 11. und dem 12. Jahrhundert wird der Fund eines Schildbuckels aus Brodek bei Přerov gelegt. Häufigere Funde stellen manchmal silberplattierte Eisensporen oder auch Bronzesporen dar. Die ältesten von ihnen aus der ersten Hälfte des 11. Jahrhunderts hatten einen typischen, sehr langen Dorn und gerade Bügel, an deren Ende sich zwei senkrecht angebrachte Nietplatten befinden. Die jüngsten Exemplare aus dem 11. bis 12. Jahrhundert sind mit Bügeln versehen, an deren Enden sich bereits zwei übereinander angeordnete Riemenösen befinden. In der zweiten Hälfte des 12. Jahrhunderts waren die Bügel dann bereits gebogen. Tatsache ist, dass Dornsporen bis in die zweite Hälfte des 13. Jahrhunderts überdauern und möglicherweise bis in den Beginn des 14. Jahrhunderts reichen.

Einen sehr breiten Umkreis stellen mit dem Kunsthandwerk verbundene Artefakte dar, von denen vor allem qualitativ hochwertigem Schmuck verdiente Aufmerksamkeit entgegengebracht wird, hingegen steht die mehr oder weniger gängige „Gebrauchsware“ aus der mit der Alltagskultur verbundenen Produktion für die breite Gesellschaftsschicht außerhalb des Hauptinteresses der Kunsthistoriker. Für die Mittelburgwallzeit und teilweise auch für die darauffolgende Periode der jüngeren Burgwallzeit stellen die Nekropolen bezüglich unseren Erkenntnissen und Informationen über Metallartefakte die Hauptquelle dar. Das Inventar der jungburgwallzeitlichen Reihengräberfelder ist jedoch sehr stereotyp. An Bedeutung gewinnt auch das Studium ikonographischer Quellen, das mit neuen, unbekanntem Belegen, unsere Kenntnisse ergänzen kann. Das betrifft nicht nur Gemälde, sondern auch Plastiken und noch seltenere sphragistische Belege u.ä. Beachtung wird auch Gegenständen des alltäglichen Bedarfs und Kleidungsbestandteilen einschließlich verschiedener Schnallen gewidmet. In unserer Umgebung einen eigenen Platz nehmen sehr sporadisch gemachte Funde von Hacksilberschätzen ein, die sich von Nordeuropa aus vereinzelt bis hierhin erstrecken (Kelč und Kylešovice bei Opava).

Von den Belegen aus der Schmuckproduktion seien hier vor allem Fingerringe genannt. Zwei Silberexemplare mit Schauplatten, die mit einem geometrischem Dekor versehen sind, waren neben einem mit einem Kristall bestückten Silberring Bestandteil des Schatzes aus Babice in der Region Uherské Hradiště. Begleitet werden sie noch von vier großen tordierten Schläfenringen mit S-förmiger Schlaufe und einem tierförmigen Anhänger. Das Depot wird dem 12. Jahrhundert zugeordnet, jedoch schließt die Form der Schläfenringe auch eine jüngere Datierung nicht aus. Einen ähnlichen mit einem Kristall versehenen Ring kennen wir aus Holasovice in Schlesien, und heute verschollen ist ein nicht geschlossener Ring, bestehend aus einem gelben Streifen blechähnlichen Messings, das auf der oberen runden Fläche mit einem massiven bauchigen und in mugeliger Form geschliffenen Kristall bestückt ist. Der Ring wird ebenfalls als Bestandteil des höchstwahrscheinlich 1938 im Kataster der Gemeinde Veselí nad Moravou in der Straße Břehy gefundenen Silberschmuckdepots aufgeführt. Von dem Depotfund sind leider nur noch sechs runde Drahtschmuckstücke aus Silber mit einem Durchmesser von ca. 9 cm und einem Gewicht von 77 g erhalten geblieben, deren Gesamtanzahl ursprünglich bis um die sechzig Exemplare betragen haben könnten. Vergleichbare Depots mit Frauenschmuck sind der oben bereits erwähnte Schatz aus dem nahegelegenen Babice in der Region Uherské Hradiště oder der aus dem erkennbar entfernteren Střelice in der Region Znojmo. Der Horizont dieser – vollständige Schmuckstücke enthaltenden – Schätze lässt sich in die Zeitspanne zwischen der Mitte des 12. Jahrhunderts und dem Ende des 13. Jahrhunderts datieren und kann gut von dem etwas älteren Horizont der sog. Hacksilberschätze unterschieden werden. Letztere werden Händlern zugeschrieben, die auf der sog. Bernsteinstraße vom Donaugebiet besonders ins Baltikum unterwegs waren. Ein weiterer, grob in das 12.–13. Jahrhundert datierter Silberring mit einem eingravierten Fabeltier auf der Schauplatte stammt aus einem Grab am ältesten Sakralbau im Areal des späteren Zisterzienserinnenklosters in Altbrunn. Von den Grabungsarbeiten während der Flussbegradigung der March in der Lage Kostelíky in Zarazice stammt wahrscheinlich ein Bronzering mit kreuzförmig verzierter Schauplatte.

Gerade die jungburgwallzeitlichen Reihengräberfelder liefern eine Reihe von Grabbeigaben, die jedoch sehr stereotyp sind. Relativ selten zählt auch Keramik zu ihnen, und von den Gegenständen des täglichen Bedarfs kommen auf den Gräberfeldern Messer, Eimerbeschläge, ein Schlüssel und ein Schleifstein vor, von den Kleidungsbestandteilen dann Schnallen. Ein typischer Schmuck für jungburgwallzeitliche Nekropolen sind S-förmige Schläfenringe, die eine Entwicklung von kleinen dünnen Formen bis hin zu großen Schläfenringen mit einem Durchmesser von bis zu 7 cm durchgemacht haben und aus der ersten

Hälfte des 13. Jahrhunderts, wenn nicht gar noch später vom Anfang des 14. Jahrhunderts stammen. Ab wann S-förmige Schläfenringe in Mähren erstmals vorgekommen waren, ist bislang noch nicht völlig geklärt. Für eine frühere Datierung in die zweite Hälfte des 10. Jahrhunderts wird es erforderlich sein, mehr überzeugende Belege zu suchen, ebenso verhält es sich auch mit einer späten Datierung ihres anfänglichen Vorkommens in den Zeitraum zwischen den Jahren 1010 bis 1030. S-förmige Schläfenringe kommen in den Gräbern durchschnittlich in drei bis vier, manchmal jedoch auch in bis zu zehn Exemplaren vor. Die meisten wurden für gewöhnlich aus Bronze hergestellt, manchmal sind sie auch aus Silber oder zumindest silberplattiert. Seltener dann sind aus Blei oder sogar aus plattiertem Gold hergestellte Exemplare. Offenbar zu Beginn des letzten Drittels des 10. Jahrhunderts begann man bereits auch lokale Schläfenringvarianten mit breit gehämmelter Schlaufe zu verwenden, die als Nitraer Typ bezeichnet werden. In Mähren kennen wir diesen Typ aus der Region Vyškov. In einigen Fällen kamen geflochtene Schläfenringe aus Silber mitsamt Garnitur mit geflochtenem Ring und ferner auch mit verschiedenen Anhängern versehene Exemplare vor. An weiteren Typen sind Ohrringe mit Körbchen, mit gegenständiger Drahtwicklung und mit mäanderförmiger, filigraner Verzierung des unteren Bogens zu nennen, die ebenfalls zum typischen in die Zeit nach dem Jahr 1000 datierten Schmuck der Bijelo-Brdo-Kultur zählen.

Zu dem in den Gräbern gefundenen grob bereits in die zweite Hälfte des 10. Jahrhunderts datierten Inventar der Bijelo-Brdo-Kultur zählen auch gegossene Bronzederivate traubenförmiger Ohrringe mit beidseitiger Traube, die den sekundären Einfluss großmährischen Schmucks auf diese Kultur zum Ausdruck bringen, ferner mondsichelförmige Anhänger, ein Kettchen, Bandringe mit zugespitzten Enden usw. Vom übrigen Schmuck müssen Halskettchen genannt werden, die aus verschiedenen Perlen aus Metall, Glas, Stein und Bernstein bestehen. Von den Fingerringen wurden bereits die meistens aus mehreren Silberdrähten und in vereinfachter Form aus Bronzedrähten geflochtenen Exemplare und solche mit zwei waagrechten Rillen verzierten Ringe erwähnt. Zum Karpatenbecken bekennt sich auch der Fund eines kantigen Silberrings mit magischer Symbolik von der Peterswiese bei Strachotín. Belegt sind auch Ringe aus Glas. Ähnlich verhält es sich auch bei dem Fund eines Bronzearmbandtorsos aus der St. Ulrichkirche in Strachotín. Für die Jungburgwallzeit ein unikater Fund ist zweifellos ein versilberter Kupferknopf, dessen Verzierung aus von einer Granulierung umsäumten Buckeln und aus um Mittelrippe und Kappe angeordneten granulierten Bändern besteht. Der Fund wurde auf der Nekropole bei Holubice gemacht, von wo auch ein Nadeletui aus Bein stammt. In den Gräbern des 11.–12. Jahrhunderts begegnet man auch Belegen für die Glaubensvorstellungen der bestattenden Bevölkerung. Dabei handelt es sich einerseits um die oben bereits erwähnten Gefäße und Eimer, um Eierschalen, Knochen des Haushuhns und hauptsächlich um den Totenobolus in Form von böhmischen, mährischen, ungarischen und selten auch anderen Denaren.

Von den zum Schmuck zählenden Artefakten aus gemeinen Metallen seien unikate kupferne Riemenzungen aus der Kozlovská-Straße in Pferov genannt, die in die erste Hälfte des 11. Jahrhunderts datiert werden. Dem gleichen Zeitraum wird eine Bronzenadel aus der Siedlung in Palonín zugeordnet, und zum 11. Jahrhundert zählen auch gegossene konische Bronzeschellen von der Nekropole bei Holubice, die eine Schutzfunktion haben konnten, aber auch in der Falknerei Verwendung fanden. Mit der christlichen Ideologie hängt dann ein grob in das 11.–12. Jahrhundert datiertes gleichschenkliges Kreuz aus der Michalská-Straße in Olmütz und ein pektorales Reliquienkreuz aus Pustiměř aus dem 12. Jahrhundert zusammen. Ähnlich verhält es sich mit dem Torso eines romanischen Kreuzes aus dem Johannes-der-Täufer-Karner bei der St. Michaelskirche in Staré Město na Moravě, der allerdings nur grob in das 12.–13. Jahrhundert datiert wird. Ein weiteres spätromantisches Bronzekreuz mit dem Motiv Christus am Kreuz wurde in der Umgebung von Überresten einer Kirche in der Lage Kostelíky im Kataster Zarazice bei Veselí nad Moravou gefunden. Eine Tauffunktion wird Bronzeschalen zugeschrieben. Drei in das 12. Jahrhundert datierte Exemplare stammen aus dem Raum des heutigen Hauptbahnhofs in Olmütz, eine weitere, ursprünglich vom Niederrhein oder aus Westfalen stammende Schale mit reicher Gravurverzierung von narrativer und symbolischer Bedeutung wird mit Ende 12. oder Anfang 13. Jahrhundert datiert, bzw. kann bereits in den älteren Zeitraum des 12. Jahrhunderts gehören. Ein Beleg für die Existenz einer Klosterschule im damals bereits existierenden Prämonstratenserkloster Hradisko bei Olmütz ist höchstwahrscheinlich ein der zweiten Hälfte des 12. Jahrhunderts zugeordneter Stilus aus Bronze.

Der Handel wird durch eine mehrteilige Bronzewaage und durch mit einer Öffnung in der Mitte versehene Rundgewichte aus Blei repräsentiert, die bereits ins 10. Jahrhundert datiert werden. Ein unikates Münzengewicht mit einem Durchmesser von 2 cm, das auf beiden Seiten einen Denar von Břetislav I. kopiert, stammt von dem Oberen Marktplatz in Pferov und gehört in die Zeit um Mitte 11. Jahrhundert. In der Fachliteratur findet sich ein weiteres klassisches Kugelzonengewicht mit flachen, mit kleinen Kreismusterpunzen versehenen Basen aus Melice. Diese Form dürfte den untrennbaren Bestandteil einer mehrteiligen Bronzewaage darstellen und zusammen mit ihr mit dem Horizont der Hacksilberfunde verbunden sein, in welchem man Edelmetall nach Gewicht als Tauschmittel verwendete. Sie sind gerade in den Vorkommensgebieten dieser Depots verbreitet, vor allem in Polen, Skandinavien und der Kiewer Rus. In unseren Gefilden sind sie selten, und die Anfänge ihres Vorkommens können gegen Ende des 10. Jahrhunderts und ihr Hauptvorkommen im 11. Jahrhundert gesucht werden.

Von den weiteren Gruppen materieller Denkmäler seien die bereits traditionell sich vielversprechend entwickelnden, sehr spezialisierten Forschungen über mittelalterliches Glas erwähnt, die jedoch vor allem auf Erzeugnisse aus dem Zeitraum zwischen dem 13. und der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts ausgerichtet sind.

Was die jüngere Burgwallzeit betrifft handelte es sich – ähnlich wie in der vorhergehenden, großmährischen Periode – vor allem um Glasperlen, obwohl ihre Häufigkeit rückläufig ist. Gegenstände mit bislang nicht völlig geklärt Funktion stellen beispielsweise sogenannte Glasringe oder -kreise dar, die im Hochmittelalter auftreten. Eine große, mit ihrer Herstellung oder ihrem Vertrieb verbundene Kollektion stammt aus einem Objekt im Burgwall Vysoká Zahrada bei Dolní Věstonice in der Region Břeclav.

Vieles schuldig bleiben wir vorerst der Erforschung von Artefakten aus Bein. Von den gängigen Artefakten handelt es sich beispielsweise um Ahlen, Pfrieme und sog. Schlittknochen, die eher zum Ausstreichen von verschiedenen Textilien und Leder u.ä. dienten. Genannt seien hier jedoch auch einige exklusive Belege, wie etwa ein einseitiger Kamm aus Bein aus Znojmo-Hradiště (Pölnenberg), der grob in die Zeit zwischen 950–1250 datiert wird, ebenso ein dreischichtiger Kamm aus Bein, dessen Verbindungsplatte mit vier geschnitzten und eingravierten Figuren verziert ist. Er stammt aus der Lage Panský Lán in Uherský Brod, von wo auch die Hälfte eines Messergriffs aus Bein stammt, der mit kleinen Kreisen mit Mittelpunkt verziert ist. Den gleichen Typ stellt auch ein in die erste Hälfte des 11. Jahrhunderts datiertes Artefakt mit Mittelplatte dar, die mit einem eingravierten geflochtenen Ornament verziert ist. Es stammt vom Oberen Marktplatz in Přešov, der gleichzeitig auch Fundort war für eine Pfeife und eine Gürtelschließe aus Bein mit drei Noppen, die mit Kreisen mit Mittelpunkt verziert und mit Öffnungen an den Enden versehen ist. Erwähnt wurde bereits das aus dem 11. Jahrhunderts stammende Nadeletui aus Bein vom Gräberfeld in Holubice, das für jenen Zeitraum eine Ausnahme darstellt. Schließlich muss noch ein ebenfalls in die Jahre 950–1250 datierter, mit einem geflochtenen Kranz verzierter Striegel aus Bein erwähnt werden. Von der Grabung am Theresienzeughaus in Olmütz stammt eine Spitze aus Bein, die über eine zur Befestigung dienende Öffnung verfügt und als in das 11.–12. Jahrhundert datierte Pfeilspitze interpretiert wird. Mit Glaubensvorstellungen kann dann auch ein in das 10.–12. Jahrhundert datierter, durchbohrter Eckzahn eines Bärs und ein Haifischzahn aus dem 11.–12. Jahrhundert von derselben Fundstelle in Verbindung gebracht werden. Zu den Gegenständen aus organischen Materialien zählen auch Erzeugnisse aus Leder, Textilien, Holz u.ä. Für unsere Umgebung einzigartig ist der Fund eines Schuhoberleders aus der ersten Hälfte des 11. Jahrhunderts aus Přešov und wahrscheinlich noch ein dem 10. Jahrhundert zugeordnetes Exemplar aus Olmütz. Im Rahmen der Verzeichnisse von Holzartefakten seien für die ältere vorgroßmährische und großmährische Periode zumindest ihr Katalog mit den Funden aus Mikulčice genannt.

Weit intensiver sollten sich die petroarchäologischen Untersuchungen in Bezug auf die jüngere Burgwallzeit entwickeln, und zwar vor allem in den drei Grundbereichen Baumaterialien und bearbeitete architektonische Elemente einschließlich ihrer Herkunft, Edelsteine im Zusammenhang mit der Schmuckherstellung und ihrer Provenienz sowie Gegenstände, die mit dem Alltag zusammenhängen und als Geräte benutzt wurden (Schleifsteine, Feuersteine, Mahl- und Mühlsteine, Steinwirl usw.). Was die architektonischen Elemente aus Stein anbelangt, seien vor allem Belege von der Olmützer St.-Wenzel-Kathedrale und vom angrenzenden Bischofspalast bzw. –kapitel und vom Benediktiner- und späteren Prämonstratenserklöster Hradisko genannt. Problematisch ist die zeitliche Einordnung von Taufsteinen, die noch im Hochmittelalter eine romanische Formgebung beibehalten hatten. Edelsteine und Halbedelsteine bildeten vor allem Bestandteile von Schmuckzeugnissen und den oben erwähnten, von den jungburgwallzeitlichen Reihengräberfeldern her bekannten Halsbändern. Zu nennen sei hier der aus Karneol-, Kristall- und Flouritperlen bestehende Schmuck von der Peterswiese bei Strachotín. Eine Karneolperle von kantiger Form aus dem 10.–11. Jahrhundert wurde im Suburbium der Olmützer Burg gefunden. Ins 12. Jahrhundert datierte Silberringe mit einem Kristall stammen aus Holasovice und ein Depot mit Silbergegenständen aus Babice in der Region Uherské Hradiště. Einzigartige Belege für baltischen Rohberstein und ein ursprünglich aus der Umgebung von Bombay stammendes Rohkarneolbruchstück wurden ebenfalls in Olmütz entdeckt und belegen, dass diese Materialien im 10.–11. Jahrhundert im Olmützer Suburbium in der lokalen Schmuckproduktion verarbeitet wurden. Ein Bernsteinkreuz mit durchbohrter, zum Aufhängen dienender Öffnung von der Wende des 12. und 13. Jahrhunderts stammt aus der Vodní-Straße in Kroměříž. Von den im Alltag verwendeten Artefakten und mit der Textilherstellung zusammenhängenden Gegenständen seien zumindest Steinwirl genannt, ein scheibenförmiger und ein weiterer doppelknotiger Spinnwirl mit umlaufenden Rillen. Sie werden der ersten Hälfte des 11. Jahrhunderts zugeordnet und stammen vom Oberen Marktplatz in Přešov. Ein sehr wertvoller Handelsartikel waren dann Spinnwirl, die aus sog. Owrutscher Schiefer gefertigt wurden, der in der Zeit vom 10.–13. Jahrhundert in der Kiewer Rus in der Umgebung des Ortes Owrutsch abgebaut wurde. Bei uns kommt er selten und nur in den wichtigen Zentren vor und ist ein Beleg für den Fernhandel über die eurasische Handelsmagistrale, von der ein Zweig durch Olmütz verlief. Gerade von dort stammt eines der Exemplare, weitere stammen aus Přešov, Chotěbuz-Podobora und Znojmo.

prof. PhDr. Zdeněk **Měřínský**, CSc., Ústav archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Arna Nováka 1, 602 00 Brno, merinsky@phil.muni.cz